

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΞΕΝΩΝ ΓΛΩΣΣΩΝ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΡΜΗΝΕΙΑΣ

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία
**ΦΕΜΙΝΙΣΤΙΚΗ ΚΡΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΛΟΓΟΥ: ΑΠΟ ΤΗΝ
AUDRE LORDE ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ**

Αναστασία-Δέσποινα Πετρή, ΠΓ2020316

Συμβουλευτική Επιτροπή

Αναστασία Παριανού
Σωτήρης Λίβας
Ιωάννης Καρράς

ΑΘΗΝΑ
ΜΑΡΤΙΟΣ 2022

Περίληψη

Στη σύγχρονη πραγματικότητα της αποδόμησης και των ατέρμωνων πληροφοριών, ιστορικά δεδομένα – θεωρίες, γεγονότα, προσωπικότητες – συχνά θεωρούνται άσχετα και άχρηστα για την καθημερινότητα. Στοχεύοντας να αποκριθεί σε αυτή την τάση, η παρούσα εργασία επιχειρεί να συνδέσει το κίνημα του φεμινισμού και τη διαθεματικότητα με τη σημερινή ελληνική κοινωνία. Ως έμπνευση λαμβάνεται η έννοια της «παρείσακτης αδερφής», όπως αυτή διαμορφώνεται από τη μαύρη ποιήτρια Audre Lorde, της οποίας η οπτική κρίνεται επίκαιρη παρόλο που εκφράστηκε τις δεκαετίες του 1970 και 1980. Προκειμένου να εξοικειωθεί η ελληνική ακαδημαϊκή κοινότητα με την ποιήτρια και τα διδάγματα της εποχής της, εκπονείται μια ποιοτική έρευνα με ιστορικά-περιγραφικά στοιχεία και μια σύντομη μελέτη περίπτωσης σε ελληνικές διαδικτυακές πηγές ενημέρωσης κίτρινου τύπου. Διατηρώντας τη διεπιστημονική διάθεση της παρούσας εργασίας, η ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων στηρίζεται στη μεθοδολογία της Φεμινιστικής Κριτικής Ανάλυσης Λόγου, η οποία θεωρείται απαραίτητο να διαδοθεί ευρύτερα στην Ελλάδα. Κύριος στόχος της εργασίας, επομένως, είναι να καθιερωθεί μια φεμινιστική κριτική προσέγγιση προς τον λόγο, ο οποίος αποτελεί θεμέλιο λίθο της πραγματικότητας. Κατάλληλο μέσο για την αντιμετώπιση αυτή κρίνεται η ανακάλυψη και παρουσίαση δομών σεξιστικής καταπίεσης και εξουσίας που λανθάνουν στον ελληνικό ειδησεογραφικό λόγο. Ένα από τα βασικά ευρήματα της εργασίας ήταν η ύπαρξη σεξισμού σε όλες τις υπό μελέτη ιστοσελίδες, αλλά σε διαφορετικό βαθμό.

Λέξεις-κλειδιά: φεμινισμός, διαθεματικότητα, Audre Lorde, λόγος, Φεμινιστική Κριτική Ανάλυση Λόγου, νέα-ειδήσεις

Abstract

In the modern reality, characterized by deconstruction and information overload, historical facts – theories, events, personalities – tend to be considered irrelevant for daily life. This thesis aims at responding to that tendency by attempting to connect the feminist movement and intersectionality with the contemporary Greek society. The inspiration is drawn from the notion of the sister outsider as it is formed by the black poet Audre Lorde. Her perception is deemed relevant despite being articulated in the 1970s and 1980s. In order to familiarize the Greek academic community with the poet and the lessons of her time, we engage in a qualitative research, with historical-descriptive elements, along with a brief case study on greek tabloid news websites. In line with the multidisciplinary approach of this thesis, the research data analysis is based on Feminist Critical Discourse Analysis methodology. It is deemed necessary for the latter to be introduced and propagated in Greece. Therefore, the main goal of this thesis is to establish a critical feminist approach toward discourse, which constitutes the foundation of reality. A fitting means for the aforementioned perception is the discovery and exposition of latent sexist oppression and power structures in Greek news discourse. One of the main research findings was the inherent sexism in all the websites studie.

Keywords: feminism, intersectionality, Audre Lorde, discourse, Feminist Critical Discourse Analysis, news

Ευχαριστίες

Αρχικά, θα ήθελα να ευχαριστήσω την κυρία Παριανού για τη γνωριμία με τη Φεμινιστική Κριτική Ανάλυση Λόγου και συνεπώς την ώθησή μου προς μια επιστημονική πορεία που ελπίζω να μην τελειώνει μαζί με την παρούσα εργασία. Να την ευχαριστήσω επίσης, σε συνδυασμό με τον κύριο Καρρά και τον κύριο Λίβα για την άποψη και άμεση επικοινωνία και για τη στήριξη κατά τη διάρκεια του μεταπτυχιακού.

Οφείλω επίσης ένα ευχαριστώ σε όσα άτομα με συναναστράφηκαν κατά τη συγγραφή της παρούσας εργασίας και έκαναν υπομονή με τις ανησυχίες μου. Ιδιαίτερα ευχαριστώ την Σ., την Ο., τον Σ. και τον Α. για την πρακτική βοήθεια και τις πολύτιμες απόψεις.

Τέλος, ευχαριστώ τον μαύρο φεμινισμό που υπάρχει, με εμπνέει, με βοηθάει να σκέφτομαι και να εξελίσσομαι.

1. Εισαγωγή	5
2. Θεωρητικά θεμέλια – Ανασκόπηση βιβλιογραφίας	10
2.1. Φεμινισμός – Διαθεματικότητα	11
2.1.1. Σεξισμός – Πατριαρχία – Φεμινισμός	11
2.1.2. Κύματα – είδη φεμινισμού	13
2.1.3. Διαθεματικότητα	17
2.2. Audre Lorde	20
2.2.1. Βιογραφικά–Εργογραφικά στοιχεία	20
2.2.2. Θεώρηση–Περιβάλλον	22
2.3. Λόγος – Αντικειμενικότητα	24
2.3.1. Τι είναι ο λόγος	24
2.3.2. Κοινωνικός κονστρουξιονισμός – Αντικειμενικότητα – Τοποθετικότητα	25
2.4. Φεμινισμός και Λόγος	28
2.4.1. Γλωσσικός Σεξισμός	28
2.4.2. Φεμινιστική Κριτική Ανάλυση Λόγου	29
3. Μεθοδολογία	31
3.1. Στόχοι Έρευνας	31
3.2. Ερευνητική Προσέγγιση	32
3.3. Λεπτομέρειες Έρευνας	33
3.4. Συλλογή Δεδομένων	38
3.5. Περιορισμοί Έρευνας	40
4. Αποτελέσματα Έρευνας	42
4.1. Κοινωνικοπολιτικό περικείμενο	43
4.2. Φ.Κ.Α.Λ. Τίτλων και άρθρων	47
4.2.1. lifo.gr	47
4.2.2. zougla.gr	52
4.2.3. makeleio.gr	60
5. Συμπεράσματα – Προτάσεις	66
5.1. Συμπεράσματα – Επανεξέταση ερευνητικής υπόθεσης	66
5.2. Περιορισμοί – Προτάσεις για περαιτέρω έρευνα	68
5.3. Επίλογος	69
Βιβλιογραφία	71
Ξενόγλωσση	71
Ελληνόγλωσση	81
Παράρτημα 1 – Σύνδεσμοι για άρθρα (σύνολο 95)	84
Παράρτημα 2 – Γραπτά της Audre Lorde	90

1. Εισαγωγή

Καταμεσής μιας σκληρής και φασματικής πόλης
όλα τα φυσικά πράγματα είναι παράξενα.
Μεγάλωσα με γνήσια σύγχυση
ανάμεσα στο γρασίδι και τα χόρτα και τα λουλούδια
και τι σήμαινε «έγχρωμος»
εκτός από τα ρούχα που δε βάζουμε σε χλωρίνη
και κανείς δεν με φώναξε nigger
μέχρι τα δεκατρία μου.

Αυτούς τους στίχους¹ έγραψε η Audre Lorde στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής τη δεκαετία του 1970, περίοδο ιστορική που επηρέασε την πολιτική, κοινωνική και επιστημονική ζωή της χώρας. Η Lorde, αυτοχαρακτηριζόμενη «μαύρη, λεσβία, μητέρα, μαχήτρια, ποιήτρια», αποκτά στην έρευνά μας κεντρικό ρόλο ως μοναδική προσωπικότητα μεν, κυρίως όμως ως σύμβολο μιας εποχής ανεκτίμητης αξίας και αστείρευτων προσφερόμενων μαθημάτων για το παρόν και το μέλλον μας. Μαθημάτων που δεν αφορούν αποκλειστικά επιτυχίες και παραδείγματα προς μίμηση, αλλά και αστοχίες, περιθώρια αναστοχασμού και βελτίωσης.

Ανάμεσα στα μεθεόρτια του αγώνα για τα πολιτικά δικαιώματα των μαύρων και της διάδοσης του φεμινισμού, η ατμόσφαιρα που είχε σχηματιστεί κατά την εν λόγω εποχή ήταν –θεωρητικά– ιδανική για να ακουστούν οι φωνές των μαύρων γυναικών, οι οποίες επί χρόνια, αν όχι αιώνες, τοποθετούνταν στην καλύτερη περίπτωση στο παρασκήνιο, στη χειρότερη στο κενό. Όλο και περισσότερες μαύρες γυναίκες μιλούσαν, έγραφαν και εξέδιδαν βιβλία, συχνά με αξιοσημείωτη απήχηση. Ωστόσο, η ουσία των θεωρήσεών τους, η διδακτική τους αξία και η προοπτική τους για πράξη δεν αναγνωρίζονταν εξίσου με τα

¹ Το ποίημα έχει τίτλο *Outside* (Εκτός) και αντλείται από την ποιητική συλλογή της Audre Lorde *The Black Unicorn* (1995). Καθώς δεν υπάρχει επίσημη μετάφραση, τόσο εδώ όσο και στο παράρτημα 2, η μετάφραση είναι δική μου.

ονόματά των εκφραστών τους. Το ενδιαφέρον για τη μαύρη γυναικεία εμπειρία ήταν συχνά κατ' επιφαση, προκειμένου να προωθείται μια «προοδευτική» εικόνα, εφάμιλλη της «προοδευτικής» εποχής.

Κατά τις δεκαετίες του '70 και του '80 στις ΗΠΑ, μεταξύ άλλων τέθηκαν οι βάσεις για τη διαθεματικότητα², η οποία όπως θα επιχειρήσουμε να αποδείξουμε, δύναται να αποτελέσει πολύτιμο τρόπο σκέψης και εργαλείο επιστημονικής ανάλυσης. Η έννοια αυτή, εν συντομία, έχει τις ρίζες της στον μαύρο φεμινισμό και αναδεικνύει την συνύπαρξη και αλληλεπίδραση πολλών διαφορετικών ταυτοτήτων καταπίεσης σε κάθε άτομο. Επομένως, μέσω της διαθεματικότητας, αποκτούμε διορατικότητα όσον αφορά πολλαπλά συστήματα κοινωνικής –και άρα πολιτικής– κυριαρχίας και καταπίεσης. Μια από τις εκπροσώπους, περισσότερο στην πράξη παρά στην αυστηρή θεωρία, της διαθεματικότητας, ήταν και η Audre Lorde, η οποία με κάθε ευκαιρία, ακαδημαϊκή, ποιητική ή προσωπική, υπογράμμιζε τις πολλές διαφορετικές πλευρές που διαμόρφωναν το είναι της. Το θεμελιώδες έργο της Lorde ονόματι *Sister Outsider (Παρείσακτη Αδερφή)*, μια συλλογή δοκιμίων και ομιλιών της κατά το διάστημα 1976–1984, ανοίγει το δρόμο για τη σύνδεση της γλώσσας, του λόγου, της ποίησης, της πολιτικής με το φύλο, τη φυλή, τη σεξουαλικότητα, την τάξη. Η έννοια της παρείσακτης αδερφής, όπως διαμορφώνεται από το ομώνυμο βιβλίο, θα αποτελέσει το κριτήριο-πρότυπο πολλαπλών «διασταυρούμενων» καταπίεσεων γύρω από το οποίο θα δομηθεί η παρούσα εργασία.

Θέτοντας λοιπόν ως αφετηρία τη διαθεματικότητα, ιδωμένη μέσα από την οπτική της Audre Lorde, μπορούμε να συγκροτήσουμε μια ανανεωμένη, συνθετική θεωρία προσέγγισης της σύγχρονης πραγματικότητας και

² Στην παρούσα εργασία μας ενδιαφέρει η διαθεματικότητα στο έμφυλο ζήτημα, παρόλο που ο όρος διαθεματικότητα είναι πιο διαδεδομένος στην Ελλάδα στον τομέα της εκπαίδευσης. Εκεί, εν συντομία, σηματοδοτεί μια ολιστική αντιμετώπιση της γνώσης/μάθησης, σε αντίστιξη με τον παραδοσιακό κατακερματισμό αυτής σε επιμέρους μαθήματα. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με το έργο Η διαθεματικότητα στη σχολική γνώση, «Στα (δια)θεματικά προγράμματα η γνώση δεν εμφανίζεται πολυμερισμένη και περιχαρακωμένη στα πλαίσια ανεξάρτητων διδακτικών αντικειμένων, αλλά ενιαιοποιημένη γύρω από ερωτήματα, ζητήματα, ενδιαφέροντα και προβλήματα (Ματσαγγούρας, 2012, σ. 25)

συγκεκριμένα της ελληνικής κοινωνίας. Το παραπάνω θα το αποπειραθούμε με τη βοήθεια του εργαλείου της Φεμινιστικής Κριτικής Ανάλυσης Λόγου³, το οποίο, παρόμοια με τη Lorde, δεν έχει τύχει ιδιαίτερης αναγνώρισης στην Ελλάδα. Έτσι, η παρούσα εργασία αναλαμβάνει τρόπον τινά την «αποκατάσταση» και εγκαθίδρυση παράλληλα της ποιήτριας Audre Lorde, της διαθεματικότητας και της Φ.Κ.Α.Λ. στην ελληνική ακαδημαϊκή κοινότητα. Η σύζευξη αυτή θα επιτευχθεί μέσω της κριτικής ανάλυσης ορισμένων παραδειγμάτων λόγου από ελληνικές ειδησεογραφικές ιστοσελίδες κίτρινου τύπου, οι οποίες κρίνονται ως αντιπροσωπευτικές των αντίστοιχων κοινωνικών τάσεων και δομών. Παράπλευρο κέρδος της έρευνας θα αποτελέσει και η εξιλέωση του φεμινισμού, κινήματος παρεξηγημένου που παγκοσμίως και εγχώρια αντιμετωπίζεται με δισταγμό, καχυποψία ή περιπαικτική διάθεση.

Η σύνθεση και η μελέτη του συγκεκριμένου θέματος, προέκυψαν αρχικά λόγω προσωπικού ενδιαφέροντος για τον φεμινισμό, τη διαθεματικότητα και την ακαδημαϊκή υπόστασή τους. Πώς θα μπορούσε η γνώση και η επιστήμη να οδηγήσει σε κοινωνικό και πολιτικό σχόλιο, ή καλύτερα σε αλλαγή;

Η Κριτική Ανάλυση Λόγου, ακόμα και χωρίς την προσθήκη σε αυτήν της φεμινιστικής οπτικής, όντας αφοσιωμένη στην επισήμανση των κοινωνικών ανισοτήτων όπως εμφανίζονται στο λόγο και τη διερεύνηση των αιτιών τους, δεν οδηγεί αμιγώς σε επιστημονικά αποτελέσματα, αλλά καλεί και σε δράση. Εκτός αυτών, οι διάφοροι άξονες του λόγου και η σημασία της επιλογής της εκάστοτε έκφρασης με έχουν απασχολήσει σε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο. Επομένως, η επιλογή της Φ.Κ.Α.Λ. ως βάση για την παρούσα εργασία υπήρξε στην πραγματικότητα μονόδρομος. Όσον αφορά το δεύτερο σκέλος της μελέτης, την Audre Lorde, η αρχική αιτία ήταν συναισθηματική, λόγω του βάθους και του πλούτου της ποίησής της και την γενική ενασχόλησή μου, ακαδημαϊκή και προσωπική, με τη λογοτεχνία αфроαμερικανών γυναικών. Εντούτοις, πέραν των ιδεολογικών και αισθητικών μου κλίσεων, η συσχέτιση των δύο αυτών κόσμων ακολουθεί το παράδειγμα ποικίλων ξενόγλωσσων εργασιών που πραγματεύονται το κάθε σκέλος ξεχωριστά, αποτελώντας παράλληλα –όπως θέλω να ελπίζω– πρωτότυπο και αναγκαίο πόνημα στην

³ Στο εξής θα εμφανίζεται με τη συντομογραφία Φ.Κ.Α.Λ.

ελληνική γλώσσα. Ενώ δηλαδή η αξία της Lorde ως ποιήτριας-συμβόλου και αντίστοιχα της Φ.Κ.Α.Λ. ως ερευνητικής θεώρησης αναγνωρίζονται παγκοσμίως, στην Ελλάδα εμφανίζονται λιγοστά ξεχωριστά σχετικά επιστημονικά δεδομένα και καμία συνδυαστική απόπειρα στον τομέα αυτό.

Σε μια κοινωνία που είναι οργανωμένη πατριαρχικά και οι γνωστοποιημένες περιπτώσεις γυναικείας κακοποίησης και ενδοοικογενειακής βίας πολλαπλασιάζονται καθημερινά, κρίνονται αναγκαία ορισμένα διδάγματα της φεμινιστικής σκέψης, τα οποία παρότι καθολικά και διαδεδομένα στο εξωτερικό, δεν έχουν μεταφερθεί ακόμα στην Ελλάδα. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε πως το συγγραφικό έργο της Audre Lorde και άλλων εξεχουσών μαύρων γυναικών συγγραφέων, όπως η bell hooks⁴, δεν έχει μεταφραστεί στα ελληνικά, παρόλο που μια απλή αναζήτηση στο διαδίκτυο μας πείθει για τη διεθνή τους συμβολή στη λογοτεχνία και τη διανόηση. Μια πιθανή αιτία είναι η εξίσωση της εμπειρίας των μαύρων γυναικών με κάτι το «μακρινό» και «αχρείαστο» στην ελληνική κοινωνία, άποψη λανθασμένη και επιβλαβής όπως θα επιχειρήσουμε να αποδείξουμε. Φυσικά, υπάρχουν πιο πρόσφατες θεωρήσεις από σύγχρονες αφροαμερικανές που αγνοούνται στην Ελλάδα, επιλέξαμε ωστόσο κάπως παλαιότερες προκειμένου να τεθεί μια βάση προς διεύρυνση.

Κύριος σκοπός της εργασίας αυτής, όπως προκύπτει από τα παραπάνω, είναι η σύνδεση της σκέψης της Audre Lorde και της διανόησης της εποχής της με την ελληνική κοινωνία, προς ανάδειξη των υπαρχόντων συστημάτων κοινωνικής καταπίεσης σε αυτήν. Συγκεκριμένα, μέσω της ανάλυσης του λόγου στο διαδικτυακό κίτρινο τύπο, σκοπεύουμε να υπογραμμίσουμε τον αυτοματοποιημένο σεξισμό στην ελληνική γλώσσα, σκέψη και άρα κοινωνία. Τα ερωτήματα που κινούν αυτή τη μελέτη εξελίσσονται διαδοχικά: *Τι μπορεί να προσφέρει η Lorde στην Ελλάδα; Τι η Φ.Κ.Α.Λ.; Πώς μεταφέρεται η έννοια της «παρείασκτης αδερφής» στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα; Πώς θα εφαρμοζόταν η διαθεματικότητα κατά την ανάλυση τίτλων και δημοσιευμάτων;*

⁴ bell hooks: αφροαμερικανή καθηγήτρια πανεπιστημίου, συγγραφέας, ακτιβίστρια, στις οποίες τα έργα εκφράζονται αρκετά στοχευμένες, διαυγείς θεωρίες, που δύνανται να συσχετιστούν με τον επιστημονικό τομέα.

Υπάρχει σεξισμός στην ελληνική διαδικτυακή ειδησεογραφία; Μια πρώτη απάντηση–υπόθεση σχετικά με αυτά τα ερωτήματα, είναι πως ο σεξισμός είναι βαθιά ριζωμένος στην ελληνική κοινωνία και πως παρότι η Lorde έγραψε 40 χρόνια πριν, είναι δυνατό να συμβάλει στην «εξυγίανση» του σήμερα. Οι προαναφερόμενοι στόχοι θα προσεγγιστούν μέσω μιας ποιοτικής έρευνας ανασκόπησης, με περιγραφικά–ιστορικά στοιχεία. Παραθέτοντας παλιούς ορισμούς και συνθέτοντας νέους, θα επιχειρήσουμε να καταλήξουμε σε μια όσο το δυνατόν συνολική θεώρηση. Ακόμη, κατά την εστίαση στον λόγο ειδησεογραφικών ιστοσελίδων θα δανειστούμε τη στρατηγική της μελέτης περίπτωσης, σε συνδυασμό με την τεχνική της Φ.Κ.Α.Λ.

Συνοψίζοντας, η θεώρηση του φεμινισμού μετακινείται στο προσκήνιο, σε μια απόπειρα απενοχοποίησης και επαναπροσδιορισμού του, σε ακαδημαϊκό πλαίσιο. Κύρια έμπνευση της εργασίας αποτελεί γενικά η εποχή της Audre Lorde και ειδικά το έργο της, το οποίο κρίνεται ικανό να συνδεθεί με τη θεωρία της διαθεματικότητας ώστε να παραχθεί τελικά ένα μοντέλο Φεμινιστικής Κριτικής Ανάλυσης Λόγου ευρέως εφαρμόσιμο. Πρόκειται για μια συνθετική μελέτη με συνθετική μεθοδολογία, που στοχεύει σε ένα σφαιρικό αποτέλεσμα: την ανάδειξη της σεξιστικής χρήσης της γλώσσας και την παρότρυνση σε κριτικό αναστοχασμό του λόγου και των δυνατοτήτων του.

2. Θεωρητικά θεμέλια – Ανασκόπηση βιβλιογραφίας

[...]

ποιά νομίζεις πως είμαι

που τρομοκρατείσαι να μη γίνεις

ή τι βλέπεις στο πρόσωπό μου

που δεν έχεις ήδη απορρίψει

στο δικό σου καθρέφτη

τι πρόσωπο βλέπεις μες τα μάτια μου

που μια μέρα

θα φτάσεις

ν' αναγνωρίσεις ως δικό σου;

Στοχεύοντας στην ανακάλυψη και παρουσίαση βαθιών δομών της σκέψης, της γλώσσας και της κοινωνίας μας, οφείλουμε αρχικά να φωτίσουμε σχετικές έννοιες και θεωρίες. Έτσι, συγκεκριμενοποιώντας τις γνωσιακές μας βάσεις, θα είμαστε σε θέση να αναλύσουμε τα ερευνητικά δεδομένα με τρόπο εμπειριστατωμένο και να εισαγάγουμε παράλληλα νέες προσεγγίσεις. Άλλωστε, σύμφωνα με την Audre Lorde (2019, σ.35), παρόλο που συχνά υπνωτιζόμαστε με όνειρα νέων ιδεών, στην πραγματικότητα δεν υφίστανται νέες ιδέες, μόνο νέοι συνδυασμοί, νέα συμπεράσματα και συνειδητοποιήσεις που πηγάζουν από μέσα μας, μαζί με ανανεωμένο θάρρος να κάνουμε νέες απόπειρες.

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί θα συντεθούν τα θεωρητικά θεμέλια πάνω και γύρω από τα οποία θα δομηθεί η έρευνα και η ανάλυσή μας. Ένα απαραίτητο πρώτο στάδιο είναι ο ορισμός των εννοιών *σεξισμός, πατριαρχία, φεμινισμός, διαθεματικότητα* και η σύντομη έκθεση των διαφόρων πλευρών τους, επιστημονικών και μη. Τα παραπάνω θα μας οδηγήσουν στη σκιαγράφηση της Audre Lorde ως άτομο και ως εφιαλτήριο για θεωρητικό προβληματισμό. Θα ακολουθήσει παρουσίαση της έννοιας του *λόγου*, πώς αυτός ορίζεται, γιατί μας

ενδιαφέρει και τελικά πώς αναλύεται κριτικά βάσει ποικίλων μοντέλων. Έχοντας λοιπόν αναφερθεί σε όλους τους άξονες της παρούσας εργασίας ξεχωριστά, στο τελευταίο μέρος του κεφαλαίου θα συνδέσουμε τον φεμινισμό και τη διαθεματικότητα, με την οπτική της Lorde και τον λόγο, καταλήγοντας στη ΦΚΑΛ, τι αυτή πρεσβεύει και πώς αξιοποιείται επιστημονικά. Αξίζει να σημειωθεί πως η υπάρχουσα ελληνική βιβλιογραφία σχετικά με το θέμα μας είναι αρκετά περιορισμένη, αν όχι ανύπαρκτη. Επομένως, οι περισσότερες χρησιμοποιούμενες πηγές συνιστούν δικές μας μεταφράσεις από τα αγγλικά, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις χρειάστηκε η εύρεση νέων όρων, λόγω έλλειψης αντιστοιχίας.

2.1. Φεμινισμός – Διαθεματικότητα

2.1.1. Σεξισμός – Πατριαρχία – Φεμινισμός

Ο όρος *σεξισμός* δεν έχει ακριβείς καταβολές, πρωτοεμφανίστηκε στα αγγλικά τη δεκαετία του 1960 κατά το πρότυπο του όρου *ρατσισμός* και έχει συμπαγή ορισμό, χωρίς ιδιαίτερες αποκλίσεις. Πρόκειται για προκατάληψη ή διάκριση εναντίον ενός ατόμου ή μιας ομάδας ατόμων, βασισμένη στην ιδέα ότι ένα φύλο, βιολογικό ή κοινωνικό είναι καλύτερο από τα άλλα (Bell, 2020β). Κάποιοι ορισμοί⁵ υπογραμμίζουν πως ο σεξισμός εμφανίζεται κυρίως εναντίον γυναικών και κοριτσιών. Ενδιαφέρον προκαλεί η συμπερίληψη στους σύγχρονους ορισμούς τόσο του βιολογικού όσο και του κοινωνικού φύλου (sex και gender αντίστοιχα). Η παραπάνω διάκριση, άλλοτε γνωστή ως φύλο/γένος, άρχισε να αποκτά μεγαλύτερη απήχηση και να γίνεται σχετικά αποδεκτή τα τελευταία χρόνια, ιδίως στην ελληνική κοινωνία.⁶ Ωστόσο, καθώς τη δεκαετία του '60, οπότε και ανέκυψε η υπό μελέτη λέξη, η πίστη περί κοινωνικής κατασκευής του φύλου δεν ήταν διαδεδομένη, στην αγγλική ορολογία περιλαμβάνονταν θεωρητικά μόνο το βιολογικό φύλο, εξού και *σεξ–ισμός* (και όχι * *τζεντερ–ισμός*).

⁵ Παραδείγματος χάριν: <https://www.britannica.com/topic/sexism>

⁶ Λόγω περιορισμένης έκτασης αλλά και ελαφράς παρέκκλισης από το θέμα, δεν θα εμβαθύνουμε σχετικά με το φαινόμενο. Θεμελιώδης στο επιστημονικό πεδίο του φύλου και των εκφράσεών του θεωρείται η Judith Butler και συγκεκριμένα το έργο της *Undoing Gender* (2004)

Πλέον υφίσταται και ο όρος *gender discrimination* (=διάκριση κοινωνικού φύλου), ο οποίος χρησιμοποιείται κυρίως όταν πρόκειται για διεμφυλικά ή μη δυαδικά άτομα. Έτσι, ενώ εκ πρώτης όψεως και βάσει των σύγχρονων δεδομένων ο *σεξισμός* είναι πιο περιορισμένος όρος, στην πραγματικότητα επειδή προηγείται της θεωρίας περί διάκρισης του φύλου, είναι πιο ευρύς από το *gender discrimination*. Ενδεικτικό του παραπάνω αποτελεί ο ορισμός του σεξισμού σύμφωνα με την Audre Lorde (2019, σ.35) ως «η πίστη στην εγγενή ανωτερότητα ενός φύλου και συνεπώς το δικαίωμα για κυριαρχία».⁷ Ο σεξισμός δύναται να εμφανίζεται σε ατομικό ή θεσμικό επίπεδο.

Ο όρος *πατριαρχία*, ετυμολογικά προερχόμενος από τα αρχαία *πατήρ* + *αρχή*, αναφέρεται σε μια οικογένεια ή ομάδα όπου ο πατέρας ή ο γηραιότερος άντρας κατέχει την εξουσία, *άρχει* (Bell, 2020α, Lexigram, 2015). Στην πρώτη αυτή, στενή, σημασία συναντάται αποκλειστικό κληρονομικό-οικονομικό και πολιτικό δικαίωμα που ακολουθεί την γραμμή των ανδρών της οικογένειας-ομάδας. Σε ευρύτερη, πιο σύγχρονη κλίμακα, και σημαντικότερα για την παρούσα εργασία, πρόκειται για κοινωνικό σύστημα στο οποίο οι άντρες κυριαρχούν έναντι των γυναικών και είναι σαφώς ισχυρότεροι σε όλους τους τομείς της ζωής.⁸ Κατά την πατριαρχία, οι γυναίκες είναι πάντοτε υποτελείς, μέσα στην οικογένεια, στη δουλειά, στην κοινωνία και με διάφορους τρόπους, όπως διακρίσεις, περιφρόνηση, προσβολές, έλεγχο, εκμετάλλευση, καταπίεση ή βία (Sultana, 2012, σ.7). Ο σεξισμός, όπως συνάγεται από τα παραπάνω, αποτελεί σημαντικό εργαλείο και αναπόσπαστο μέρος της πατριαρχίας.

Ο όρος *φεμινισμός*, με καταβολές από το γαλλικό *féminisme*, εμφανίζεται στην αγγλική γλώσσα στα τέλη του 19ου αιώνα, συνοδεύοντας τους πρώιμους συστηματοποιημένους αγώνες των γυναικών. Σήμερα, διανθίζεται με ποικίλους

⁷ Στο πρωτότυπο ως εξής:

Sexism: The belief in the inherent superiority of one sex and thereby the right to dominance. (Lorde, 2019, σ. 35, η έμφαση δική μου)

⁸ Δεν υπάρχει πρόθεση να αγνοήσουμε ή να υποτιμήσουμε μη δυαδικά άτομα με την αναφορά στη διάκριση γυναίκες-άντρες. Κρίναμε πως η παρούσα εργασία, στοχεύοντας στην θεμελίωση βάσεων προς μελλοντική οικοδόμηση, θα περιπλεκόταν σημαντικά αν δεν λάμβανε ως αφετηρία το δίπολο άντρες-γυναίκες. Έτσι, θα στηριχθούμε σε αυτό, χωρίς όμως να θεωρούμε απαραίτητα πως είναι θέσφατο ή πως το φύλο εκφράζεται δυαδικά.

ορισμούς σε λεξικά,⁹ η πλειοψηφία των οποίων τον ερμηνεύει συναρτήσει δικαιωμάτων, ισότητας και διαμάχης γυναικών έναντι ανδρών. Παρά δηλαδή την μεσολάβηση δύο αιώνων και την ανάλογη εξέλιξη του φεμινιστικού κινήματος, οι ορισμοί του παραμένουν προσκολλημένοι στη γέννησή του.¹⁰ Περισσότεροι, εντούτοις, και σαφώς πιο ισοπεδωτικοί είναι οι ορισμοί του φεμινισμού που συναντώνται σε καθημερινές συζητήσεις, σε μέσα κοινωνικής δικτύωσης ή μαζικής ενημέρωσης, που προάγουν την εικόνα των υστερικών γυναικών που επιθυμούν άλλοτε να καταδυναστεύσουν κι άλλοτε να αφανίσουν τους άντρες. Για τη θεώρησή μας και την παρούσα εργασία, θέλοντας να απομακρυνθούμε από τέτοιες παρανοήσεις, ενστερνιζόμαστε τη bell hooks, η οποία στο βιβλίο της *Feminism is for Everybody* (=Ο Φεμινισμός είναι για Όλους) ορίζει τον φεμινισμό ως ένα κίνημα για να μπει τέλος στο σεξισμό, τη σεξιστική εκμετάλλευση και καταπίεση (2000, σ.1).

Όπως θα δούμε αναλυτικά παρακάτω, η φεμινιστική σκέψη διακλαδώνεται και απαρτίζεται από πολυάριθμες οπτικές, το σύνολο των οποίων είναι αδύνατο να αναλυθεί σε μια εργασία. Ωστόσο, στην πορεία προς μια κατά το δυνατόν σφαιρική κατανόηση του φεμινισμού, οφείλουμε να συνοψίσουμε κάποιες βασικές τάσεις του.

2.1.2. Κύματα – είδη φεμινισμού

Το κίνημα του φεμινισμού, στην κρατούσα αφήγηση, διακρίνεται σε κύματα, τα οποία οριοθετούνται και διαδέχονται το ένα το άλλο χρονικά, με κάποια χρόνια «κενού». Η μεταφορά των κυμάτων συχνά θεωρείται ανεπαρκής και αποπροσανατολιστική, καθώς δίνει την εντύπωση ασυνέχειας, χρονολογικού

⁹ Ενδεικτικά παρατίθενται οι εξής ιστοσελίδες και ορισμοί:

<https://www.britannica.com/topic/feminism/>

<https://www.merriam-webster.com/dictionary/feminism/>

<https://www.dictionary.com/browse/feminism/>

<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/feminism>

¹⁰ Αυτό, σύμφωνα με τη hooks (2000), οφείλεται εν μέρει στο γεγονός πως ο λευκός φεμινισμός και δη των μεσαίων-άνωτερων κοινωνικών στρωμάτων ήταν αυτός που είχε την προσοχή και την αναγνώριση-διαφήμιση από τα μέσα ενημέρωσης και περισσότερες ευκαιρίες για ακαδημαϊκή πορεία. Έτσι, ο φεμινισμός συνδέθηκε με την ισότητα στα εργασιακά-οικονομικά ζητήματα και «ξέμειναν» οι άντρες στη θεωρητική εξίσωση, αφού αυτοί ενσάρκωσαν την κύρια καταπίεση των πρώτων (λευκών) φεμινιστριών.

περιορισμού και διάλυσης των πρότερων αιτημάτων πριν την εμφάνιση των επόμενων (κατ' αναλογία με την κίνηση των κυμάτων), ωστόσο εξακολουθεί να χρησιμοποιείται σε ακαδημαϊκά και προσωπικά περιβάλλοντα. Από τη μια πλευρά, τα κύματα αγνοούν πολλές υποομάδες και κατατέμνουν τα γεγονότα, πλήττοντας έτσι την ιστορική αλήθεια. Από την άλλη, προσδίδουν ένα βαθύ παρελθόν στο κίνημα, δημιουργούν ορόσημα για έμπνευση αλλά και διαφοροποίηση των επόμενων (Reger, 2017, σσ.193–221). Έτσι, η μεταφορά των κυμάτων διακινδυνεύοντας την ιστορικότητα του φεμινισμού, παράλληλα την διατηρεί, θυμίζοντας την φεμινιστική κληρονομιά.

Συνοπτικά, το πρώτο κύμα του φεμινισμού εκτυλίσσεται το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα έως τις αρχές του 20ου και διεκδικεί εργατικά και κυρίως πολιτικά δικαιώματα για τις γυναίκες. Οι διάσημες σουφραζέτες αγωνίστηκαν για την παροχή του δικαιώματος ψήφου στις γυναίκες, το οποίο και πέτυχαν στις ΗΠΑ το 1920, με τη 19η τροπολογία του Συντάγματος. Αυτή η νίκη θεωρείται και το τέλος του πρώτου φεμινιστικού κύματος, το οποίο φαίνεται –αδίκως– αδρανές για τα επόμενα σαράντα χρόνια, οπότε και αναδύεται το δεύτερο κύμα. Όπως υπογραμμίζει η Nicholson (2010), αυτό το διάστημα φαινομενικής αδράνειας στην πραγματικότητα λαμβάνουν χώρα πολλές κοινωνικές αλλαγές και τίθενται οι βάσεις για το δεύτερο κύμα, το οποίο δικαιολόγησε την ύπαρξή του ιστορικά, επικαλούμενο τις παλαιότερες σουφραζέτες. Πράγματι, τη δεκαετία του 1960 εξαπλώθηκε η χρήση της αναλογίας των κυμάτων στην οποία αναφερθήκαμε παραπάνω.

Φτάνουμε λοιπόν στο δεύτερο κύμα φεμινισμού, το οποίο χρονολογείται χονδρικά από τη δεκαετία του 1960 έως και τη δεκαετία του 1980. Κατά αυτό το διάστημα, συμβαίνουν στις ΗΠΑ αξιοσημείωτες κοινωνικές μεταβολές και το φεμινιστικό κίνημα αποκτά νέο χαρακτήρα. Από τον οικονομικό-πολιτικό τομέα, μετακινούμαστε στον κοινωνικό-πολιτικό. Στο προσκήνιο έρχεται η αυτοσυνείδηση, η ενδυνάμωση και η ανάκτηση της δύναμης των γυναικών, θέματα που συζητούνται στις νεοσύστατες γυναικείες ομάδες. Ακόμα, ανάμεσα στα αιτήματα του κύματος αυτού βρίσκονται τα αναπαραγωγικά δικαιώματα, καθώς παρατηρείται το φαινόμενο της διπλής αντιμετώπισης, από τη μια δηλαδή οι λευκές γυναίκες επιθυμούσαν να εξασφαλίσουν ασφαλείς και νόμιμες επιλογές άμβλωσης, από την άλλη οι μαύρες γυναίκες επιθυμούσαν να

σταματήσουν οι υποχρεωτικές αμβλώσεις, υστερεκτομές και στείρωσεις εις βάρος τους. Τις εν λόγω δεκαετίες γνωστοποιούνται και καταδικάζονται –σε κοινωνικό επίπεδο– τακτικές κακοποίησης, σεξουαλικής και μη, με την έμφαση να δίνεται στην ενδοοικογενειακή βία και στις ανισότητες εντός του σπιτιού. Παράλληλα, η γυναικεία και φεμινιστική λογοτεχνία παρουσιάζει αξιοσημείωτη άνθηση, με τις σπουδές φύλου να αναγνωρίζονται ως επιστημονικό πεδίο στα πανεπιστήμια (Johnson, 2017). Μέσα σε μια ατμόσφαιρα γενικής κοινωνικής αναταραχής και επιθεώρησης, χάρη στον αγώνα των μαύρων για πολιτικά δικαιώματα και απελευθέρωση, αλλά και τις αυξανόμενες διεκδικήσεις των ΛΟΑΤΚΙ+ κοινοτήτων, το φεμινιστικό κίνημα συναντά όλο και περισσότερους συμμάχους αλλά και αντιπάλους. Λόγω του μαζικού χαρακτήρα που λαμβάνει πλέον ο φεμινισμός, στις δεκαετίες '60–'80 εμφανίζονται και κατονομάζονται διαφορετικές προσεγγίσεις διεκδίκησης, οδηγώντας στην ύπαρξη φεμινισμών, όχι φεμινισμού (Nicholson, 2010).

Μετά την ιστορική παγίωση του φεμινισμού ως πολιτικού και επιστημονικού τομέα, η μεταφορά των κυμάτων ίσως περιπτεύει, ωστόσο αναγνωρίζονται άλλα δύο, χωρίς να υπάρχουν σαφή όρια μεταξύ τους. Ως τρίτο κύμα θεωρούμε την κριτική που ξεκίνησε τη δεκαετία του 1990 προς τον φεμινισμό του παρελθόντος και τον εμπλουτισμό θεωριών, ώστε να είναι πιο συμπεριληπτικές σε θέματα φυλής, τάξης, σεξουαλικότητας (Reger, 2017, σσ. 193–221). Τέλος, περίπου από το 2010 μέχρι και σήμερα, διανύουμε το τέταρτο κύμα, το οποίο επικεντρώνεται στην αξιοποίηση του διαδικτύου και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Η πιο πρόσφατη αυτή προσέγγιση, που εγκαθιδρύει έναν ψηφιακό φεμινισμό, αντλεί στοιχεία από το δεύτερο και το τρίτο κύμα, αναδιαμορφώνοντάς τα όμως υπό μια ατομικιστική σκοπιά (Ging, 2019, σ. 54).

Το τέταρτο κύμα έχει άμεση σχέση και αλληλεπίδραση με τον λεγόμενο μεταφεμινισμό, ο οποίος είναι ευρέως διαδεδομένος στις μέρες μας. Σύμφωνα με την Ging (2019, σ. 53), κύρια χαρακτηριστικά του μεταφεμινισμού συνιστούν ο ατομικισμός, η βιο-ουσιοκρατία, ο μύθος της επιτευγμένης ισότητας και η εκ νέου εστίαση στην ετεροκανονικότητα και στο μοτίβο της μάχης ανάμεσα στα φύλα. Αντί δηλαδή να καταργεί την εξουσιαστική φύση των έμφυλων σχέσεων, ο μεταφεμινισμός επιχειρεί απλώς να την αντιστρέψει. Θεωρώντας τον φεμινισμό ξεπερασμένο και τα αιτήματά του κεκτημένα, η μεταφεμινιστική

θεωρία προωθεί μια απολίτικη έμφυλη πραγματικότητα, στην οποία οι γυναίκες, πλήρως χειραφετημένες, επιλέγουν συνειδητά πατριαρχικούς ρόλους και συμπεριφορές που το δεύτερο κύμα αγωνιζόταν να καταργήσει. Με την πρόφαση, δηλαδή της επιλογής και όχι της έξωθεν επιβολής, οι μεταφεμινίστριες υποστηρίζουν πως ανακτούν τη θηλυκότητά τους μέσα από την υπερκατανάλωση, την έμφαση στην εξωτερική εμφάνιση, την αυτοβελτίωση. Τελείται μια στροφή από τη σεξουαλική αντικειμενοποίηση, στη σεξουαλική υποκειμενοποίηση (Gill, 2003, στο Lazar, 2007, σ. 157).

Επιπλέον, ο μεταφεμινισμός καθιστά την πολιτική φύλου ζήτημα επιλογής, βάσει της λογικής πως μπορεί καθεμιά να αποκτήσει ό,τι θελήσει, αρκεί να το θελήσει αρκετά και να προσπαθήσει. Η αντιμετώπιση αυτή, πέρα από ανιστορική και αφελής, είναι άκρως ατομικιστική και απομακρύνει το έμφυλο ζήτημα από κάθε ανάλυση –ή δράση– θεσμικού επιπέδου (Ging, 2019· Lazar, 2007). Σύμφωνα με τα παραπάνω, ο μεταφεμινισμός έχει κοινό έδαφος με το νεοφιλελεύθερο φεμινισμό, ο οποίος έχει τη μεγαλύτερη εκπροσώπηση στην πολιτική σκηνή και τα μέσα ενημέρωσης. Η νεοφιλελεύθερη προσέγγιση του φεμινισμού δέχεται μεν ότι υπάρχουν έμφυλες ανισότητες, αλλά αποκηρύσσει τις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτισμικές δυνάμεις που τις προκαλούν (Evans & Chamberlain, 2021, σ. 355). Επομένως οι εκπρόσωποί του συχνά ενστερνίζονται συστήματα καταπίεσης και ανισότητας όπως ο καπιταλισμός και ο ρατσισμός. Προέκταση αυτού αποτελεί και ο εθνικιστικός φεμινισμός (femonationalism), ο οποίος χρησιμοποιεί τα «γυναικεία δικαιώματα» με ξενοφοβικά κίνητρα, ως πρόφαση για διατύπωση και διάδοση εθνικιστικής ρητορικής.¹¹

Μια επιπρόσθετη φεμινιστική θεωρία που θα μας φανεί χρήσιμη στην παρούσα εργασία, είναι η πολιτισμική-ουσιοκρατική, η οποία διακρίνει κατηγορίες και εν συνεχεία τους προσδίδει ορισμένα χαρακτηριστικά. Ο πολιτισμικός φεμινισμός, κατά την Alcoff (1988, 405–436), κάνει έκκληση για «επιστροφή στη

¹¹ Χαρακτηριστικό παράδειγμα η προεδρική δήλωση της Marine Le Pen το 2017, στην οποία η μοναδική της παρατήρηση, από τις 144 συνολικά, με αναφορά στα γυναικεία δικαιώματα περιλάμβανε το εξής: «Να υπερασπιστούμε τα δικαιώματα των γυναικών: Να παλέψουμε εναντίον του ισλαμισμού, ο οποίος θέλει να αναιρέσει τις θεμελιώδεις ελευθερίες των γυναικών.» (Flemming et al. 2017, στο Siaperas, 2019, σ. 29).

θηλυκότητα», προσκολλάται στη γυναικεία βιολογία και κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά-αρετές που διαθέτουν όλες οι γυναίκες. Στον αντίποδα του παραπάνω βρίσκεται ο μεταδομικός φεμινισμός, ο οποίος αρνείται και καταργεί εν γένει της έννοια *γυναίκα*. Πρόκειται για έναν φεμινισμό αποικοδόμησης, που μέσα από την άρνησή του να κατηγοριοποιήσει τις γυναίκες, τελικά καθιστά το έμφυλο ζήτημα αόρατο (ό.π.). Παρόλο που δε διαφωνούμε με την κοινωνική κατασκευή των έμφυλων χαρακτηριστικών, η πλήρης διαγραφή της κατηγορίας *φύλο* μας φαίνεται επικίνδυνη και απερίσκεπτη σε σχέση με τους αγώνες του παρελθόντος, αλλά και την ισχύουσα καθημερινότητα. Αντλώντας έμπνευση από την hooks και τον ορισμό της για τον φεμινισμό, κατανοούμε πως το πρόβλημα δεν εντοπίζεται στην κατηγοριοποίηση, αλλά στην πατριαρχική λογική από όπου κι αν αυτή προέρχεται. Άλλωστε, όπως θα εκθέσουμε παρακάτω, η καταπίεση της *γυναίκας* δεν αποτελεί μοναδικό κριτήριό μας.

2.1.3. Διαθεματικότητα

Σε γενικές γραμμές, ο όρος διαθεματικότητα περιγράφει τα πολλαπλά, αλληλεξαρτώμενα και συναρθρωμένα συστήματα ιεράρχησης, καταπίεσης και προνομίων, μεταξύ των οποίων το φύλο, η φυλή, η τάξη, η σεξουαλικότητα, το έθνος, η κουλτούρα, η θρησκεία, όπου συγκροτούνται τα κοινωνικά υποκείμενα (Zavos, 2021, σ. 57). Στα ελληνικά έχει επικρατήσει η απόδοση *διαθεματικότητα*, παρόλο που στα αγγλικά η ετυμολογία είναι πιο ιδιαίτερη και ενδιαφέρουσα. Ο πρωτότυπος όρος, *intersectionality*, προέρχεται από το *intersection*, που σημαίνει *διασταύρωση*. Πρώτη φορά η μεταφορά αυτή χρησιμοποιήθηκε από την ακαδημαϊκό Kimberlé Crenshaw,¹² το 1989, για να καταδείξει τον τρόπο με τον οποίο οι ταυτότητες του φύλου και της φυλής, συγκεκριμένα στις μαύρες γυναίκες, συχνά διασταυρώνονται, δημιουργώντας μοναδικές συνθήκες καταπίεσης ή διάκρισης από πολλές πλευρές. Μια ακόμα μεταφορά που κρίναμε ενδιαφέρουσα είναι αυτή της καθηγήτριας φιλοσοφίας Ann Garry (2011,

¹² Τον όρο επινοεί η Crenshaw κατά την ανάλυση μιας δικαστικής διαμάχης μαύρων γυναικών, οι οποίες δεν προσλαμβάνονταν μεν σε θέσεις γραφείου, καθώς αυτές προορίζονταν για λευκές γυναίκες, αλλά ούτε και στη γραμμή παραγωγής, καθώς προοριζόταν για μαύρους άντρες. Έτσι, τόνισε πως τα δικαιώματα των μαύρων γυναικών δεν κατοχυρώνονταν ούτε από τη νομοθεσία ισότητας, ούτε από τη νομοθεσία κατά των φυλετικών διακρίσεων (Zavos, 2021· Εμμανουήλ & Ρούσσου, 2018)

στο Bernstein, 2019, σ. 324), η οποία προτείνει να αντικαταστήσουμε τα οχήματα που θα συναντούσαμε στη διασταύρωση με υγρά, αναδεικνύοντας έτσι τους τρόπους με τους οποίους κάποιες καταπίεσεις ή προνόμια αναμινγούνται ή συγχωνεύονται με άλλες/άλλα. Διαφορετικά υγρά, προτείνει η Garry, όπως γάλα, καφές, μανό, ελαιόλαδο, ζωμός σούπας, διάφορα χρώματα μπογιάς, κυλάνε από διαφορετικά μέρη, διαφορετικά υψόμετρα μέσα σε κυκλικές διασταυρώσεις. Κάποια από τα υγρά κυλάνε μαζί, άλλα σβολιάζουν και κάποια μένουν σχετικά διαχωρισμένα, εκτός αν χτυπηθούν καλά μεταξύ τους.

Εντούτοις, η οπτική των πολλαπλών καταπίεσεων προϋπήρχε του όρου *διαθεματικότητα* στο πλαίσιο του μαύρου φεμινισμού. Ενδεικτικό παράδειγμα, το μανιφέστο της φεμινιστικής-λεσβιακής-σοσιαλιστικής οργάνωσης *Combahee River Collective*, δημοσιευμένο το 1977:

[...] Είμαστε ενεργά αφοσιωμένες στην πάλη ενάντια στη φυλετική, έμφυλη, ετεροφυλόφιλη και ταξική καταπίεση και θεωρούμε κύριο στόχο μας την ανάπτυξη μιας ενοποιημένης ανάλυσης και πρακτικής, βασισμένης στο γεγονός πως τα μείζονα συστήματα καταπίεσης είναι *διαπλεκόμενα*. [...] Ως Μαύρες γυναίκες, θεωρούμε τον Μαύρο φεμινισμό το λογικό πολιτικό κίνημα για να αντιμαχόμαστε τις πολλαπλές και ταυτόχρονες καταπίεσεις που αντιμετωπίζουν όλες οι γυναίκες χρώματος.¹³

Από τα προαναφερόμενα, απορρέει πως η διαθεματικότητα αξιολογεί σφαιρικά τα στοιχεία που συναποτελούν, αλληλεπιδρώντας, την ταυτότητα κάθε υποκειμένου. Έτσι, η ομαδοποίηση βάσει της κατηγορίας *γυναίκα* αποδυναμώνεται, εφόσον στην πραγματικότητα έχουν σημασία και άλλα συστατικά. Η παραδοχή αυτή εύκολα οδηγεί σε προεκτάσεις και παρανοήσεις που νοθεύουν την έννοια της διαθεματικότητας. Αρχικά, παρόλο που σε ένα

¹³ Η απόδοση της φράσης *women of color* ως *γυναίκες χρώματος* εδώ κρίνεται ως καταλληλότερη, παρόλο που αναγνωρίζουμε πως δεν είναι ιδανική. Το πρόβλημα της απόδοσης ορολογίας σχετικής με την αφροαμερικάνικη και μαύρη ιστορία είναι υπαρκτό στα ελληνικά και ακόμα δεν έχει προκύψει ικανοποιητική ορολογία, εντελώς απαλλαγμένη από ρατσιστική χροιά. Βέβαια, να σημειώσουμε πως και στα αγγλικά η προσθήκη *of color* είναι αμφιλεγόμενη, ωστόσο δρα ως δείκτης και δεν παύει να χρησιμοποιείται. Ακόμη, το *γυναίκες χρώματος* αποτρέπει από την εναλλακτική *μαύρες και καφέ γυναίκες*, που είναι σαφώς χειρότερη.

διαθεματικό πλαίσιο μας ενδιαφέρουν οι ταυτότητες του κάθε ατόμου και πώς το σύνολο εγώ διαμορφώνεται, αυτό δεν θα πρέπει να μεταφράζεται ούτε ως απόπειρα ιεράρχησης, ούτε ως έκκληση για ατομικισμό. Η διαθεματική θεώρηση, δεν συνεπάγεται την άθροιση ταυτοτήτων, αλλά υπογραμμίζει ακριβώς την αλληλεπίδραση αυτών, αποκλείοντας έτσι την ροπή προς μια άκριτη σύγκριση βιωμάτων. Δεν πρόκειται δηλαδή για διαγωνισμό καταπίεσης, στον οποίο κερδίζει για παράδειγμα κάποια μαύρη, λεσβία, φτωχή, χοντρή, ανάπηρη που δεν γνωρίζει αγγλικά· ούτε όμως για ανεφάρμοστη θεωρία για άτομα που δεν ανήκουν σε μειονοτικές ομάδες.¹⁴ Αντιθέτως, η διαθεματικότητα μας καλεί να εξερευνούμε όχι μόνο τα συνυπάρχοντα συστήματα ευαλωτότητας ή καταπίεσης (φύλο, φυλή, κοινωνική θέση, ηλικία, σωματική κατάσταση/αναπηρία κ.α.), αλλά και τα αντίστοιχα προνόμια και πλεονεκτήματα (Luft & Ward, 2009, σ. 15). Αναγνωρίζοντας τα διαφορετικά συστήματα εξουσίας που επηρεάζουν κάθε άτομο, το έδαφος γίνεται πιο εύφορο ώστε να τα ανατρέψουμε ή έστω να προσπαθήσουμε.

Επιπλέον, η διαθεματικότητα αντιτίθεται στην ισοπέδωση που προκαλεί η λογική ότι όλες οι γυναίκες είναι ίδιες και βιώνουν την ίδια καταπίεση λόγω του φύλου τους, καθώς αυτό είναι αναληθές. Ωστόσο, οι τυχόν διαφορές δεν τονίζονται με στόχο τη θεμελίωση μιας ταυτοτικής πολιτικής που προωθεί τον διαχωρισμό, τον ατομικισμό και την αποκλειστικά ενδοσκοπική διάθεση (Bourne, στο hooks, 2015, σ. 184), όπως συχνά διατείνεται ο λευκός φιλελεύθερος φεμινισμός, οικειοποιούμενος την έννοια της διαθεματικότητας.¹⁵ Δίδαγμα και στόχος της διαθεματικότητας, όπως συνάγεται στην παρούσα εργασία, είναι η ύπαρξη μιας ενσυνείδητης συλλογικότητας, που θα σέβεται τους ιδιαίτερους, διαπλεκόμενους άξονες κάθε μέλους και θα μάχεται για την κατάργηση όλων των συστημάτων καταπίεσης ταυτόχρονα. Κομβική είναι η

¹⁴ Ο χαρακτηρισμός *μειονοτικές* εδώ δεν αναφέρεται στην έννοια της αριθμητικής μειονότητας, αλλά σε ομάδες που παραδοσιακά δεν κατέχουν βήμα για έκφραση, ορατότητα και εξουσία.

¹⁵ Μια ακόμα σύγχρονη προέκταση της διαθεματικότητας, που αφορά κυρίως τον τομέα των επιχειρήσεων και οργανώσεων αλλά δεν παύει να είναι ενδιαφέρουσα, είναι η ταύτισή της με την έννοια της ποικιλομορφίας (diversity). Σε πολλές περιπτώσεις, ο «εορτασμός της ποικιλομορφίας» που αναπαράγεται, χρησιμοποιείται ως βιτρίνα, που μας διδάσκει πως οι πασιφανείς μορφές σεξισμού, ρατσισμού και ομοφοβίας έχουν απωθηθεί. Παράλληλα, με την έμφαση στην ποικιλομορφία και την διαφορετικότητα, ως κανόνας-πρότυπο προς το οποίο «διαφέρουν» οι γύρω είναι συνήθως ο λευκός άνδρας μεσαίας τάξης. Έτσι, προάγεται η αποδοχή των πολιτισμικών διαφορών, χωρίς όμως να σημασιοδοτούνται ή να μεταβάλλονται τα υποβόσκοντα συστήματα που διατηρούν τις δομικές ανισότητες (Luft & Ward, 2009, σ. 20)

συνειδητοποίηση πως η πατριαρχική κυριαρχία μοιράζεται ιδεολογικά θεμέλια με τον ρατσισμό και άλλες μορφές ομαδικής καταπίεσης, οπότε δεν θα εξαλειφθεί όσο αυτά παραμένουν άθικτα (hooks, 2015, σ. 49). Συνοψίζοντας, επικαλούμαστε τη σκέψη της Andrea Canaan (1984, σσ. 236–237), ότι δηλαδή ο εχθρός βρίσκεται στην μαυρίλα και την ασπρίλα, την αρσενικότητα και τη θηλυκότητα, βρίσκεται στην επιτακτική μας ανάγκη να γενικεύουμε και να αποκλείουμε τους ανθρώπους σε απομονωμένες κατηγορίες, ενώ η μάχη για οικονομική, πολιτική και κοινωνική ελευθερία δεν είναι μάχη των φύλων, δεν είναι λευκή, δεν είναι ρατσιστική, δεν είναι ταξική, δεν είναι περιορισμένη.

2.2. Audre Lorde

2.2.1. Βιογραφικά–Εργογραφικά στοιχεία

Γεννήθηκε ως Audrey Geraldine Lorde στη Νέα Υόρκη το 1934 σε οικογένεια μεταναστών από τη Γρενάδα. Από παιδί διάβαζε και απομνημόνευε ποίηση και «όταν δεν μπορούσα πια να βρω ποιήματα να εκφράσουν όσα ένιωθα, αυτό με έκανε να ξεκινήσω να γράφω ποίηση, αυτό όταν ήμουν δώδεκα ή δεκατριών» (Black Women Writers, στο Poetry Foundation, χ.η.). Αποφοίτησε από το Hunter College και έλαβε μεταπτυχιακό στη βιβλιοθηκονομία από το Columbia University. Διετέλεσε ιδρυματική ποιήτρια στο κολλέγιο Tougaloo και καθηγήτρια Αγγλικής στα πανεπιστήμια John Jay και Hunter. Εξέδωσε την πρώτη της ποιητική συλλογή, το 1968 και μέχρι το τέλος της ζωής της το 1992 μετρούσε δώδεκα βιβλία. Ανάμεσα στα πιο γνωστά της, *The Black Unicorn* (=Ο Μαύρος Μονόκερος, 1978), *The Cancer Journals* (=Ημερολόγια Καρκίνου, 1980), *Zami: A New Spelling of My Name* (=Ζάμι: Μια Νέα Γραφή του Ονόματός Μου, 1983) και *Sister Outsider: Essays and Speeches* (=Παρείσακτη Αδερφή: Δοκίμια και ομιλίες, 1984). Σε συνεργασία με την Barbara Smith και άλλες συγγραφείς, ίδρυσαν τον εκδοτικό οίκο Kitchen Table: Women of Color Press, με σκοπό τη διάδοση και προώθηση έργων από μαύρες και γυναίκες χρώματος. Ακόμα, η

Lorde υπήρξε συνιδρύτρια του Sisterhood in Support of Sisters in South Africa, οργάνωση που στήριζε γυναίκες στην Αφρική του απαρτχάιντ.

Η Lorde, παρόλο που είχε ακαδημαϊκή μόρφωση και εμπειρία, προέτασσε τα βιώματα και τη διαίσθησή της για να κρίνει τον κόσμο και εκφραζόταν με τρόπο συνομιλιακό – παρότι σφοδρό και έντονα πολιτικό. Λαμβάνοντας υπόψη αυτό αλλά και την κυρίως ποιητική της δημόσια εικόνα, φαντάζει αμφιλεγόμενη επιλογή για βάση μιας διπλωματικής εργασίας, λιγότερο αναμενόμενη από στοχάστριες όπως η bell hooks ή η Angela Davis.¹⁶ Ωστόσο, θεωρούμε πως αξίζει η γεφύρωση του ακαδημαϊκού με το μη αυστηρά ακαδημαϊκό, η ομολογία της αξίας της εμπειρίας και της ποίησης κατά τη διαμόρφωση της γνώσης. Με την επιλογή, λοιπόν της Audre Lorde, φωτίζουμε εις διπλούν την έννοια της *παρείσακτης αδερφής*, τόσο ως πραγματικότητα συγκεκριμένα της ποιητριάς μας, όσο και γενικότερη θεωρία, όπως προκύπτει από τη μελέτη και σύνθεση των γραπτών της. Συμπληρωματικά, κρίνουμε ενδιαφέρουσα και ενδεχομένως πολύτιμη την –έστω διστακτική– εισαγωγή της ποίησης στον ακαδημαϊκό τομέα, η οποία ιδίως στο εξωτερικό λαμβάνει χώρα όλο και περισσότερο.

Αναφερόμαστε στην τάση της βασισμένης στην τέχνη έρευνας, η οποία χρησιμοποιεί την τέχνη, εν προκειμένω την ποίηση, όχι μόνο ως έμπνευση αλλά και ως εργαλείο έρευνας. Ενδεικτικά αναφέρουμε τις Ohito, E., & Nyachae, T.M. (2018), οι οποίες οργανώνουν την έρευνά τους γράφοντας ποίηση, ενθουσιάζονται μάλιστα πως «οι άνθρωποι χρώματος πάντα διατύπωναν θεωρίες– αλλά σε μορφές πολύ διαφορετικές από τον Δυτικό τύπο της αφηρημένης λογικής ... συχνά με αφηγηματικούς τρόπους, στις ιστορίες που διηγούμαστε, σε αινίγματα και γνωμικά, στο παιχνίδι με τη γλώσσα» (Christian, 1987 στο Ohito & Nyachae, 2018, σ. 52). Εκτός από την ποιητική δημιουργία ως μέθοδο έρευνας και την ανάλυση υπαρχόντων ποιημάτων, αξιόλογη μας φάνηκε και η απόπειρα των Killingsworth Roberts, S., Brasel, N.A. & Crawford,

¹⁶Angela Y. Davis: αфроαμερικανή ακαδημαϊκός, φιλόσοφος, πολιτική ακτιβίστρια, συγγραφέας, της οποίας τα έργα αποτελούν θεμέλιο για πολλές θεωρίες φύλου, αποτελώντας τρόπον τινά εγχειρίδια πολιτικής σκέψης και δράσης. Από τις λίγες μαύρες πολιτικές γυναίκες που έχουν μεταφραστεί στα ελληνικά.

Αναφέρονται οι συγκεκριμένες γυναίκες ως παραδείγματα, σε αντιδιαστολή με την πιο προσωπική προσέγγιση της Lorde. Φυσικά, δεν είναι οι μόνες υπάρχουσες, ούτε οι μόνες αξιόλογες θεωρητικοί του φεμινισμού, απλώς τυγχάνουν σχετικά μεγαλύτερης αναγνώρισης στην Ελλάδα.

P. A. (2014), οι οποίες αντί ερωτηματολογίων χρησιμοποίησαν φόρμες ποιημάτων, καλώντας τους συμμετέχοντες να απαντήσουν με ποίηση σε κατά τα άλλα αντιλυρικά ερωτήματα. Ωστόσο, παρά την εκτίμησή μας για την ποίηση ως εργαλείο, φρονούμε πως αυτό το είδος έρευνας προϋποθέτει γνωσιακές βάσεις που δεν υφίστανται στην Ελλάδα, οπότε προτιμήσαμε να εισάγουμε μεν την ποιητική ματιά της Lorde, αλλά μέσα από την φεμινιστική ανάλυση λόγου.

2.2.2. Θεώρηση – Περιβάλλον

Συχνά, όταν μιλάω με άντρες και με λευκές γυναίκες, θυμάμαι πόσο δύσκολο και χρονοβόρο είναι να πρέπει να ανακαλύπτεις ξανά το μολύβι κάθε φορά που θέλεις να στείλεις ένα γράμμα (Lorde, 2019, σ. 69)

Η κοσμοθεωρία της Audre Lorde εξαρτάται κατά πολύ από την περιρρέουσα ατμόσφαιρα της εποχής της, αυτό που θα αποκαλούσαμε κοινωνικοπολιτικό περιβάλλον. Η Lorde έζησε τα ενήλικά της χρόνια κατά τη διάρκεια του δεύτερου φεμινιστικού κύματος, το οποίο από μόνο του αποτελεί ιστορικό ορόσημο. Εντούτοις, την εικόνα της εποχής συνδιαμορφώνουν τα κινήματα διεκδικήσεων των ΛΟΑΤΚΙ+ κοινοτήτων και κυρίως των αфроαμερικανών. Συγκεκριμένα, τα κινήματα για τη Μαύρη Δύναμη και τις Μαύρες Τέχνες έθεσαν τις ιστορικές βάσεις προκειμένου άτομα σαν τη Lorde να αποκτήσουν αναγνώριση. Επηρεασμένη λοιπόν από τα κοινωνικά ερεθίσματα και τα βιώματα της ίδιας, η Lorde ακροάζεται την πραγματικότητα με τρόπο διαθεματικό, πριν καν προκύψει ο όρος:

Δεν είμαι ελεύθερη όσο οποιαδήποτε γυναίκα είναι ανελεύθερη, ακόμα κι όταν τα δεσμά της είναι πολύ διαφορετικά από τα δικά μου. Και δεν είμαι ελεύθερη για όσο ένα άτομο χρώματος παραμένει αλυσοδεμένο. Κανένας σας δεν είναι. [...] Δεν υφίσταται μονοθεματική πάλη, καθώς δεν ζούμε μονοθεματικές ζωές (ό.π., σ. 126–136).

Η Lorde, βάσει των σύγχρονών μας αναλύσεων, θα θεωρούταν πως υιοθετούσε ουσιολογική προσέγγιση, επειδή δεν φοβόταν να τοποθετεί το άτομό της σε ορισμένες κατηγορίες, να χρησιμοποιεί «ταμπέλες» οι οποίες δεν συνάδουν με τη μεταφεμινιστική ανάλυση. Επιπλέον, ο θαυμασμός και η αγάπη της για τις γυναίκες και το γυναικείο σώμα την οδήγησαν πολλές φορές στη δημιουργία αρχετύπων και στην προφανή κατηγοριοποίηση της «γυναίκας». Ένα ακόμα σημείο επιφανειακά αμφιλεγόμενο σε σχέση με την Audre Lorde, είναι η εστίασή της στη «διαφορετικότητα» και τη σημασία αυτής σε ατομικό και πολιτικό επίπεδο. Επειδή δηλαδή ασχολούταν με τις ταυτότητες και τις διαφορές που προκύπτουν εξαιτίας αυτών, συχνά τοποθετείται στο πεδίο της ταυτοτικής πολιτικής. Η διαφορετικότητα στη Lorde δεν εμφανίζεται όμως ως αιτία απομάκρυνσης ή σύνδεσης, ως αμετάβλητη πραγματικότητα *παρά* την οποία διαβιούμε ή ως μέθοδος κατάταξης. Ούτε, από την άλλη, στοχεύει να ισοπεδώσει τις διαφορές, καθιστώντας μας όλους απλώς «ανθρώπους» και αγνοώντας τα συστήματα και τους θεσμούς που ακόμα και παρά τη θέλησή μας μας κατατάσσουν σε κατηγορίες. Αν κανείς εντυπώσει στα γραπτά της Lorde, γίνεται φανερό πως χαρακτηρίζεται από ευελιξία, ευαισθησία και συνάμα πνευματική οξύτητα, η οποία δύναται να εξαλείψει κατ' επίφαση επιστημονικότητες και μετααναλύσεις:

Η κοινότητα δεν πρέπει να σημαίνει μια αποβολή των διαφορών μας, ούτε την αξιολύπητη προσποίηση πως αυτές οι διαφορές δεν υπάρχουν. [...] επιβίωση είναι να μαθαίνουμε πώς να πάρουμε τις διαφορές μας και να τις κάνουμε δυνάμεις. *Γιατί τα εργαλεία του αφέντη δεν θα διαλύσουν ποτέ το σπίτι του αφέντη* (ό.π., σ. 105).

Από τα παραπάνω, αλλά και από κάθε ανάγνωση κειμένων της Lorde¹⁷, συμπεραίνουμε πως η οπτική της συμπίπτει με αυτή της διαθεματικότητας, όπως την παρουσιάσαμε προηγουμένως. Η παρείσακτη αδερφή ενσαρκώνει τα βασικά θέματα της εργασίας: το έμφυλο ζήτημα, την αίσθηση του μη ανήκειν

¹⁷ Ενδεικτικά, παραπέμπουμε στο περιορισμένης έκτασης παράρτημα στο τέλος της εργασίας, όπου έχουμε μεταφράσει κάποιους στίχους και ένα δοκίμιό της.

λόγω της συνύπαρξης και διαπλοκής μειονοτικών συστατικών, αλλά και την αίσθηση της συλλογικότητας, της ικανότητας ένταξης και από κοινού πάλης.

2. 3. Λόγος – Αντικειμενικότητα

2.3.1.Τι είναι ο λόγος

Κεντρική θέση στην παρούσα εργασία καταλαμβάνει ο όρος λόγος, όπως αποδίδεται στα ελληνικά ο αγγλικός όρος *discourse*. Αυτή η σημασία του λόγου διαφέρει από την αντίστοιχη της καθημερινότητάς μας, που σηματοδοτεί την αιτία κάποιου γεγονότος ή την ομιλία.¹⁸ Ο λόγος-discourse, όντας αφηρημένη έννοια, δεν είναι δυνατό να οριστεί με τρόπο αμετάκλητο και παγιωμένο, αλλά συνοδεύεται από σύγχυση και αοριστία. Στην έννοια του λόγου, λανθάνουν ιδεολογίες, γνώσεις και συστήματα κοινωνικής οργάνωσης. Εξέχουσας σημασίας, στο σημείο αυτό, είναι η διάκριση ανάμεσα στο λόγο και τη γλώσσα, καθώς και η ανάδειξη της δεύτερης ως μόνο ένα από τα συστατικά του πρώτου, παρότι κατά τη γνώμη μας, από τα πιο άξια μελέτης. Σύμφωνα με τον van Dijk (1997, σσ. 1–2), ο λόγος συναποτελείται από τη γλωσσική χρήση, την επικοινωνία πεποιθήσεων – νοητικών μοντέλων και την αλληλεπίδραση σε κοινωνικές καταστάσεις. Ο λόγος μπορεί να είναι γραπτός ή προφορικός, φραστικός ή μη φραστικός, να στηρίζεται σε σημειωτικά μέσα (φωτογραφίες, μουσική), να έχει έναν ή πολλούς πομπούς και δέκτες, αλλά πάντα σχετίζεται με το συγκεκριμένο. Σύμφωνα με τον Foucault (1970, σ. 8),

δεν είναι απλά αυτό που εκδηλώνει (ή καλύπτει) την επιθυμία, αλλ' είναι αυτό το ίδιο το αντικείμενο της επιθυμίας' [...] δεν είναι απλά εκείνο που μεταφράζει τους αγώνες ή τα συστήματα κυριαρχίας, αλλά αυτό για το οποίο και μέσω του οποίου αγωνίζεται κανείς, η εξουσία που ζητά να ιδιοποιηθεί.

¹⁸ Εδώ γίνεται σαφής η διάκριση ανάμεσα στον λόγο-speech και τον λόγο-discourse, ο δεύτερος εκ των οποίων είναι πιο πολυεπίπεδος.

2.3.2. Κοινωνικός κονστρουξιονισμός – Αντικειμενικότητα – Τοποθετικότητα

Ο ρόλος που αποδίδεται από τον Foucault στον λόγο, που τρόπον τινά αποκτά υπόσταση και αυτενέργεια, μας οδηγεί στη θεώρηση του κοινωνικού κονστρουξιονισμού. Βάσει αυτού, αναδεικνύεται η σπουδαιότητα του λόγου, ο οποίος καθίσταται δομικό στοιχείο της ανθρώπινης και κοινωνικής πραγματικότητας (Σίντος, 2011, σ. 11). Η κονστρουξιονιστική οπτική έχει ρίζες στο σχετικισμό και άρα δεν θα αποτελούσε άλμα να της προσαρτήσουμε την υπόθεση Sapir–Whorf, βάσει της οποίας η γλώσσα επηρεάζει τη σκέψη μας και την αντίληψή μας για την πραγματικότητα. Η γλώσσα, δηλαδή, δεν αντανακλά την πραγματικότητα, αλλά την κατασκευάζει, άρα ο μόνος τρόπος που έχουμε να γνωρίσουμε τον κόσμο, είναι τα εργαλεία που έχουμε για να μιλήσουμε για αυτόν (Miller, 2000, σ. 377). Η παραπάνω θεωρία γλωσσικής σχετικότητας δικαιολογεί και την εις βάθος ενασχόληση μας με τη γλώσσα και τον λόγο. Ο κονστρουξιονισμός, όπως τον αντιλαμβανόμαστε, μοιράζεται κάποια στοιχεία με τον μεταδομισμό, καθώς και οι δυο αρνούνται τις παγιωμένες, ουσιοκρατικές υπάρξεις και αντιπροτείνουν μια ρευστότητα. Ο μεταδομισμός, ωστόσο, επικεντρώνεται στην άρνηση, την κατάρριψη θεσμών και συστημάτων, ενώ ο κονστρουξιονισμός αμφισβητεί μεν τη φύση τους, αλλά τα επαναπροσδιορίζει γύρω από το λόγο και το νόημα. Παρόλο που ο λόγος και η κοινωνία σχετίζονται άμεσα κατά τον κονστρουξιονισμό, ορισμένοι θεωρητικοί υποστηρίζουν πως η κοινωνία προϋπάρχει του λόγου, ενώ άλλοι πως ο λόγος κατασκευάζει την κοινωνία (Burr, 1998, σ. 13–26). Μια ασφαλής παραδοχή θα ήταν πως λόγος και κοινωνία έχουν αμφίδρομη σχέση και αλληλοδιαμορφώνονται. Το παραπάνω συναντάμε και στη Lazar (2000, σ. 376–377), η οποία υποστηρίζει ότι:

τα δείγματα λόγου και οι πραγματικότητες και υποκειμενικότητες που αυτά κάνουν διαθέσιμες, μπορούν να αποσυντεθούν με τέτοιο τρόπο ώστε να αποκαλυφθεί πως δεν είναι έμφυτες αλήθειες, αλλά μάλλον κατασκευάζονται καθ' αυτόν τον τρόπο από συγκεκριμένες θέσεις, οι οποίες εξυπηρετούν συγκεκριμένα συμφέροντα, υποβαθμίζοντας άλλα.

Μια ακόμη παράμετρος του κοινωνικού κονστρουξιονισμού που άπτεται της παρούσας εργασίας είναι η αμφισβήτηση της αντικειμενικότητας. Η απόρριψη της μιας και μοναδικής Αλήθειας αποτελεί θεμέλιο της κονστρουξιονιστικής οπτικής, καθώς σύμφωνα με αυτή δεν προϋπάρχουν «ουσίες», «αληθινές υπάρξεις», αλλά κατασκευές που ζωντανεύουν διαμέσου κοινωνικών αλληλεπιδράσεων και συγκεκριμένα του λόγου. Αυτό αντανακλάται και στη Miller (2000), η οποία κάνει λόγο για την «φτώχεια» της αναζήτησης της Αλήθειας και επιχειρηματολογεί υπέρ της υποκειμενικότητας. Αναλυτικότερα, διατείνεται πως όταν αποδεχτούμε πως η κοινωνική έρευνα είναι δυνατή χωρίς αναζήτηση της Αλήθειας, το ενδιαφέρον της/του ερευνήτριας/τη εστιάζεται πλέον στο πώς λειτουργούν έννοιες όπως «διαφορά» ή «ομοιότητα» και όχι στην περιγραφική τους εγκυρότητα (Miller, 2000, σ. 343). Ακόμα, η ρεαλιστική αντιμετώπιση, υποβιβάζει τους/τις ομιλητές/τριες σε παθητικά φερέφωνα τα οποία δεν παλεύουν ενεργά να σχηματίσουν τον κόσμο τους μέσω του λόγου τους. Έτσι, ψάχνοντας την «αλήθεια» έξω από το λόγο, αποπολιτικοποιούμε τον πομπό, το δέκτη, αλλά και τον ίδιο το λόγο, καθώς αρνούμαστε το γεγονός πως αυτός είναι πολιτικός από τη στιγμή που εκφράζεται, αν όχι από τη στιγμή που συλλαμβάνεται σαν σκέψη, και όχι χάρη στις συνέπειές του (το τι προκαλεί αυτός ως δράση-αποτέλεσμα) (ό.π., σ. 327).

Κάπως έτσι, καταλήγουμε στην τοποθετικότητα, απόδοσή μας για τον αγγλικό όρο *positionality*, η οποία στο πλαίσιο του φεμινισμού εκκινεί από τη σκέψη πως κομβικό σημείο για να ενστερνιστεί κάποιο άτομο το φεμινισμό δεν είναι πως μαθαίνει κάτι νέο για τον κόσμο, παρά πως κοιτάζει όσα ήξερε από μια διαφορετική θέση, τη δική του θέση ως υποκειμένου (Alcoff, 1988, σ. 434). Επομένως, η τοποθετικότητα συνεπάγεται μια υποκειμενικότητα που αναγνωρίζει τη μοναδική θέση κάθε υποκειμένου. Όπως το αντιλαμβανόμαστε, εκκινεί από τη διαθεματικότητα, αναστοχάζεται τα διάφορα διαπλεκόμενα συστήματα καταπίεσης και προνομίων που πλάθουν τη θέση του εκάστοτε ομιλούντος υποκειμένου κι έπειτα αξιοποιεί αυτή τη θέση για την ανάλυση της πραγματικότητας. Συνδυάζοντας την τοποθετικότητα με τον κοινωνικό κονστρουξιονισμό, προκύπτει η θέση-γυναίκα, η οποία είναι σχετική, εξαρτάται από το περικείμενο και χρησιμοποιείται ενεργά ως αφετηρία για την κατασκευή

νοήματος (ό.π.). Ωστόσο, σε αυτό το σημείο επιστρέφει ο κίνδυνος του μεταδομιστικού φεμινισμού, κατά τον οποίο μπορούμε να εξερχόμαστε από τη «θέση» μας και να την καταρρίπτουμε. Στην παρούσα εργασία, προτιμούμε να αναγνωρίζουμε την θέση μας, τις τοποθετημένες μας γνώσεις, όχι με σκοπό να τις απαρνηθούμε, αλλά ως βάση της θεώρησης που αναπτύσσουμε. Ένας ακόμα κίνδυνος σχετικά με την τοποθετικότητα, είναι αυτός του μεταφεμινισμού, να μην εκληφθεί δηλαδή η προαναφερόμενη θέση ως ταυτόχρονη ικανότητα μεταβολής της «αρκεί να το θελήσουμε αρκετά». Λόγω αυτών των αμφισημιών της τοποθετικότητας, εμείς την ασπάζομαστε συγκρατημένα, αγνοώντας τις πιθανές προεκτάσεις και συγκρατώντας το αρχικό της νόημα, εκπεφρασμένο από την εισηγήτριά της, Donna Haraway το 1988:

Το επιστημονικό ερώτημα στο φεμινισμό σχετίζεται με την αντικειμενικότητα ως μια τοποθετημένη λογική. Οι εικόνες της δεν είναι προϊόντα απόδρασης και υπέρβασης ορίων (η θέα από ψηλά), αλλά η ένωση μερικών οπτικών και διστακτικών φωνών σε μια συλλογική θεματική θέση που υπόσχεται μια θέα των μέσων μιας εν εξελίξει περατής ενσάρκωσης, μιας ζωής εντός ορίων και αντιφάσεων – μιας θέας από κάπου (σ. 590).

Προτού συνεχίσουμε την ανασκόπησή μας, αξίζει να σημειωθεί πως η τοποθετικότητα χρησιμοποιείται συχνά σε ακαδημαϊκά πονήματα με τη μορφή μιας *δήλωσης τοποθετικότητας*. Αυτή, στην περίπτωση μου ως γράφουσα της παρούσας εργασίας, συγκροτείται από την αποδοχή των προνομίων μου, την *τοποθέτησή* μου στο φάσμα των συστημάτων καταπίεσης. Οφείλω δηλαδή να αναγνωρίσω πως ως λευκή, ετεροφυλόφιλη γυναίκα με ακαδημαϊκές ευκαιρίες και μόρφωση, σε μεσοαστικό περιβάλλον, που ερευνά τον μαύρο φεμινισμό και τη διαθεματικότητα, κινδυνεύω να ιδιοποιηθώ πολλά από τα κοινωνικοπολιτισμικά στοιχεία στα οποία αναφέρομαι, ενδεχόμενο που απεύχομαι.¹⁹

¹⁹ Παραθέτω εδώ έναν προβληματισμό της Judith Butler (2004, σ. 229), που λειτουργήσε ως γνώμονας της προσέγγισής μου: Δεδομένης της ιστορίας των ιεραποστόλων, της αποικιακής επέκτασης που λαμβάνει χώρα στο όνομα της «καλλιέργειας» και της «νεωτερικότητας» και της «προόδου» και του «διαφωτισμού»,

2.4. Φεμινισμός και Λόγος

2.4.1. Γλωσσικός Σεξισμός

Στις μέρες μας, παρόλο που ο σεξισμός αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της καθημερινότητας, συναντάται συχνότερα στο πεδίο του λόγου και ειδικά της γλώσσας. Αυτό δύναται να θεωρηθεί ως κατάκτηση του φεμινιστικού κινήματος –δηλαδή ως περιορισμός του θεσμικού και εργασιακού σεξισμού–, αλλά κυρίως οφείλεται στην ευκολία που παρέχει η χρήση της γλώσσας. Ο γλωσσικός σεξισμός μπορεί να διακριθεί σε καταφανή/διακριτικό, άμεσο/έμμεσο, δομικό/ιδεολογικό, ωστόσο σε κάθε περίπτωση η μελέτη του εστιάζει στα χαρακτηριστικά που καθιστούν την ίδια τη γλώσσα σεξιστική. Το εύρος που καλύπτει ο γλωσσικός σεξισμός είναι εντυπωσιακό, καθώς αναδεικνύει πώς η καθημερινή χρήση εκφράσεων παγιωμένων και αυτόματων οδηγεί στην εξάπλωση του σεξισμού πέρα από το δομικό επίπεδο της γλώσσας.

Παρόλο που το θέμα επιδέχεται εκτενούς ανάλυσης, θα αρκεστούμε σε ένα παράδειγμα για να μην παρεκκλίνουμε. Ας εξετάσουμε τον όρο *γιατρός*: στην καθημερινότητα, για να αναφερθούμε σε μια γυναίκα που ασκεί αυτό το επάγγελμα, είτε θα πούμε *η γιατρός*, είτε *η γυναίκα γιατρός*, είτε *η γιατρίνα/γιατρέσσα*. Οι διαθέσιμες επιλογές, καθιστούν φανερό πως ο αρσενικός τύπος είναι το πρότυπο και ο θηλυκός η παρέκκλιση, αφού στη μια περίπτωση ακολουθεί τον αρσενικό, στην άλλη χρειάζεται προσθήκη την οποία αντίστοιχα δεν συναντάμε σε ανδρικούς τύπους (* θα πάω σε έναν *άνδρα* γιατρό) και στην τελευταία αποκτά υποτιμητική/χλευαστική χροιά. Περισσότερο ενδιαφέρον και χρησιμότητα για την παρούσα εργασία αποδίδεται στον έμμεσο σεξισμό, ο οποίος μπορεί να συσχετιστεί με το περικείμενο και την κοινωνία. Σύμφωνα με τη Sara Mills (2008), αξιομνημόνευτη εκπρόσωπο της φεμινιστικής γλωσσολογίας, πλέον ο έκδηλος σεξισμός θεωρείται αναχρονιστικός, οπότε

του «φορτίου του λευκού άνδρα», οι φεμινίστ(ρι)ες οφείλουν να αναρωτηθούν επίσης αν η «εκπροσώπηση» των φτωχών, των αυτοχθόνων και των ριζικά στερημένων δικαιωμάτων μέσα στην ακαδημία είναι μια απόπειρα πατρωνίας και αποικιοποίησης ή αν αποζητά να παραδεχτεί τις συνθήκες της μετάφρασης που την καθιστούν δυνατή, να παραδεχτεί την ισχύ και το προνόμιο του διανοούμενου, να παραδεχτεί τους συνδέσμους στην ιστορία και τον πολιτισμό που καθιστούν δυνατή μια συνάντηση, για παράδειγμα, ανάμεσα στην ένδεια και την ακαδημαϊκή γραφή.

συγκαλύπτεται. Ο έμμεσος σεξισμός αρνείται την ευθύνη του περιεχομένου του, το μεταμφιέζει μέσα από την ειρωνεία, το χιούμορ, τα υπονοούμενα και τις εικασίες, τα οποία είναι δύσκολο να «ξηλωθούν» (ό.π., σ. 135).

2.4.2. Φεμινιστική Κριτική Ανάλυση Λόγου

Η Κριτική Ανάλυση Λόγου, επίσημα γεννημένη τη δεκαετία του 1990, είναι αφοσιωμένη στην ανακάλυψη και έκθεση των συνδετικών κρίκων ανάμεσα στο λόγο και την κοινωνία. Περιβάλλεται από πολυσημία και πολλαπλές θεωρήσεις, σχεδόν τόσες όσοι/ες και οι αναλυτές/τριες λόγου. Βάσει της Κ.Α.Λ., δεν σημασιοδοτείται τόσο το τι λέγεται, όσο το πώς, το γιατί και σε τι πλαίσιο λέγεται· δεν αρκούμαστε στην περιγραφική ανάλυση δειγμάτων λόγου, παρά αναζητούμε ό,τι δεν είναι εμφανές. Αναλυτικότερα, στόχος είναι η μελέτη των σχέσεων εξουσίας όπως αυτές αναπαράγονται μέσα στο λόγο. Η Κ.Α.Λ. έχει προεκτάσεις στην κριτική γλωσσολογία-σημειολογία, την κοινωνιολογία, την κοινωνιογλωσσολογία, την πολιτική φιλοσοφία, την ανθρωπολογία και πολλούς ακόμα τομείς, παρόλο που η ίδια δεν κατατάσσεται στους επιστημονικούς τομείς, αλλά στις προσεγγίσεις-μεθοδολογίες. Στο παρόν λοιπόν κεφάλαιο θα αναφερθούμε εν συντομία στις θεωρητικές καταβολές της Κ.Α.Λ., ενώ λεπτομέρειες για την πρακτική της θα παρατεθούν αργότερα, στο κεφάλαιο της μεθοδολογίας. Σύμφωνα με τον van Dijk, στου οποίου τη θεώρηση θα βασιστούμε κατά κύριο λόγο, ένας παράγοντας που καθιστά την κοινωνικοπολιτική ανάλυση «κριτική» είναι η εστίαση στην κοινωνική ισχύ, την κατάχρηση εξουσίας, την κυριαρχία και τις ανισότητες (π.χ. τάξη, φύλο, φυλή, ηλικία), όπως αυτές θεσπίζονται, νομιμοποιούνται ή αμφισβητούνται μέσω του λόγου (van Dijk, 1994, σ. 1–2).

Συνδυάζοντας αυτά με όσα έχουμε ήδη αναφέρει σχετικά με τον φεμινισμό και τη διαθεματικότητα, οδηγούμαστε στη Φεμινιστική Κριτική Ανάλυση Λόγου. Οφείλουμε εδώ να ομολογήσουμε πως αν δεχτούμε τον ορισμό της διαθεματικότητας που συνθέσαμε παραπάνω, στην πραγματικότητα η προσθήκη του όρου *Φεμινιστική* στην Κριτική Ανάλυση Λόγου είναι περιττή. Αυτό, καθώς ήδη η Κ.Α.Λ. στοχεύει στη διαύγαση των εξουσιαστικών δομών

του λόγου και της κοινωνίας, με παρόμοιο τρόπο με ό,τι θεωρούμε σε αυτή την εργασία *φεμινιστικό*. Ωστόσο, διατηρούμε τον όρο αφενός για να διευκρινίσουμε την οπτική μας και αφετέρου γιατί έχουμε βαθιά πίστη στη γλωσσική χρήση-συνήθεια και ελπίζουμε πως όσο περισσότερο χρησιμοποιείται με θετικό τρόπο ο φεμινισμός, τόσο πιο πιθανό είναι να μεταβληθούν και τα σημαινόμενά του. Συμπερασματικά, αξιοποιούμε την Κριτική Ανάλυση Λόγου, προβάλλοντας όμως τη σπουδαιότητα του έμφυλου ζητήματος και χρησιμοποιώντας το ως κύριο κριτήριο ανάλυσης.

Η προσέγγιση της Φ.Κ.Α.Λ., εκκινεί από την παραδοχή πως «η ιδεολογία της πατριαρχίας είναι σθεναρά ενσωματωμένη σε όλα τα επίπεδα κοινωνικών δομών και διαρκώς αναπαρίσταται στο λόγο, διατηρώντας έτσι τις σεξιστικές αξίες ως «φυσικές» και «συμβατικές» (Lazar, 1993, σ. 449). Η Φ.Κ.Α.Λ. ασχολείται με την πατριαρχική ισχύ, κυριαρχία, ηγεμονία, εν σχέσει με την κοινωνία, τον πολιτισμό, την πολιτική, ενώ πυρήνας είναι ο ρόλος του λόγου – δημιουργικός, διαμεσολαβητικός, συγκαλυπτικός. Στόχος, συνολικά, είναι η σύνδεση της ανάλυσης λόγου με την κοινωνικοπολιτική ανάλυση και η ένταξή τους σε ένα θεωρητικό, περιγραφικό, εμπειρικό, κριτικό πλαίσιο (van Dijk, 1993, σ. 252). Κατά την εκπόνηση της ανάλυσης, πρέπει να διατηρούμε την τοποθετικότητά μας και υποχρεωτικά να «διαλέξουμε πλευρές», προκειμένου να συμβαδίζουμε με τις υπάρχουσες επιστημονικές θεωρίες.

Ανακεφαλαιώνοντας τα θεωρητικά ερείσματα της εργασίας, μια παράμετρος που διαπερνά το σύνολό τους είναι η ανάγκη τοποθέτησής μου επί της έρευνας. Είτε εκλάβουμε την αντιμετώπιση αυτή ως κονστρουξιονιστική, είτε ως διαθεματική-τοποθετική, είτε ως κριτική, το συμπέρασμα είναι ίδιο: η αντικειμενικότητα δεν ταυτίζεται με την επιστημονικότητα και δεν δύναται να μας χρησιμεύσει στο παρόν πόνημα. Ορμώμενη από την εναντίωση σε κάθε μορφή διάκρισης και καταπίεσης –π.χ. σεξισμό, ρατσισμό, ταξισμό– και πιστεύοντας στη διαλεκτική σχέση μεταξύ 1) αυτών και της κοινωνίας και 2) της κοινωνίας και του λόγου, καταλήγω σε ένα περιεκτικό μοντέλο Φεμινιστικής Κριτικής Ανάλυσης Λόγου. Εμπνευσμένη από τα έργα και συνεπώς τις εμπειρίες-διδάγματα της Audre Lorde, επιλέγω να αξιοποιήσω τη διαθεματικότητα χωρίς να την οικειοποιούμαι.

3. Μεθοδολογία

[...]

*Ανάμεσα στα φαράγγια των ισχυρών σιωπών τους
μητέρα φωτεινή και πατέρα καφέ
ψάχνω τα δικά μου σχήματα τώρα
γιατί ποτέ δεν μίλησαν για 'μένα
πέρα από ως δική τους
και τα κομμάτια όπου σκουντουφλάω και πέφτω
τα καταγράφω κι αυτά ως απόδειξη
πως είμαι όμορφη
εις διπλούν.*

3.1. Στόχοι Έρευνας

Η έρευνα που θα παρουσιαστεί παρακάτω, όπως αυτή προέκυψε και διαπλάστηκε κατά τους τελευταίους μήνες του 2021 και τους πρώτους του 2022, κύριο στόχο της έχει τη σύζευξη της ιστορικής-θεωρητικής γνώσης με την αντίληψη και την πράξη. Συγκεκριμένα, επιχειρήσαμε να διατηρήσουμε κατά νου όλα όσα μελετήσαμε και αποκομίσαμε από το πρώτο στάδιο της εργασίας αναζητώντας ερευνητικές πραγματώσεις τους. Έτσι, έχοντας κατασταλάξει στις έννοιες και τις θεωρίες που εξέφραζαν σαφέστερα τον επιστημονικό μας προσανατολισμό, θελήσαμε να τις συνδέσουμε με τη σύγχρονη μας πραγματικότητα. Η έρευνα λοιπόν αυτή καθ' αυτή περιορίστηκε στην ελληνική κοινωνία, αποσκοπώντας να αναδείξει τα συστήματα κυριαρχίας που λανθάνουν στο δημοσιογραφικό λόγο. Σε αυτό το στάδιο, παρέμεινε ως έμπνευση και πυξίδα η Audre Lorde και η διαθεματική σκοπιά της, ωστόσο η εστίαση μετατοπίστηκε στις ενδεχομένως προβληματικές δομές της ελληνικής κοινωνίας (πχ. σεξισμός και ρατσισμός) όπως αυτές αναδύονται μέσα από

παραδείγματα λόγου. Ένας τελευταίος ερευνητικός στόχος ήταν η εξοικείωση της ελληνικής ακαδημαϊκής κοινότητας με το εργαλείο της Φεμινιστικής Κριτικής Ανάλυσης Λόγου και η ανάδειξη της χρησιμότητάς της.

Στο σημείο αυτό, προτού προχωρήσουμε βαθύτερα στην έρευνα, κρίνουμε απαραίτητο να διευκρινίσουμε πως ενώ έχουμε συμπεριληπτική διάθεση, στο πλαίσιο μιας διπλωματικής εργασίας αναγκαστικά θα επηρεαζόταν η αναγνωσιμότητα αν χρησιμοποιούσαμε αμιγώς συμπεριληπτική γλώσσα. Δεν αγνοούμε τη σημασία διάπλασης μιας γλώσσας που δεν θα κάνει κανένα άτομο να νιώθει *παρείσακτο*, άλλωστε αυτό πρεσβεύουμε, ωστόσο επειδή οι επιλογές γλωσσικής συμπερίληψης δεν είναι διαδεδομένες ή/και κατανοητές στην ελληνική ακαδημαϊκή κοινότητα, διστάζουμε να κάνουμε εμείς την αρχή. Όσο κι αν πιστεύουμε στη δύναμη της χρήσης και της συνήθειας για τη διάπλαση της γλώσσας, ορισμένα στοιχεία παραμένουν δύσπεπτα, ειδικά σε ακαδημαϊκό περιβάλλον. Φυσικά, κατά το δυνατόν επιλέξαμε εκφράσεις μη ενδεικτικές του φύλου, αλλά δεν καταφέραμε να αποφύγουμε κάθε γενικευτικό αρσενικό γένος που προέκυπτε με τη φυσική ροή του λόγου. Με τον όρο συμπεριληπτική γλώσσα εννοούμε την εναλλαγή γραμματικού γένους στους πληθυντικούς (για να εμφανίζεται στο αρσενικό εννοώντας και αρσενικά και θηλυκά, για να εμφανίζεται στο θηλυκό εννοώντας πάλι αρσενικά και θηλυκά), την παράθεση δύο ή τριών γραμματικών γενών (π.χ. όλοι/όλες/όλα), τη χρήση ουδέτερου γένους ή του συμβόλου @ (π.χ. όλα/όλα@).

3.2. Ερευνητική Προσέγγιση

Όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο, η παρούσα εργασία γενικότερα και η έρευνα ειδικότερα, προσεγγίζουν την επιστημονικότητα μέσω μιας ιδιόμορφης υποκειμενικότητας. Στο πλαίσιο της ταυτόχρονης ενασχόλησης με φεμινιστικά ζητήματα και κριτικές μεθόδους, καθίσταται αδύνατος ο διαχωρισμός ερευνητικού υποκειμένου και αντικειμένου. Θεωρούμε δεδομένο πως ακόμα κι αν επικαλούμασταν κάποια αντικειμενικότητα και πάλι στην πραγματικότητα θα διαλέγαμε μια θέση, ίσως πιο πεπατημένη. Αντλώντας έμπνευση από δύο κεντρικές για αυτή την εργασία θεωρήσεις, της Lazar (2007)

και του van Dijk (1995), αποδεχόμαστε πως η έννοια της ουδετερότητας δεν συμπίπτει με την κριτική έρευνα που στοχεύει σε πράξη. Αντιθέτως, είναι απαραίτητο να συμμετέχουμε ενεργά στην έρευνα, πιστεύοντας πως η γνώση είναι κοινωνικά κατασκευασμένη και κατανοώντας πως εφόσον στόχος –έστω απατηλός– της έρευνάς μας είναι η αλλαγή, το έργο μας είναι τελικά πολιτικό (van Dijk, 1993, σ. 252). Τελικά, υιοθετούμε την τοποθετικότητα και συμφιλιωνόμαστε με την ιδέα πως η παρούσα εργασία-έρευνα αντανάκλα προσωπικές ιδέες και κρίσεις, συνεπώς δεν δύναται να απευθυνθεί σε *κάθε* αναγνώστη ανεξαιρέτως. Προϋπόθεση θετικής πρόσληψης της εργασίας αυτής αποτελεί η αναγνώριση της συνεργατικής φύσης των θεσμών και δομών καταπίεσης ή/και η επιθυμία ανατροπής τους.

3.3. Λεπτομέρειες Έρευνας

Λαμβάνοντας υπόψη τη θεωρητική θεμελίωση της εργασίας και τους στόχους αυτής, προτιμήθηκε η έρευνα να είναι ποιοτική. Αναλυτικότερα, η έρευνά μας περικλείει στοιχεία ιστορικά και περιγραφικά, καθώς αφορμάται από τη θεωρία που εξετάσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, αποπειρώμενη να εξιχνιάσει βάσει παλαιότερων γεγονότων και ιδεών τι είναι ο σεξισμός, ο φεμινισμός, η διαθεματικότητα, ο λόγος και πώς όλα αυτά λειτουργούν σε ένα ορισμένο πλαίσιο. Αυτό το τελευταίο, θα παρουσιαστεί στο κυρίως μέρος της έρευνας, υπό τη μορφή ιστορικού-κοινωνικού περικειμένου της αναλυόμενης πραγματικότητας, συμπληρώνοντας έτσι τον ιστορικό άξονά της. Η περιγραφόμενη ποιοτική-ιστορική-περιγραφική προσέγγιση, ολοκληρώνεται με μια σύντομη μελέτη περίπτωσης, καθώς η ίδια η έρευνα επικεντρώνεται και εξετάζει ένα πεδίο: τη διαδικτυακή ελληνική ειδησεογραφία κίτρινου τύπου. Προς επίτευξη των στόχων μας, κρίναμε τη διεπιστημονική μέθοδο της Φεμινιστικής Κριτικής Ανάλυσης Λόγου διπλά κερδοφόρα, καθώς παράλληλα χρησιμοποιούμε ένα πολύτιμο εργαλείο αλλά και το καθιστούμε γνωστό στο ελληνικό αναγνωστικό κοινό. Η Φ.Κ.Α.Λ. αποτελεί τρόπον τινά την επιστημονική πραγμάτωση της έννοιας της διαθεματικότητας και έτσι πιστεύουμε πως αξίζει να αποκτήσει αναγνωρισιμότητα στην Ελλάδα.

Παρόλο που η Κριτική Ανάλυση Λόγου έχει ορισμένες σταθερές, για παράδειγμα την διαύγηση υπονοουμένων που παραπέμπουν σε δομές κυριαρχίας, δεν έχει κάποιο εγχειρίδιο ούτε μπορεί να εφαρμόζεται αυτούσια σε κάθε περίπτωση, καθώς κάτι τέτοιο θα σήμαινε πως κάθε δείγμα λόγου μπορεί να αντιμετωπιστεί με τον ίδιο «μπούσουλα». Όσο όμως κάθε δείγμα λόγου διαφέρει, χάρη στον εκάστοτε πομπό και το περιεχόμενό του, άλλο τόσο διαφέρει και κάθε κριτική αναλυτική προσέγγιση. Το παραπάνω τονίζεται και από τον Huckin (1997), ο οποίος υποστηρίζει πως «η Κ.Α.Λ. δεν είναι γλωσσολογική θεωρία κι έτσι δεν προσφέρει κάποια ολοκληρωμένη γραμματική ή συντακτικό, φωνολογία ή άλλα γλωσσολογικά στοιχεία για κάποια συγκεκριμένη γλώσσα», παρά αναζητά σε κάθε περίπτωση «κειμενικούς χειρισμούς που τελούν μη-δημοκρατικούς σκοπούς» (σ. 89). Έτσι, μας φαίνεται πιο αρμόζον να θεωρήσουμε την Φ.Κ.Α.Λ. ένα διευρυμένο λεξιλόγιο-μοντέλο από το οποίο θα αντλήσουμε όσα μπορούν να εφαρμοστούν στη δική μας έρευνα, καταλήγοντας σε μια εξειδικευμένη προσέγγιση, που βασίζεται ωστόσο σε κεντρικές έννοιες-κριτήρια.

Στην απόπειρά μας να συνθέσουμε ένα μοναδικό μοντέλο Φ.Κ.Α.Λ., αρχικά μελετήσαμε κάποιες βασικές θεωρίες για τις κριτικές σπουδές λόγου (βλ. Fairclough, Wodak, van Dijk) και πολλαπλά παραδείγματα άσκησης (βλ. βιβλιογραφία), για να καταλήξουμε σε έναν συνδυασμό στοιχείων από τον Teun van Dijk, την Michelle M. Lazar και τον John E. Richardson. Καθώς ο πρώτος είναι ένας από τους θεμελιωτές της Κριτικής Ανάλυσης Λόγου, στην πραγματικότητα η θεωρία του χρησιμοποιείται ως βάση στην οποία προσθέτουμε κάποια στοιχεία από τις προσεγγίσεις των άλλων δύο – φεμινιστικά και δημοσιογραφικά προσανατολισμένα αντίστοιχα. Φυσικά, όπως προείπαμε, όλα όσα μελετήσαμε συνδιαμόρφωσαν την αντιμετώπισή μας προς τον λόγο και εξέλιξαν το κριτικό αναλυτικό λεξιλόγιό μας.

Ξεκινώντας από τον van Dijk, κεντρικής σημασίας είναι η έννοια της ισχύος, η οποία συνεπάγεται, μεταξύ άλλων, τον έλεγχο μιας ομάδας από μια άλλη. Αυτός, διακρίνεται σε άμεσο, όταν δηλαδή περιορίζεται η ελευθερία δράσης και έμμεσο ή γνωσιακό, όταν μέσω της πειθούς, της συγκάλυψης, του χειρισμού επηρεάζεται ο νους (van Dijk, 1993). Σε αυτό το σημείο, οφείλουμε να αναφερθούμε στην κοινωνιογνωσιακή προσέγγιση, σύμφωνα με την οποία

υφίστανται ορισμένες νοητικές γνωσιακές παράμετροι που επηρεάζουν την παραγωγή και την κατανόηση λόγου. Εν ολίγοις, τη σκέψη, την αντίληψη, τη δράση και τον λόγο μας διαπερνούν η ατομική και η κοινωνική γνωσιακή λειτουργία. Πρόκειται για τη γνώση και τις εμπειρίες που αποκομίζουμε κατά τη διάρκεια της ζωής μας, τα οποία σχετίζονται άμεσα με τη μνήμη μας. Έτσι, προσωπικές εμπειρίες-αναμνήσεις, επεξεργάζονται υποκειμενικά, με τρόπο μοναδικό, ο οποίος με τη σειρά του επηρεάζεται από γενικές γνώσεις, συμπεριφορές και ιδεολογίες που μοιραζόμαστε με άλλα μέλη μιας κοινότητας (van Dijk, 2015, σ. 66).

Από τα παραπάνω, συνάγεται πως κύριος άξονας της ανάλυσης του van Dijk είναι η διάκριση σε ομάδες και συγκεκριμένα ανάμεσα στην εσωομάδα (*εμείς*) και την εξωομάδα (*εκείνοι*). Παρόλο που η διχοτόμηση αυτή δεν είναι πάντα ξεκάθαρη, στην έρευνά μας θα αξιοποιήσουμε την τοποθετικότητα για να φωτίσουμε τις υπάρχουσες ομάδες. Η ύπαρξη δύο αντιπάλων μερών συνεπάγεται τη θετική παρουσίαση του ενός και την αρνητική του άλλου, είτε αυτό γίνεται μέσω περιγραφής, είτε μέσω παράλειψης των «δικών μας» θετικών χαρακτηριστικών και των αρνητικών των «άλλων» και αντίστροφα. Με γνώμονα τη σκιαγράφηση του «εμείς» εναντίον «εκείνων» καθορίζεται και το ποσοστό γενικότητας ή λεπτομέρειας λόγου. Κατά το πρότυπο του van Dijk, η Κριτική Ανάλυση Λόγου διακρίνεται σε δύο επίπεδα, το επιφανειακό και το βαθύτερο. Στο πρώτο εξετάζονται οι λέξεις και η σειρά τους μέσα στην πρόταση, ενώ το δεύτερο αφορά το νόημα, όπως μεταδίδεται και ερμηνεύεται. Φαινομενικά, κατά την απόπειρα ανακάλυψης των κρυμμένων δομών ισχύος, το βαθύτερο επίπεδο είναι πιο χρήσιμο, «ένας καλός λόγος, ωστόσο, για να λογαριάζουμε και τις επιφανειακές δομές στην ανάλυση της κυριαρχίας μέσω λόγου, είναι πως αυτές ελέγχονται όλο και πιο δύσκολα από τους ομιλητές απ' ό,τι το περιεχόμενο ή το νόημα.» (van Dijk, 1992, σ. 103). Με το παραπάνω, τονίζεται πως η ευρεία χρήση και η συνήθεια διαδραματίζουν εξέχοντα ρόλο στη διάπλαση της γλώσσας και άρα του λόγου. Κάποιες από τις έννοιες-δομές που αναλύει ο van Dijk και που θα χρησιμοποιήσουμε ως κριτήρια για την επιφανειακή δομή είναι η (υπερ)λεξικοποίηση, η θεματοποίηση, τα ρητορικά σχήματα (μεταφορά, ευφημισμός, ρητορικές ερωτήσεις, παραλληλισμός, αντιθετικά ζεύγη, σχήμα των τριών κ.α.) και τα αριθμητικά παιχνίδια, ενώ για την

βαθύτερη δομή η κατηγοριοποίηση-πόλωση, η γενίκευση, η κανονιστικότητα, η υπόρρηση και η προοπτική αφήγησης.²⁰

Όσον αφορά τη Michelle M. Lazar, υποστηρίζει πως

το ενδιαφέρον της Φ.Κ.Α.Λ. έγκειται στον τρόπο που η ιδεολογία φύλου και οι έμφυλες σχέσεις ισχύος (ανα)παράγονται, διαπραγματεύονται και αμφισβητούνται σε αναπαραστάσεις κοινωνικών πρακτικών, σε κοινωνικές σχέσεις ανάμεσα σε ανθρώπους και στις κοινωνικές και προσωπικές ταυτότητες των ανθρώπων σε κείμενα και ομιλίες (2007, σ. 150)

Η συγκεκριμένη θεωρητικός αφορμάται από τη συστημική-λειτουργική γραμματική του Halliday και ενσωματώνει στη μεθοδολογία της Κ.Α.Λ. τη φεμινιστική σκοπιά, ασχολούμενη ιδιαίτερα με τις έμφυλες αναπαραστάσεις στο λόγο. Ένας άξονας του ερευνητικού της έργου που θα αξιοποιήσουμε κατά τη δική μας ανάλυση είναι η κριτική του μεταφεμινισμού στο λόγο. Συγκεκριμένα, η Lazar αναδεικνύει –και καταδικάζει– την κουλτούρα της «μετακριτικής», όπως την αποκαλεί, η οποία καθιστά τον φεμινισμό «ανεπίκαιρο» (2009, σ. 372). Μελετώντας τη Lazar, στην αντίληψή μας προστίθενται έννοιες όπως οι έμφυλες συγκρούσεις (όταν τονίζεται ο δυισμός του φύλου, διατηρούνται τα έμφυλα στερεότυπα, αλλά αντιστρέφονται, καθιστώντας τη γυναικεία ενδυνάμωση αντιστρόφως ανάλογη της ανδρικής), η κοριτσομιλία²¹ (όταν χρησιμοποιούνται παιδιάστικοι όροι για αναφορά σε ενήλικες γυναίκες, με σκοπό τη μείωσή τους) και κυρίως η εγωκεντρική τάση του μεταφεμινισμού (όταν προωθείται το «εγώ» έναντι του «εμείς» στο πλαίσιο μιας καπιταλιστικής και καταναλωτικής κουλτούρας). Κυριότερα, η Lazar μας εμπνέει ώστε κατά την ανάλυση ενός δείγματος λόγου, με τα εργαλεία του van Dijk που παραθέσαμε παραπάνω ή όποια άλλα εργαλεία, να μην λησμονούμε την έμφυλη καταπίεση. Κατά κάποιον τρόπο τη θέση της «ισχύος» που είδαμε πως απασχόλησε τον van Dijk, καταλαμβάνει τώρα, πιο συγκεκριμένα, η πατριαρχική ισχύς.

²⁰ Παρατίθενται ενδεικτικά ορισμένες από τις πιο σημαντικές για την παρούσα έρευνα έννοιες και σε καμία περίπτωση δεν πρόκειται για το σύνολο των αναλυτικών εργαλείων που προσφέρει ο van Dijk. Καθώς πρόκειται για πολύγραφο ακαδημαϊκό, σχεδόν κάθε άρθρο του εισάγει νέα ορολογία στην Κριτική Ανάλυση Λόγου. Για τις ανάγκες της εργασίας κάναμε μια συλλογή-σύνθεση εννοιών από διαφορετικά γραπτά του van Dijk.

²¹ Δική μου απόδοση του όρου girl-talk.

Υπογραμμίζουμε πως δεν αναφερόμαστε σε *ανδρική* ισχύ, αλλά σε *πατριαρχική*.

Τέλος, το έργο του John E. Richardson, εξειδικευμένο στο λόγο των εφημερίδων-ειδήσεων, ενισχύει την αναλυτική μας προσέγγιση προσφέροντας γνώση των ειδικών δομών αυτού του είδους λόγου, αλλά και με προσθήκες στο λεξιλόγιο εννοιών που χτίζουμε. Ο Richardson διακρίνει την ανάλυσή του σε μικροκειμενική και μακροκειμενική. Στην πρώτη περιλαμβάνονται η σύνταξη, η μεταβατικότητα, η τροπικότητα και η λεξιλογική ανάλυση, με ιδιαίτερη εστίαση στα υπονοούμενα και τους συμβολισμούς, αλλά και στην κατονομασία, η οποία είναι ενδεικτική, εν πολλοίς, των δημιουργούμενων ομάδων. Στη δεύτερη, αρχικά περικλείει τα ρητορικά σχήματα λόγου (κάποια εκ των οποίων αναφέρθηκαν πιο πάνω), με έμφαση στα πιο σχετικά με την αποτύπωση ειδήσεων, δηλαδή την υπερβολή, τη μετωνυμία, τους νεολογισμούς, τα λογοπαίγνια. Έπειτα, πρωτεύουσα έννοια είναι και αυτή της προϋποτιθέμενης γνώσης, όταν δηλαδή κάποιος δεδομένος, υπονοούμενος ισχυρισμός ενσωματώνεται στο σαφές νόημα ενός κειμένου (Richardson, 2007). Ακόμη, στη μακροκειμενική ανάλυση συγκαταλέγεται η αφήγηση, που συνίσταται από το περιεχόμενο και τη μορφή, η οποία συνήθως σε άρθρα ειδήσεων ακολουθεί το πρότυπο της ανάποδης πυραμίδας, προτάσσοντας την κορύφωση του γεγονότος και παραθέτοντας έπειτα τις λεπτομέρειες. Σημαντικές κρίνονται και οι υφολογικές επιλογές, οι οποίες καθορίζουν τη σχέση ανάμεσα στον/στην δημοσιογράφο και το αναγνωστικό κοινό, καθιστώντας την φιλική, αποστασιοποιημένη ή επίσημη (ό.π. σ. 96)

Έχοντας αναδείξει τις βασικές παραμέτρους της αναλυτικής μας μεθοδολογίας, οφείλουμε να εξετάσουμε μια ακόμα έννοια βαρύνουσας σημασίας για τη Φεμινιστική Κριτική Ανάλυση Λόγου, αυτή της επιλογής. Η έννοια διχοτομείται, ώστε να αναφέρεται τόσο στην κάθε επιλογή από την/τον ομιλητή/γράφοντα/παραγωγό λόγου (π.χ. λεξιλογική, συντακτική, υφολογική, σημασιολογική), όσο και την επιλογή του/της αναλυτή/τριας να ασχοληθεί με το συγκεκριμένο δείγμα λόγου και όχι με οποιοδήποτε άλλο. Στη δική μας περίπτωση, το δεύτερο μισό της επιλογής αυτής διακλαδώνεται σε άλλες, επιμέρους επιλογές.

3.4. Συλλογή Δεδομένων

Αρχικά, καταλήξαμε στην εστίαση σε ειδησεογραφικές ιστοσελίδες κίτρινου τύπου λόγω δύο συνιστωσών: από τη μία αποτελούν αντανάκλαση της κοινωνίας χωρίς την πρόφαση της επιστημότητας, άρα ίσως να οδηγήσουν σε πιο γνήσια, αντιπροσωπευτικά αποτελέσματα, από την άλλη μετά από αναζήτηση των πιο δημοφιλών ιστοσελίδων με ειδήσεις στο ελληνικό διαδίκτυο,²² οι τρεις πρώτες έτυχε να συγκαταλέγονται στον κίτρινο τύπο, λιγότερο ή περισσότερο αυστηρά. Έτσι, η έρευνά μας μετουσιώνεται σε σύντομη μελέτη περίπτωσης των υπόγειων δομών του λόγου στον ελληνικό κίτρινο τύπο και συγκεκριμένα στις ιστοσελίδες *lifo.gr*, *zougla.gr*, *makeleio.gr*, με σειρά κατάταξης δημοτικότητας. Αξιοσημείωτη εδώ, είναι η παρατήρηση πως η διαβάθμιση *lifo* – *zougla* – *makeleio* πέρα από ποσοτική (βάσει διαδικτυακών επισκέψεων) είναι και ποιοτική, καθώς η πρώτη ιστοσελίδα είναι η πιο κοντινή σε επίσημη ειδησεογραφία, ενώ η τελευταία μετά βίας κατατάσσεται στην κατηγορία «ειδησεογραφία», πόσω μάλλον επίσημη. Η επιλογή τριών ιστοσελίδων και όχι μιας ή δύο, βασίστηκε ακριβώς σε αυτή τη διαβάθμιση ποιότητας. Μας προκάλεσε ιδιαίτερο ενδιαφέρον δηλαδή πως η *lifo* έχει χαρακτήρα νεοφιλελεύθερο και πιο περιεκτικό, προσεγμένο εκφραστικά, η *zougla* αυτοχαρακτηρίζεται ως πολιτική ιστοσελίδα ενώ κατ' εμάς είναι η πεμπτουσία του κίτρινου τύπου, με κάποια μετριοπάθεια και τέλος το *makeleio* δύναται να χαρακτηριστεί από οπαδικό έως επικίνδυνο. Επομένως, στη *lifo* αναμέναμε να δυσκολευτούμε να ανακαλύψουμε σεξιστικό λόγο, στη *zougla* είχαμε περισσότερες ελπίδες, στο δε *makeleio* ήταν σίγουρο.

Έπειτα, η συλλογή των δεδομένων, δηλαδή των τίτλων και άρθρων, πραγματοποιήθηκε μετά από αναζήτηση στην κάθε ιστοσελίδα ορισμένων λέξεων-κλειδιών όπως *γυναίκα-γυναίκες*, *κορίτσι-κορίτσια*, *γυναικοκτονία*, *φεμινισμός*. Παρόλο που μπήκαμε στον πειρασμό να αναλύσουμε άρθρα προ δεκαετίας και άρα πολύ πριν του κινήματος MeToo και της επακόλουθης κοινωνικής επαγρύπνησης, συγκρίνοντάς τα με αντίστοιχα των τελευταίων

²² Η εν λόγω αναζήτηση πραγματοποιήθηκε τον Οκτώβριο του 2021 στην ιστοσελίδα <https://www.alexa.com/topsites/countries/GR>. Κάθε μήνα η κατάταξη διαφέρει.

χρόνων, επιλέξαμε να περιορίσουμε το πεδίο μας όσο το δυνατόν περισσότερο, καταλήγοντας να συλλέξουμε δεδομένα από τους δύο τελευταίους μήνες του 2021. Αυτό έχει διττή δικαιολόγηση: από τη μια, η παρούσα εργασία έχει ανασκοπικό χαρακτήρα, στοχεύει στην παρατήρηση, την περιγραφή και τη σύνδεση προγενέστερων θεωριών προκειμένου να αναδειχθεί μια νέα προσέγγιση· από την άλλη, θελήσαμε να αποδείξουμε πως ανεξαρτήτως κοινωνικής επαγρύπνησης και εκφραστικής επιμέλειας, ο λόγος θα κρύβει δομές εξουσίας, είτε πρόκειται για σεξισμό, είτε για ρατσισμό, είτε για ταξισμό, είτε για κάποιον συνδυασμό τους. Θέσαμε συνειδητά έναν απαιτητικό στόχο και προσπαθήσαμε κατά το δυνατόν να τον εκπληρώσουμε. Όσον αφορά τον χρονικό περιορισμό, η βάση δεδομένων του makeleio.gr δε μας επέτρεπε πρόσβαση σε άρθρα του Νοεμβρίου, οπότε συμπεριλήφθηκαν μόνο του Δεκεμβρίου. Ωστόσο, το πλήθος των άρθρων της συγκεκριμένης ιστοσελίδας αναπλήρωσε για τα άρθρα του μήνα Νοεμβρίου στα οποία δεν είχαμε πρόσβαση, καθώς το συλλεχθέν υλικό ήταν παραπάνω από αρκετό. Τέλος, σε μια περίπτωση αναγκαστήκαμε να υπερβούμε το καθορισμένο χρονικό πλαίσιο και να λάβουμε υπόψη ελαφρώς παλαιότερα άρθρα, λόγω αναφοράς σε παλαιότερο γεγονός το οποίο χρειάστηκε να διερευνήσουμε περαιτέρω.

Αφού είχαμε κατοχυρώσει τις υπό μελέτη ιστοσελίδες, τους όρους αναζήτησης και το χρονικό πλαίσιο, ταξινομήσαμε τα αποτελέσματα αναζήτησης βάσει σχετικότητας και αναλυτικής αξίας και τέλος επιλέξαμε κάποια τα οποία θεωρήσαμε μεν αντιπροσωπευτικά του συνόλου, αλλά και ικανά να εξελίσσουν την εργασία αυτή, προσφέροντας απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα. Κατά τη διαδικασία εξέτασης-αξιολόγησης των αποτελεσμάτων, λάβαμε υπόψη τη θεματολογία τους, διακρίνοντάς τα εμπειρικά και νοητικά σε «νέα», «συμβουλές-lifestyle» και «άρθρα άποψης-σχολιασμού». Φυσικά, το σύνολο των αποτελεσμάτων ήταν υπέρογκο και θα ήταν αδύνατο να αναλυθεί επαρκώς στο πλαίσιο μιας εργασίας όπως η παρούσα, δια τούτο και επιλέξαμε να ακολουθήσουμε την γενική τάση στην Κ.Α.Λ. και την Φ.Κ.Α.Λ., δηλαδή την εκτενή ανάλυση περιορισμένου αριθμού παραδειγμάτων και την περιληπτική παρουσίαση των λοιπών. Στο τέλος της εργασίας περιλαμβάνεται παράρτημα με συνδέσμους για περαιτέρω ανάγνωση τίτλων και άρθρων που μολονότι δεν αναλύθηκαν εξονυχιστικά στην παρούσα εργασία, ενίσχυσαν τη θεώρησή μας

και μας οδήγησαν σε μια σχετικά πιο εμπειριστατωμένη άποψη. Ακόμη, ενώ αρχικά σκοπεύαμε στην ανάλυσή μας να συμπεριλάβουμε μόνο άρθρα άμεσα σχετιζόμενα με την ελληνική πραγματικότητα, μετά από τη διεξαγωγή της έρευνας καταλήξαμε πως ακόμα και σε άρθρα που αναφέρονται σε γεγονότα ή άτομα του εξωτερικού, καθρεφτίζεται η νοοτροπία που επικρατεί στην κοινωνία και άρα τα θεωρούμε εξίσου αντιπροσωπευτικά της σύγχρονης Ελλάδας.

3.5. Περιορισμοί Έρευνας

Η παρούσα έρευνα, πραγματοποιημένη στο πλαίσιο μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας, ήταν αρχικά περιορισμένη από άποψη χρόνου και έκτασης. Πέρα όμως από τους τυπικούς ακαδημαϊκούς περιορισμούς, είχαμε αποφασίσει εξ αρχής πως θα είναι σχετικά συρρικνωμένη, προκειμένου να δοθεί χώρος και σημασία στην ιστορική-περιγραφική πλευρά της εργασίας. Αναλογικά με το χρονικό διάστημα που θέσαμε, δηλαδή δύο μήνες, θεωρούμε πως ο αριθμός των ερευνητικών δεδομένων, 95 στο σύνολο, είναι ικανοποιητικός. Δυσκολίες ωστόσο συναντήσαμε κατά την έρευνα, καθώς οι υπό μελέτη ιστοσελίδες δεν διαθέτουν εξειδικευμένες μηχανές αναζήτησης, οπότε χρειάστηκε να αξιολογούμε ένα προς ένα τα άρθρα ώστε να εμπίπτουν στο χρονικό πλαίσιο και τους όρους-κλειδιά, διαδικασία χρονοβόρα. Τέλος, μια βασική περιοριστική παράμετρος ήταν η εστίαση κατά το δυνατόν σε *παρείσακτες αδερφές*, άτομα δηλαδή που δεν είθισται να εμφανίζονται στα μέσα ενημέρωσης. Ορισμένα ευρήματα ήταν τόσο χαρακτηριστικά του υπάρχοντος σεξισμού στην ελληνική νοοτροπία που αναγκαστήκαμε να τα συμπεριλάβουμε, παρόλο που αναφέρονταν σε «διασημότητες».

Συνολικά, ο σχεδιασμός της έρευνάς μας στηρίχθηκε στην αποκήρυξη της ουδετερότητας και της επιστημονικής αντικειμενικότητας. Έχοντας υιοθετήσει μια διαυγή στάση μετά από μελέτη αντίστοιχων θεωρητικών προσεγγίσεων, καταλήξαμε σε μια ποιοτική έρευνα, με ιστορικό και περιγραφικό προσανατολισμό. Συγκεκριμένα, επιλέξαμε να εξετάσουμε το κοινωνικοπολιτικό ελληνικό τοπίο, συναρτήσει έμφυλων ανισοτήτων και υπό την οπτική της

διαθεματικότητας, ανακαλώντας διαρκώς την ιδέα της *παρείσακτης αδερφής*. Η ίδια η έρευνα συνιστά μια μικρής κλίμακας μελέτη περίπτωσης, ασχολούμενη με τρεις ελληνικές ιστοσελίδες ειδήσεων που ανήκουν στον κίτρινο τύπο, τις *lifo*, *zougla* και *makeleio*. Τέλος, για την ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων αξιοποιείται η προσέγγιση της Φεμινιστικής Κριτικής Ανάλυσης Λόγου, η οποία παράλληλα ενισχύει την έρευνα και προωθείται στο αναγνωστικό κοινό.

4. Αποτελέσματα Έρευνας

*ευλογημένη με τις εικόνες
ποιοί ήταν
και ποιοί νόμιζα εγώ κάποτε πως ήταν
μέσω και προς τι
πορεύομαι
και τι πρέπει
ν' αφήσω πίσω μου*

Το κεφάλαιο αυτό θα αναδείξει τα ερευνητικά ευρήματα, τα οποία αναλύθηκαν με την προσέγγιση της Φ.Κ.Α.Λ., βάσει του λεξιλογίου που συστήσαμε στην ενότητα της μεθοδολογίας. Πρώτα όμως, απαραίτητη είναι η απεικόνιση του κοινωνικού και πολιτικού ιστορικού περιεχόμενου, όπως αυτό θα διαμορφωθεί μετά από μια σύντομη ιστορική αναδρομή του φεμινιστικού κινήματος στην Ελλάδα, ιδίως στην ακαδημαϊκή έκφασή του και τον ορισμό κάποιων εννοιών-φαινομένων που αναπόφευκτα σχετίζονται με μια αντισεξιστική έρευνα. Ως κοινωνικοπολιτικό περιεχόμενο δε θεωρούμε φυσικά μόνο τον ελληνικό φεμινισμό, ωστόσο η ενδεχόμενη ανάλυση όλων των γεγονότων που οδήγησαν στη σημερινή κατάσταση θα μας απομάκρυνε από το θέμα. Πρόκειται λοιπόν για ένα περιεχόμενο σύμφωνο με τις ανάγκες της έρευνας. Έπειτα από αυτά, το σώμα της ανάλυσης θα διαιρεθεί σε τρία μέρη, ένα για κάθε ιστοσελίδα. Τα μέρη αυτά θα έχουν όμοια δομή, περιλαμβάνοντας τόσο μια αναλυτική ανασκόπηση των ευρεθέντων τίτλων σε σχέση με τα άρθρα, όσο και μια πιο λεπτομερή ανάλυση ενός άρθρου. Με αυτόν τον τρόπο, θα εξεταστούν οι ιστοσελίδες lifo, zougla, makeleio με μια κατά το δυνατόν σφαιρική αντιμετώπιση. Δεν αναφέρουμε όλους τους τίτλους, ούτε αναλύουμε κάθε πιθανή πλευρά της κάθε φράσης, αλλά επιλέγουμε ενδεικτικά να παρουσιάσουμε κάποιους άξονες ορισμένων παραδειγμάτων που ανταποκρίνονται στην ορολογία που έχουμε διαμορφώσει.

4.1. Κοινωνικοπολιτικό περιεχόμενο

Λαμβάνοντας υπόψη τα ιστορικά γεγονότα και τις εξουσιαστικές ιεραρχίες, μια ενδεχόμενη χρονολογική σύγκριση του φεμινισμού στην Ελλάδα με αντίστοιχες εκφράσεις του στις ΗΠΑ θα ήταν άγονη. Έτσι, τηρουμένων των αναλογιών, τα φεμινιστικά αιτήματα μεταφέρθηκαν στην ελληνική κοινωνία με σχετική αναλογία προς το εξωτερικό, με τη συστηματική εμφάνιση γυναικείων ομάδων και κινητοποιήσεων μετά την πτώση της δικτατορίας. Την περίοδο εκείνη υπήρχαν δύο ειδών φεμινιστικές ομάδες, οι μαζικές, δημιουργημένες από πολιτικά κόμματα, που στόχευαν στη νομική ισότητα των φύλων και οι αυτόνομες, που «διεκδικούσαν βαθύτερη διερεύνηση και ανατροπή των εξουσιαστικών έμφυλων σχέσεων» (Ρεθυμιωτάκη, Μαροπούλου, & Τσακιστράκη, 2015, σ. 27). Ενδεικτικά αναφέρονται η Κίνηση Δημοκρατικών Γυναικών, αποτελούμενη από γυναίκες της Αριστεράς, συνδεδεμένη με το ΚΚΕ εσωτερικού και η Κίνηση για την Απελευθέρωση των Γυναικών, αυτόνομη ομάδα, ασχολούμενη με ζητήματα κοινωνικού ρόλου, διαχείρισης του σώματος, αντισύλληψης (Ψυχή-Φίλη, 2019, σσ. 44–45). Συλλογίζομενοι κριτικά αυτή τη διάκριση, θα μπορούσαμε να παραλληλίσουμε –με μια ελαστικότητα– τις μαζικές ομάδες με το πρώτο κύμα φεμινισμού και τις αυτόνομες με το δεύτερο.²³ Πέρα από τις ομάδες, το 1975 υπήρξε και θεσμική πρόοδος, με τη συνταγματική κατοχύρωση της ισότητας των φύλων.

Το 1983 ιδρύεται το Συμβούλιο Ισότητας των Δύο Φύλων, σηματοδοτώντας «την καταστατική πράξη της θεμελίωσης του κρατικού φεμινισμού στην Ελλάδα» (Παντελίδου-Μαλούτα, 2007, σ. 13). Το ίδιο έτος στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης ιδρύεται η Ομάδα Γυναικείων Σπουδών, η οποία εισάγει προαιρετικά μαθήματα σε κάποια προγράμματα σπουδών, πραγματοποιεί επιστημονικές συναντήσεις και ανοικτά μαθήματα για γυναίκες, συμμετέχει σε ευρωπαϊκά συνέδρια και ερευνητικά προγράμματα. Ωστόσο, παρά τις μετέπειτα απόπειρες, κατά τη δεκαετία του 1990, για επέκταση σε μεταπτυχιακές σπουδές και δημιουργία ενός κέντρου τεκμηρίωσης, το Υπουργείο Παιδείας έκρινε το θέμα «παρωχημένο έως άχρηστο, γιατί στην Ελλάδα η ισότητα έχει επιτευχθεί»

²³ Η σύνδεση αυτή δεν αφορά το δικαίωμα ψήφου αυτό καθαυτό, αφού το εκλέγειν και εκλέγεσθαι είχε ήδη κατοχυρωθεί για τις γυναίκες στην Ελλάδα το 1952. Περισσότερο παραλληλίζουμε τους ιδεολογικούς προσανατολισμούς.

(Λαδά, 2006, στο Κοκκινίδου, 2012). Επανερχόμαστε λοιπόν στον κρατικό φεμινισμό, ο οποίος επικαλούμενος τη νομική κατοχύρωση της ισότητας, αρνούνται την πραγματική μετατροπή των έμφυλων σχέσεων.

Όσον αφορά τις γυναικείες σπουδές, ή σπουδές φύλου, όπως έχει επικρατήσει, πρώτη φορά έχουν την ευκαιρία ανάπτυξης το 2000, με το επιβεβλημένο από το εξωτερικό και ευρωπαϊκά επιχορηγούμενο Β' Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Εκπαίδευσης και Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΕΠΕΑΕΚ II). Αυτό, με στόχο την ισότητα των φύλων στην αγορά εργασίας, προέβλεπε τη λειτουργία οκτώ (8) προπτυχιακών και τεσσάρων (4) μεταπτυχιακών προγραμμάτων για θέματα φύλου και ισότητας (ΠΘΦΙ). Ωστόσο, με τη λήξη του τρίτου Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης στο οποίο υπαγόταν, τα περισσότερα ΠΘΦΙ διαλύθηκαν. Πλέον, σύμφωνα με τη αναζήτησή μας, λειτουργούν μόνο δύο (2) μεταπτυχιακά προγράμματα σχετικά με το φύλο.²⁴ Επομένως, η προσφερόμενη εκπαίδευση σχετικά με το φύλο και τον φεμινισμό είναι μηδαμινή, εξηγώντας αλλά και ανακυκλώνοντας την παρεξηγημένη φύση τους.

Σε κοινωνικό επίπεδο, ο συνδυασμός της απουσίας μορφωτικών βάσεων για την ουσία του φεμινισμού και της διάδοσης μεταφεμινιστικών ισχυρισμών που παρουσιάζουν τις γυναίκες παντοδύναμες και αιμοβόρες, δημιουργούν τις ιδανικές συνθήκες για ευδοκιμήσουν αντιφεμινιστικές ιδέες (Ging, 2019, σ. 52). Τις παραπάνω συνθήκες ενισχύει το κίνημα της εναλλακτικής δεξιάς, το οποίο ταυτίζει μια υπερβολικής έκτασης πολιτική ορθότητα με τον φεμινισμό. Συνοπτικά, η εναλλακτική δεξιά είναι ένα σχετικά πρόσφατο φαινόμενο, το οποίο υποστηρίζει κλασικά δεξιά ιδεώδη, όπως ο εθνικισμός και η λευκή υπεροχή, ενώ αντιτάσσεται σθεναρά στον φεμινισμό. Συχνότερα εμφανίζεται στο διαδίκτυο, όπου διοχετεύεται μέσω της ειρωνείας, των προσβλητικών αστείων, της αμφισβήτησης-παραποίησης των λεγομένων οποιουδήποτε «αντιπάλου» παρουσιάζοντας τον ως τρελό και της κατηγορίας των θυμάτων (είτε πρόκειται για θύματα σεξιστικής βίας, είτε ρατσιστικής). Όσον αφορά την πολιτική ορθότητα, εν συντομία, έχει καταλήξει να σηματοδοτεί την στέρηση της «ελευθερίας του λόγου», μέσα από την υπογράμμιση των προσβλητικών

²⁴ Όσον αφορά προπτυχιακά, προσφέρονται κάποια μαθήματα, κυρίως σε σχολές του Παντείου, ωστόσο ενδιαφέρον προκαλεί πως όλα τα σχετικά με το φύλο μαθήματα είναι επιλεγόμενα. Η σχετική έρευνα πραγματοποιήθηκε κατά το 2021-2022.

διαστάσεων κάποιας ορολογίας.²⁵ Έτσι, το αίτημα να μη χρησιμοποιούνται εκφράσεις όπως *παρτόλα* ή *πούστης*, έχει μεταφραστεί σε *τίποτα δε μπορούμε να πούμε πια*, ενώ πρόκειται για επίκληση στην κοινή ευγένεια. Παρόλο που σε κάποιες περιστάσεις ο φεμινισμός πράγματι ασπάζεται την πολιτική ορθότητα, η εξίσωση των δύο είναι εσφαλμένη. Η αντισεξιστική οπτική, ενδιαφέρεται μεν για την συμπεριληπτική και ευαισθητοποιημένη γλώσσα, δεν έχει όμως την ψευδαίσθηση πως μόνο η εκφραστική μεταστροφή αρκεί, αν δεν υπάρχει αντίστοιχη πρόθεση. Συνολικά, υπάρχει μια τάση επικράτησης ενός «νέου σεξισμού», ο οποίος στηρίζεται στην εναντίωση στην πολιτική ορθότητα και στη διευρυμένη χρήση «αστείων», συχνά γραφικού περιεχομένου, δικαιολογώντας τα βάσει της «ελευθερίας του λόγου» (Lockyer & Savigny, 2020, σ. 444).

Τον τελευταίο ενάμιση χρόνο, από τον χειμώνα του 2020 και μετά, έχει διαδοθεί στην ελληνική κοινωνία το κίνημα MeToo, το οποίο στοχεύει στην εξάλειψη της σεξουαλικής παρενόχλησης-βίας και την υποστήριξη των θυμάτων της. Απέκτησε φήμη στις ΗΠΑ το 2017, όταν διάσημες γυναίκες άρχισαν να χρησιμοποιούν το #metoo στο twitter για να καταδείξουν πως είχαν υπάρξει θύματα σεξουαλικής κακοποίησης.²⁶ Το ελληνικό MeToo, όπως άλλωστε και το αντίστοιχο του εξωτερικού, εκτοξεύθηκε χάρη στον κόσμο της showbiz και έπειτα έλαβε μεγάλες διαστάσεις στον κοινό πληθυσμό. Ακόμα, η ανάδυση του κινήματος αυτού συνοδεύτηκε στην ελληνική κοινωνία από μια έξαρση δημοσιοποίησης δολοφονιών γυναικών από τους συντρόφους/συζύγους τους και από σταδιακή άνοδο του όρου *γυναικοκτονία*.

Πλέον, στην Ελλάδα, το MeToo greece τελεί υπό την αιγίδα της κυβέρνησης. Έτσι, παρόλο που δημιουργείται ένα πρωτόγνωρο βήμα για έκφραση, αυτό τείνει να περιορίζεται σε άτομα που διαθέτουν ορισμένα προνόμια ή που είναι αποδεκτά από τον φορέα, δηλαδή την κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας.²⁷ Χαρακτηριστικά στην ιστοσελίδα του MeToo αναφέρεται πως απευθύνεται σε

²⁵ Ένας χαρακτηριστικός ορισμός είναι αυτός της κοινωνιογλωσσολόγου Judith Baxter: πολιτική ορθότητα είναι ένας όρος που έχουν εφεύρει τα μέσα ώστε να αναφέρονται στην αποφυγή μορφών έκφρασης ή πράξης που αποκλείουν, περιθωριοποιούν ή προσβάλλουν ομάδες ανθρώπων που είναι κοινωνικά μειονεκτούντες ή δέκτες διακρίσεων (2018, σ. 60)

²⁶ Το κίνημα metoo εισηγήθηκε η Tarana Burke το 2006. Για περισσότερες πληροφορίες: <https://metoomvmt.org/>

²⁷ Συγκεκριμένα, η πρωτοβουλία δημιουργίας ιστοσελίδας (<https://metoogreece.gr/>) και τηλεφωνικών γραμμών επικοινωνίας αποδίδεται στο Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων και στη Γενική Γραμματεία Δημογραφικής και Οικογενειακής Πολιτικής και Ισότητας των Φύλων.

όποια/όποιον έχει υποστεί «σεξουαλική ή εξουσιαστική βία / Στη δουλειά. Στον αθλητισμό. Στον πολιτισμό. Στην εκπαίδευση. Στο οικογενειακό περιβάλλον.» (metoogreece.gr), ωστόσο η δουλειά, ο αθλητισμός, τα πολιτισμικά δρώμενα και η εκπαίδευση αποτελούν προνομιακές καταστάσεις και άρα η ταύτιση ατόμων που δεν τα έχουν δυσχεραίνεται. Φυσικά, δεν αμφισβητούμε τη συμβολή του εν λόγω κινήματος στην ανάδειξη των υπαρχουσών έμφυλων ανισοτήτων και στην έστω επιφανειακή κοινωνική μεταβολή, αλλά δεν μπορούμε παρά να σχολιάσουμε την ελαφρώς υποκριτική φύση της αποδοχής του. Αρχικά, η τωρινή ευκολότερη γνωστοποίηση τέτοιων περιστατικών δεν σημαίνει πως γνωστοποιείται το σύνολό τους, ούτε πως παλαιότερα δεν υπήρχαν, αλλά πως τώρα δόθηκε η ευκαιρία-αφορμή να αναδυθούν. Έπειτα, η έμφυλη βία, όπως και κάθε βία, είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την πολιτική, οπότε η ξαφνική κυβερνητική ενασχόληση με αυτήν μοιάζει προσποιητή. Άλλωστε, σύμφωνα με τις παραπάνω διαπιστώσεις μας, τα διάφορα συστήματα καταπίεσης αλληλεπιδρούν, οπότε μπορούμε να υποστηρίξουμε πως ένα καπιταλιστικό, ρατσιστικό κράτος,²⁸ όπως η Ελλάδα, ωφελεί και επωφελείται από τον σεξισμό. Εφόσον λοιπόν οι κρατικοί μηχανισμοί δεν σκοπεύουν να ανατρέψουν όλες τις εξουσιαστικές δομές, είναι αδύνατο να παλεύουν όντως ώστε να ανατρέψουν μια.

²⁸ Παραπέμπουμε σχετικά στον Peterson (2012), ο οποίος κάνει λόγο για *καπιταλιστική ρατσιστική πατριαρχία* και πώς οι τρεις έννοιες αλληλοτροφοδοτούνται. Ακόμη, προς επίρρωση του επιχειρήματος περί ρατσιστικού και σεξιστικού χαρακτήρα της ελληνικής κοινωνίας, παραπέμπουμε αντίστοιχα στην Έκθεση για τα Θεμελιώδη Δικαιώματα του 2020 (https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2020-fundamental-rights-report-2020-opinions_el.pdf), όπου αναδεικνύονται μεταξύ άλλων περιπτώσεις εγκλημάτων μίσους και παραβιάσεων από τις αρχές των κανονισμών για την προστασία των προσφύγων και στον Δείκτη Ισότητας Φύλων του 2021 (<https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2021/country/EL>), στον οποίο παρόλο που δεν προσμετράται η έμφυλη βία, η Ελλάδα καταλαμβάνει την 27η θέση αδιαλείπτως από το 2010.

4.2. Φ.Κ.Α.Λ. Τίτλων και άρθρων

4.2.1. lifo.gr

Κατά την ανάλυση τίτλων από την ιστοσελίδα lifo προέκυψαν κάποιες επαναλαμβανόμενες στρατηγικές. Επειδή δεν γνωρίζουμε τους εκάστοτε συγγραφείς των άρθρων, δεν είναι σαφές αν πρόκειται για οδηγία της ιστοσελίδας, ή αν έτυχε οι στάσεις των διαφόρων δημοσιογράφων να ταυτίζονται. Αρχικά μια τακτική που παρατηρήθηκε είναι η παραπλάνηση μέσω των τίτλων, με τη χρήση κάποιας πικάντικης πληροφορίας, η οποία είτε δεν ανταποκρίνεται στο υπόλοιπο άρθρο, είτε δεν αποτελεί το σημαντικότερο γεγονός αναφοράς. Χαρακτηριστικοί του παραπάνω είναι οι τίτλοι:

(4) *Η Έμιλι Ραταϊκόφσκι πληρώθηκε \$25.000 για να πάει στο Super Bowl με Μαλαισιανό επιχειρηματία*

(32) *Η δούκισσα ήταν «παλιοθήλυκο»: Ένα σκάνδαλο και μια υπόθεση εκδικητικού πορνό.*

Η περίπτωση (4) επιχειρεί να προκαλέσει εντύπωση με το αριθμητικό παιχνίδι, τραβώντας αναπόφευκτα την προσοχή στο χρηματικό ποσό που αναφέρει. Χάρη στη σύνταξή της, που καθιστά την Ραταϊκόφσκι παθητικό υποκείμενο, αλλά και τα στοιχεία που θεωρούνται δεδομένα και παραλείπονται, όπως ότι εργάζεται ως μοντέλο, το γεγονός πως πληρώθηκε τόσα χρήματα απλώς για να πάει κάπου μπορεί να παραπέμψει σε εκπόρνευση, η οποία γενικά μέμφεται από τα μέσα ενημέρωσης. Επιπλέον, από τον τίτλο παραλείπονται βασικές πληροφορίες της αφήγησης, οι οποίες εμφανίζονται αργότερα στο άρθρο, όπως ότι είναι μέρος της δουλειάς του μοντέλου να παρευρίσκεται σε κοσμικά γεγονότα και κυριότερα πως ο «Μαλαισιανός επιχειρηματίας» είναι κατηγορούμενος για υποθέσεις βιασμών. Έτσι, ο τίτλος θα μπορούσε να είναι ως εξής: *Μαλαισιανός επιχειρηματίας κατηγορούμενος για βιασμούς ή Κατηγορούμενος για βιασμό πλήρωσε γνωστό μοντέλο να τον συνοδεύσει στο Super Bowl*. Η επιλογή του αρθρογράφου να δώσει έμφαση μόνο στο μοντέλο και τι έκανε, ή καλύτερα τι της συνέβη (βλ. πληρώθηκε), είναι ενδεικτική των προτεραιοτήτων της ιστοσελίδας. Τέλος, παρατηρούμε πως το άρθρο στην

πραγματικότητα δεν αφορά το συγκεκριμένο γεγονός, απλώς το αναφέρει στο πλαίσιο ενός ρεπορτάζ για τη ζωή του μοντέλου.

Ανάλογη περίπτωση που «ψαρεύει» για κλικ, είναι ο τίτλος (32), ο οποίος ενώ μοιάζει ειδησεογραφικός, αναφέρεται σε μια τηλεοπτική σειρά. Ωστόσο, η λεξιλογική επιλογή κατονομασίας *παλιοθήλυκο* είναι σεξιστική και προσβλητική, ενώ έχει και σεξουαλικές υποδηλώσεις. Ακόμη, ο χαρακτηρισμός παλιοθήλυκο αντιτίθεται προς την κλασική εικόνα μιας δούκισσας και άρα ρητορικά αποκτά περισσότερη αξία. Τέλος, όσον αφορά τη θέση των στοιχείων στην πρόταση, η τοποθέτηση του *εκδοκητικού πορνό* στο τέλος, το καθιστά το λιγότερο σημαντικό στοιχείο, που θα ανακαλείται σπανιότερα από τη δούκισσα-παλιοθήλυκο.

Παραπλανητικοί μας φάνηκαν και οι παρακάτω τίτλοι, καθώς προάγουν αντικρουόμενα μηνύματα και αποπροσανατολίζουν το αναγνωστικό κοινό:

(2) *Forbes: Η λίστα με τις «πιο φιλικές» προς τις γυναίκες εταιρείες για το 2021*

(9) *Η Καμάλα Χάρις έγραψε ιστορία– Εκτέλεσε χρέη προέδρου για 1 ώρα και 25 λεπτά*

Ο πρώτος τίτλος παραπλανά το αναγνωστικό κοινό, αναφερόμενος σε *φιλικές* εταιρείες και άρα προδιαθέτοντας για θετικό περιεχόμενο, ενώ το μεγαλύτερο μέρος του άρθρου αναλύει πώς ο κορονοϊός έπληξε τις γυναίκες, οδηγώντας σε απώλεια εργασίας και χρημάτων και αυξάνοντας το χάσμα αμοιβών. Ακόμα, το συγκριτικό *πιο* προϋποθέτει πως υπάρχουν λιγότερο φιλικές εταιρείες, ή και εχθρικές, ενώ δεν αποσαφηνίζεται πώς κάποια εταιρεία είναι φιλική.

Ο τίτλος σχετικά με την Καμάλα Χάρις, βασίζεται σε προϋποτιθέμενες γνώσεις: ποιά είναι η Καμάλα Χάρις; γιατί θεωρείται ιστορικό το γεγονός; Αν κάποιος δε γνωρίζει πως πρόκειται για την πρώτη αντιπρόεδρο στις ΗΠΑ, μάλιστα μειονοτικής φυλετικής καταγωγής, ενδέχεται να εκλάβει τον συγκεκριμένο τίτλο ως αστείο, πως έμεινε για παράδειγμα στην ιστορία ως το άτομο που είχε προεδρικά καθήκοντα για το μικρότερο χρονικό διάστημα. Εδώ δηλαδή το αριθμητικό παιχνίδι λειτουργεί υποβιβαστικά του γεγονότος. Από τη μια η Χάρις, μέσω της σύνταξης αποκτά ενεργητικό ρόλο, που συνήθως συνδέεται με δύναμη, από την άλλη μέσω της αοριστότητας των υπόλοιπων συνθηκών τελικά το γεγονός υποβαθμίζεται. Ακόμα, το άρθρο όχι μόνο δεν εξηγεί γιατί ήταν ιστορικό το γεγονός, αλλά δεν αφορά καν τη Χάρις, παρά εστιάζει στον

πρόεδρο των ΗΠΑ, αναλύοντας πως έπρεπε να κάνει κολονοσκόπηση. Η συγκεκριμένη ιατρική λεπτομέρεια είναι αχρείαστη και θεωρούμε πως, αποτελώντας τρόπον τινά ταμπού, αποσπά την προσοχή του αναγνώστη από το βασικό γεγονός, ευτελίζοντάς το.

Παρομοίως, ο τίτλος (10) *Ολλανδία: «Θυσίασε» το αυτοκίνητό του για να σώσει αναίσθητη οδηγό [BINTEO]* αποπροσανατολίζει, καθώς η λεξιλογική επιλογή του φορτισμένου ρήματος *θυσιάσε*, προσδίδει στη δραματικότητα του γεγονότος ειδικά αν ερμηνευτεί σε αντίστιξη προς το επίθετο *αναίσθητη*. Επιπλέον, η σύμφραση *αναίσθητη οδηγός* δεν είθισται να συμβολίζει κάποια που έχει χάσει τις αισθήσεις της, αλλά κάποια που δεν ενδιαφέρεται για τίποτα όταν οδηγεί. Έτσι, στο παράδειγμα αυτό, αν λάβουμε υπόψη μόνο τον τίτλο και όχι το άρθρο, αναπαράγεται το σεξιστικό στερεότυπο της γυναίκας-κακής οδηγού, ενώ το συμβάν αναφέρεται σε μια γυναίκα που κινδύνευσε να πεθάνει, έχοντας χάσει τις αισθήσεις της ενώ οδηγούσε.

Μια κατηγορία τίτλων που μας προσέλκυσε είναι αυτή που ορίζουμε ως μεταφεμινιστική, η οποία αναφέρεται μεν στο έμφυλο ζήτημα, αλλά αντιστρέφοντας τους ρόλους και εστιάζοντας σε γυναίκες με προνόμια:

(11) *Τα νέα νυχάδικα της Αθήνας έχουν άποψη*

(14) *Η Μπέλα Χαντίντ επιστρέφει στη Victoria's Secret και εξηγεί γιατί: «Ανακτώ τη δύναμή μου»*

(29) *Forbes: Οι πιο ισχυρές γυναίκες του πλανήτη το 2021 – Πρωτιά για την Μακένζι Σκοτ*

(31) *Ελένη Καραϊνδρου: «Σε έναν ανδροκρατούμενο χώρο φρόντιζα να επιβάλλομαι με τη δουλειά μου»*

Στο (11), τα νυχάδικα προσωποποιούνται και επαναπροσδιορίζονται, μέσα από μια έκφραση που υπονοεί πως τα παλιά νυχάδικα δεν έχουν άποψη ή πως η άποψη είναι απαραίτητο χαρακτηριστικό των νυχάδικων. Αντίστοιχα στο (14), δεδομένα θεωρούνται πολλά στοιχεία: η ταυτότητα της Μπέλα Χαντίντ, ότι κάποτε ξαναήταν στη *Victoria's Secret*, ότι κάποτε είχε δύναμη και στη συνέχεια την είχε χάσει. Πέρα από τις προϋποτιθέμενες γνώσεις, αντανakλάται η αντίληψη πως μέσω του καταναλωτισμού και της σεξουαλικοποίησης οι γυναίκες κερδίζουν, χαρακτηριστική θεώρηση του μεταφεμινισμού. Έπειτα, στο

(29), πέρα από την υπόθεση ύπαρξης ενός φάσματος ισχύος για τις γυναίκες (πιο ανίσχυρες–ανίσχυρες–ισχυρές–πιο ισχυρές), δημιουργείται μια αντίθεση και ανακυκλώνεται ένας ανταγωνισμός, με τη βοήθεια της έννοιας της *πρωτιάς*. Τέλος, στο (31), τα λεγόμενα της Ελένη Καραϊνδρου, σε αποφθεγματική μορφή και άρα ως δίδαγμα, συνδέουν την επιβολή με μια επιλογή που εξαρτάται από το υποκείμενο. Ακόμα, προκύπτει ένα ψευδές δίλημμα, στο οποίο η επιβολή από μια μεριά είναι σίγουρη.

Μια θεματική με πολλαπλά ειδησεογραφικά αποτελέσματα, ήταν αυτή της έμφυλης βίας, κυμαινόμενης από σεξουαλική κακοποίηση μέχρι γυναικοκτονίες. Οι τελευταίες, σε γενικές γραμμές μεταδίδονται με ουδετερότητα και θυμίζουν –ή αναπαράγουν– αναφορές αστυνομίας. Ωστόσο, ακόμα και σε αυτές τις περιπτώσεις είναι δυνατή η ομαδοποίηση και η κριτική ανασκόπηση:

(25) *Ηράκλειο: Φυλάκιση με αναστολή σε 59χρονο που χτύπησε τη σύζυγό του επειδή «δεν ήθελε ψαρόσουπα»*

(28) *Έδεσσα: Καταγγελία για ξυλοδαρμό 17χρονης από 33χρονο– Του «είχε ζητήσει να χωρίσουν»*

Στις δύο παραπάνω περιπτώσεις, σημειωτικά, παρατηρούμε τη χρήση εισαγωγικών χωρίς όμως να πρόκειται για λόγο που μεταφέρεται επακριβώς. Οι τίτλοι είναι υπερπλήρεις και μάλιστα χαρακτηρίζονται από υπερλεξικοποίηση, φορτώνονται δηλαδή με στοιχεία που δεν είναι απαραίτητα αλλά σκιάζουν τα γεγονότα. Επιπλέον, οι σκηνικές λεπτομέρειες, όπως η τοποθεσία, οι ηλικίες, οι αιτιολογίες, καθιστούν τις ειδήσεις αυτές μοναδικές και δυσχεραίνουν την αναγωγή τους σε ευρύτερο φαινόμενο.

Παραμένοντας στην ίδια θεματική, μια τακτική που ενισχύει σημαντικά την παρούσα έρευνα, είναι η αποσιώπηση στοιχείων κατά την κάλυψη γυναικοκτονιών όταν τα θύματα ανήκουν σε μειονοτικές ομάδες. Συγκεκριμένα, στα παραδείγματα (17) *Γυναικοκτονία στην Αλεξανδρούπολη: Πώς αποκαλύφθηκε ο ξυλοδαρμός– Ο δράστης έλεγε σε όλους πως η 29χρονη έπεσε από σκάλα* και (20) *Ναύπλιο: Αυτοκτόνησε στο κελί του ο Ρουμάνος που κατηγορούνταν για τον φόνο της συντρόφου του*, δεν προσφέρονται καθόλου πληροφορίες για τα θύματα, ούτε τα ονόματά τους. Η μια κατονομάζεται

«29χρονη μουσουλμάνα» και η άλλη «Ρουμάνα». Με αυτόν τον τρόπο, κύριο χαρακτηριστικό και για τις δύο γυναίκες είναι πως συγκαταλέγονται σε εξω-ομάδες, παρότι τα άρθρα έχουν γραφτεί για αυτές.

Από το σύνολο των ερευνητικών αποτελεσμάτων στην ιστοσελίδα lifo, αποφασίσαμε να εμβαθύνουμε σε ένα δημοσίευμα το οποίο ευθυγραμμίζεται με το κριτήριο της *παρείσακτης αδερφής*, αναλύοντας όχι μόνο τον τίτλο, αλλά και αποσπάσματα του άρθρου. Αυτό, τιτλοφορείται *Χανιά: 34χρονη καταγγέλλει βιασμό από ανήλικο – Κατ'εντολή και παρουσία πρώην ιερέα*. Στον τίτλο, θεματοποιείται βάσει θέσης στην πρόταση το γεγονός ότι μια 34χρονη στα Χανιά καταγγέλλει. Ενδιαφέρουσα είναι εδώ η επιλογή μεταβατικότητας, η οποία θέτει την 34χρονη ως ενεργόν υποκείμενο, τακτική αντίθετη με τη θυματοποίηση που επικρατεί συνήθως σε περιπτώσεις βίας. Καθώς τονίζεται το γεγονός πως καταγγέλλει και όχι πως βιάστηκε, υποπτευόμαστε πως αν ο/η δημιουργός του άρθρου πιστεύει την ιστορία της, σίγουρα δε την θεωρεί θύμα και ίσως της προσδίδει και αρνητικά χαρακτηριστικά. Ακόμη, η φράση σχετικά με τον ιερέα, τοποθετούμενη όχι μόνο στο δεύτερο μέρος του τίτλου, αλλά και διακρινόμενη με τη βοήθεια της παύλας, αποκτά δευτερεύουσα σημασία στον εν λόγω τίτλο.

Διαβάζοντας την εισαγωγική πρόταση του άρθρου, αντιλαμβανόμαστε γιατί είχε επιλέξει η/ο αρθρογράφος την σκεπτική στάση που προείπαμε απέναντι στην 34χρονη: πρόκειται για πολωνή. Στην πρώτη αυτή πρόταση ο ιερέας του τίτλου έρχεται στο προσκήνιο και στην επόμενη περιγράφεται πληρέστερα. Μάλιστα, οι συμμετέχοντες όπως διαμορφώνονται είναι *η Πολωνή, 47χρονος καθαιρεθείς ιερέας και ένας Βούλγαρος*. Ενδιαφέρον προκαλεί η χρήση οριστικού άρθρου, καθόλου άρθρου και αόριστου άρθρου αντίστοιχα. Η επιλογή αυτής της διαβάθμισης θα μπορούσε να μεταφραστεί ως εξής: ο όρος Πολωνή αντικαθιστά το όνομα και γίνεται το κύριο προσδιοριστικό στοιχείο, εξ'ού και το οριστικό άρθρο, ο ιερέας είναι ακαθόριστος καθώς δεν συνάδουν οι πράξεις του με το επάγγελμά του ενώ ο ένας Βούλγαρος θα μπορούσε να είναι οποιοσδήποτε ένας Βούλγαρος, οπότε το αόριστο άρθρο χρησιμοποιείται με γενικευτική διάθεση. Παρακάτω στο άρθρο, η φράση *Ο 47χρονος που τη χτύπησε και κατηγορείται ότι τη βίασε* είναι κεντρική νοηματικά και καθίσταται εμφανής η τοποθέτηση του/της αρθρογράφου μέσα από την τροπικότητα. Από

τη μια έχουμε ένα γεγονός, κατηγορηματικά εκφρασμένο, *τη χτύπησε*, από την άλλη υπάρχει ασάφεια, *κατηγορείται ότι τη βίασε*.

Έχοντας λάβει ξεκάθαρη θέση, πλέον η/ο γράφουσα/γράφων καθιστά την Πολωνή αντικείμενο στο οποίο συμβαίνουν πράγματα, της στερείται η αυτενέργεια. Έτσι, ενημερωνόμαστε πως *ο πρώην ιερωμένος φέρεται πως διατηρούσε ερωτική σχέση με την Πολωνή* και πως *ο ανήλικος που φέρεται να τη βίασε ταυτοποιήθηκε άμεσα από την αστυνομία. Πρόκειται για έναν 17χρονο Ρομά*. Σε αυτό το σημείο, οφείλουμε να τονίσουμε πως για όλους τους συμμετέχοντες στο συμβάν πέραν του κεντρικού δρώντος, του πρώην ιερέα, φαίνεται πως είναι σημαντική η φυλετική ταυτότητα. Ίσως αυτό συμβαίνει επειδή η ελληνική φυλετική ταυτότητα θεωρείται το δεδομένο-πρότυπο και άρα αξίζει να αναφέρονται μόνο οι αποκλίσεις από αυτήν. Ίσως συμβαίνει επειδή στα μέσα ενημέρωσης επικρατεί η διάκριση Έλληνες (εμείς) και μη Έλληνες (αυτοί), οπότε η άμεση σύνδεση ενός κακοποιητή με το *εμείς* δεν είναι επιθυμητή. Το υπό μελέτη άρθρο λήγει με τη φράση *Όπως αναφέρει το ρεπορτάζ, μια Μεγάλη Παρασκευή, όσο ακόμα ήταν ιερέας, άφησε την Ακολουθία στη μέση και έφυγε μαζί με την Πολωνέζα με το αυτοκίνητο, με το οποίο μάλιστα είχαν και τροχαίο, καθώς αμφότεροι βρίσκονταν υπό την επήρεια αλκοόλ*. Στο παράδειγμα αυτό αξίζει να σχολιάσουμε την επιλογή του υποτιμητικού όρου Πολωνέζα σε αυτό το σημείο, η οποία υποθέτουμε πως οφείλεται στη σύνδεσή της με τη διαταραχή θρησκευτικών δρώντων και τη μέθη. Ακόμα, όσον αφορά τη συντακτική δομή και συγκεκριμένα τη μεταβατικότητα, παρατηρούμε πως στην αρχή της φράσης υποκείμενο είναι μόνος του ο ιερέας, ενώ προς το τέλος η ευθύνη του τροχαίου και της μέθης μοιράζεται με το γ' πληθυντικό πρόσωπο και τη συμπερίληψη της Πολωνής στη δράση.

4.2.2. zougla.gr

Στην ιστοσελίδα zougla μας κέντρισε το ενδιαφέρον η ύπαρξη μιας στήλης ονόματι *γυναίκα*, η οποία αποτελείται από έξι υποκατηγορίες: 1) ομορφιά, 2) μόδα, 3) υγεία-ευεξία, 4) γυναίκα-δράση, 5) ραντεβού με την Κιμ και 6) η

συνταγή της ημέρας.²⁹ Η ύπαρξη αυτής της στήλης, ενώ δεν υπάρχει αντίστοιχη στήλη ονόματι *άνδρας*, η οποία θα καθιστούσε την πλειοψηφία της ιστοσελίδας «κοινό έδαφος» και τις στήλες *γυναίκα-άνδρας* εξειδικευμένες, δημιουργεί την εντύπωση πως όλη η υπόλοιπη ιστοσελίδα αποκλείει τις γυναίκες, αφού για αυτές προορίζεται αποκλειστικά η συγκεκριμένη στήλη. Ακόμη, βαθιά προβληματικές είναι οι υποκατηγορίες που σύμφωνα με τη *zouglia* άπτονται της γυναίκας. Εκτός από τη μεμονωμένη τους στερεοτυπική φύση, ότι δηλαδή οι γυναίκες καταπιάνονται με την ομορφιά ή τη μόδα ή την ευεξία ή τη *γυναικεία* δράση ή το μαγείρεμα, προβληματίζει και η αντιπαράθεση-διάκρισή τους. Αναρωτιόμαστε, αν μια γυναίκα ασχολείται με την εξωτερική της εμφάνιση, σημαίνει πως δεν είναι δραστήρια και αν ασχολείται με τη μόδα θα πρέπει να μην μαγειρεύει; Όπως και να έχει, αποφασίσαμε να μην αντλήσουμε υλικό προς ανάλυση από τη συγκεκριμένη στήλη, αλλά να τηρήσουμε την επιλογή βάσει αναζήτησης στη γενική ιστοσελίδα, ώστε να υπάρχει ομοιογένεια –αναζήτησης, όχι περιεχομένου– με τις άλλες δύο ιστοσελίδες. Ωστόσο, η ύπαρξη της στήλης *γυναίκα* μας επιφοίτησε σχετικά με τον χαρακτήρα των υπό μελέτη ιστοσελίδων μας, όπως θα αναλύσουμε στα συμπεράσματα.

Αναλύοντας τους τίτλους και τη συνάφειά τους με το περιεχόμενο των άρθρων, ένα συχνό φαινόμενο ήταν η κανονιστική γλώσσα και οι γενικεύσεις, με χαρακτηριστικά παραδείγματα τα παρακάτω

(1) *Ορμονοθεραπεία εναντίον της γήρανσης*

(7) *Γονιμότητα: Αυτή η άγνωστη-γνωστή!*

(12) *Τα λεπτά φρύδια των 00s επιστρέφουν στη μόδα*

(30) *Η Jennifer Lopez δείχνει την πιο διακριτική εκδοχή του glitter στο μανικιούρ*

Τα παραδείγματα (1) και (7), εκ πρώτης όψεως φαίνεται πως αναφέρονται σε ιατρικά ζητήματα, χωρίς να διακρίνουν το φύλο. Ωστόσο, στο (1) η φωτογραφία που συνοδεύει το άρθρο είναι μιας ηλικιωμένης γυναίκας και από τις 10 παραγράφους, μόλις οι τρεις τελευταίες αναφέρονται σε άντρες. Από την άλλη το άρθρο (7) αφορά εξ ολοκλήρου τις γυναίκες, δίνοντας την εντύπωση πως η

²⁹ Το (5) απαρτίζεται από συνεντεύξεις με την Κιμ Κίλιαν, οι οποίες χρονολογούνται μέχρι τον Φεβρουάριο του 2020.

γονιμότητα είναι αποκλειστικά γυναικείο ζήτημα.³⁰ Πέρα από την επικέντρωση στις γυναίκες, στο (1) διαδίδεται η άποψη που ταυτίζει την εμφανισιακή γήρανση με κάτι αρνητικό, ενισχύοντας την ιδεολογία του ηλικιακού ρατσισμού, ενώ το (7) από την πρώτη κιόλας φράση *Καμία γυναίκα δε σκέφτεται καθημερινά τη γονιμότητά της* θέτει έναν τρόπο σκέψης ως τον γενικό κανόνα. Μάλιστα, το συγκεκριμένο παράδειγμα είναι διπλά κανονιστικό, αφού όχι μόνο ταυτίζει τη γονιμότητα με τις γυναίκες, αλλά με τη συγκεκριμένη φράση, αν κάποια γυναίκα σκέφτεται καθημερινά τη γονιμότητά της, θα θεωρείται μη φυσιολογική. Όσο για τα παραδείγματα (12) και (30), επίσης δεν φαίνεται να αναφέρονται σε κάποιο φύλο, ενώ αναφέρονται σε *γυναίκες που θέλουν να περιποιηθούν τον εαυτό τους* και *γυναίκες που χωρίζονται σε δύο κατηγορίες*. Ειδικά στο δεύτερο παράδειγμα, συνδυάζονται οι τακτικές της πόλωσης, της κατηγοριοποίησης και της κανονιστικής γλώσσας, με τις δύο κατηγορίες γυναικών να είναι *εκείνες που λατρεύουν το glitter* και *εκείνες που δεν το συμπαθούν*. Βασική προϋπόθεση στο παραπάνω είναι φυσικά πως όλες οι γυναίκες έχουν κάποια γνώμη για το glitter.

Παραπάνω αναφερθήκαμε στο φαινόμενο του ηλικιακού ρατσισμού, το οποίο παρατηρούμε ευρέως στο zougla και συγκεκριμένα στους τίτλους:

(2) *Οι ηλικιωμένες γυναίκες που είναι μόνες τους έχουν περισσότερα καρδιακά προβλήματα*

(27) *Η γιαγιά τα είπε όλα*

Παραπλανητικούς και σεξιστικούς κρίνουμε τους παραπάνω τίτλους, αν θεωρήσουμε πως ο (2) χρησιμοποιεί στον τίτλο την έκφραση *είναι μόνες*, η οποία παραπέμπει υποδηλωτικά στο στερεότυπο της *γεροντοκόρης* και με την εγκλιτική-χρονική επιλογή παρουσιάζει μια μονιμότητα, παρόλο που το άρθρο αναφέρεται στην περίπτωση που γυναίκες *τρώνε* μόνες τους. Έτσι, ο τίτλος παραπέμπει σε γυναίκες που ζουν μόνες, ενώ ο κύριος άξονας του άρθρου είναι η διατροφή. Είτε λοιπόν ο/η αρθρογράφος υπέθεσε πως όσες γυναίκες τρώνε

³⁰ Το παραπάνω αποκτά ακόμα μεγαλύτερο ενδιαφέρον αν συσχετιστεί με το 1ο Πανελλήνιο Συνέδριο Γονιμότητας και Αναπαραγωγικής Αυτονομίας το οποίο ακυρώθηκε λόγω κατακραυγής στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, μετά τη δημοσίευση τηλεοπτικού σποτ που συνέδεε τη γονιμότητα αποκλειστικά με τις γυναίκες, επιρρίπτοντάς τους μάλιστα την ευθύνη της ατεκνίας, η οποία και αντιμετωπιζόταν σαν λάθος. Το σχετικό σποτ, σύμφωνο κατ' εμάς με την αντιμετώπιση της ιστοσελίδας zougla για το θέμα παρακάτω: <https://www.youtube.com/watch?v=6FYATBOShMQ>

μόνες, είναι και μόνες, είτε χρησιμοποίησε την έκφραση *είναι μόνες* επειδή αυτή τραβάει περισσότερο την προσοχή, παράγοντας αυτόματες εικόνες. Από την άλλη, ο τίτλος (2) με τη χρήση οριστικού άρθρου και τόσο γενικής έκφρασης, φαίνεται να αναφέρεται στην ιδέα-γιαγιά και όχι σε κάποιο υπαρκτό άτομο. Το άρθρο, παρότι ασόβαρο, ασεβές και ανεπίσημο, τελεί σαν εγκώμιο της αποθανούσας Jacqueline de Romilly, αναπαράγει απόψεις της, την χρησιμοποιεί ως είδωλο. Παρόλο που πρόκειται, σύμφωνα με το ίδιο το άρθρο, για μια σημαντική προσωπικότητα, οι ονομασίες που λαμβάνει ποικίλουν από *γιαγιά* μέχρι *μικροσκοπική γριούλα*, υποβαθμίζοντας έτσι τη σημασία της. Ακόμα, η επιλογή του τίτλου καταδεικνύει πως το ότι ήταν γιαγιά θεωρείται πιο σημαντικό από οποιοδήποτε άλλο αξίωμά της, ακόμα κι από το όνομά της.

Η ενίσχυση της σεξιστικής γλώσσας και των στερεοτύπων συμβαίνει με διάφορους τρόπους, όπως αποδεικνύεται, μεταξύ άλλων, από τους εξής τίτλους:

(3) *Βρετανία: Καταδικάστηκε βουλευτίνα για παρενόχληση γυναίκας που ζήλευε*

(5) *Πήρε το δίπλωμα ύστερα από 157 προσπάθειες και κόστος 4.082 ευρώ*

(16) *Το κομψό look της Μαρέβα Μητσοτάκη είχε έντονες 70s επιρροές*

Το παράδειγμα (3) είναι ενδεικτικό της χρησιμότητας του δομικού γλωσσικού σεξισμού για τη δημοσιογραφία κίτρινου τύπου. Η χρήση του όρου *βουλευτίνα* στον συγκεκριμένο τίτλο θεωρούμε πως δεν είναι τυχαία, αλλά πρόκειται για αναφορική στρατηγική του/της γράφοντος/ουσας, προκειμένου να υποβαθμιστεί το επάγγελμά της και άρα η ίδια. Η λεξιλογική αυτή επιλογή δεν εμφανίζεται σε άρθρα που παρουσιάζουν ως σοβαρές τις γυναίκες, για παράδειγμα στο (26) προτιμάται ο όρος *η ευρωβουλευτής*, αντί του *ευρωβουλευτίνα* στο (24) ο όρος *υφυπουργός* αντί για *υφυπουργίνα* και στο (29) ο όρος *γυναίκες αστυνομικοί* αντί για *αστυνομικές*. Δεν πρόκειται δηλαδή για διευρυμένη πολιτική της ιστοσελίδας, αλλά για εξειδικευμένη τακτική χαρακτηρισμού.

Στο (5) ο τίτλος αξιοποιεί τις αριθμητικές αξίες για να προκαλέσει μια εντύπωση, μάλιστα θα μπορούσαμε να πούμε πως λόγος ύπαρξης του άρθρου είναι η υπερβολή των αριθμών αυτών. Ωστόσο, με τη βοήθεια φωτογραφιών, η είδηση αποδίδεται σε γυναίκα, καθώς ακριβώς μετά τον τίτλο εμφανίζεται η εικόνα δύο γυναικών, μιας νεαρής φαινομενικά ανέμελης και μιας ελαφρώς μεγαλύτερης,

αλλά εξίσου ευδιάθετης. Πρωταγωνιστής του άρθρου είναι ένας άντρας, γεγονός που στρατηγικά αποκρύπτεται από τον τίτλο, καθώς στη στερεοτυπική ελληνική σκέψη, ο τίτλος αυτός υπονοεί γυναίκα οδηγό.

Μια ακόμα στερεοτυπική απεικόνιση, είναι αυτή του τίτλου (16), στην οποία προτεραιότητα δίνεται στην εξωτερική εμφάνιση και το *κομψό look* της Μαρέβας Μητσοτάκη. Στο παράδειγμα αυτό, αρχικά, περικλείονται πολλές προϋποτιθέμενες γνώσεις, όπως ποια είναι η Μαρέβα Μητσοτάκη, τι συνιστά κομψό και τι περιλαμβάνουν οι 70s επιρροές. Πέραν αυτών, ένα σημαντικό στοιχείο που απουσιάζει από τον τίτλο και μαθαίνουμε στο σώμα του άρθρου είναι πως η κομψή εμφάνιση της πρώτης κυρίας συνέβη στο πλαίσιο εκδήλωσης αφιερωμένης στην εξάλειψη της βίας εναντίον των γυναικών. Αν λάβουμε υπόψη την αφηγηματική δομή της ανάποδης πυραμίδας, πιο σημαντικά από την προσπάθεια εξάλειψης της βίας κατά των γυναικών, με σειρά κατάταξης, είναι η κομψότητα, η Μαρέβα Μητσοτάκη και οι επιρροές από τα 70s.

Ένα επιπλέον αξιοσημείωτο άρθρο είναι το (15) *Αμφιβολίες του Δικαστηρίου για ασελγείς πράξεις πατέρα κατά ανήλικης στον Αλμυρό Μαγνησίας*, καθ' όλη την έκταση του οποίου παρατηρούνται συντακτικά-γραμματικά σφάλματα. Μια παράμετρος του άρθρου που μας απασχόλησε είναι η μεταφερόμενη ψυχολογική γνωμάτευση, η οποία φαίνεται να δυσπιστεί ως προς την αλήθεια των βιωμάτων της ανήλικης, στη βάση ότι αυτή έχει *καλή σχέση με το σώμα της* και *δεν ντρέπεται*. Τα παραπάνω, ωστόσο δε συνδέονται με σχετική ορολογία, για παράδειγμα αναφορά σε ψυχικό τραύμα, ούτε εξηγούν για ποιόν λόγο τα θύματα κακοποίησης δεν έχουν άνεση με το σώμα τους. Έτσι, οι αποσπασματικές αιτιολογήσεις της δυσπιστίας της ψυχολόγου, θέτουν ένα προηγούμενο, διαπλάθουν την εικόνα πως μια κοπέλα/γυναίκα άνετη με το σώμα της δεν γίνεται να είναι θύμα. Επιπροσθέτως, το εν λόγω άρθρο αφηγείται από την προοπτική του πατέρα-κατηγορούμενου, όπως καθίσταται φανερό από τις επικεφαλίδες που λαμβάνουν ως γεγονότα μέρη της δικαστικής του υποστήριξης: *Πολύ καλές οι σχέσεις / Κάποιος την πίεσε να το κάνει / Μάλλον έκανε καταγγελία από έρωτα*. Στα παραπάνω ιδιαίτερη σημασία έχει η τροπικότητα και τα υπονοούμενα, καθώς οι δύο πρώτες φράσεις εκφράζονται με

απόλυτη σιγουριά και η τρίτη όχι μόνο αποκλείει την ειλικρίνεια της ανήλικης, αλλά προτείνει και διαφορετική αιτία, αποπροσανατολίζοντας από το θέμα.

Στο (8) *Τούρκος με σπαθί σαμουράι έσφαξε γυναίκα εν μέση οδώ* αντανακλάται η άμεση αλληλεπίδραση ανάμεσα στα συστήματα σεξισμού, ρατσισμού και ισλαμοφοβίας. Αρχικά, στη φράση *η ομολογία του δράστη σφαγιασμού μιας γυναίκας στον δρόμο σοκάρει και τους πιο ψύχραιμους* παρατηρούμε πως η υπερλεξικοποίηση της κατονομασίας του υποκειμένου λειτουργεί emphaticά σε συνδυασμό με το φορτισμένο συναισθηματικά ρήμα προκειμένου να στηριχθεί ο κανονιστικός ισχυρισμός. Έτσι, θεωρείται απίθανο κάποιος να μην σοκαριστεί. Η συνέχεια της φράσης είναι κομβικής σημασίας: *είναι γνωστό ότι η ζωή μιας γυναίκας στην Τουρκία δεν έχει και πολύ μεγάλη αξία (...)* Αλλά, *σφαγιασμός εν μέση οδώ, με σπαθί τύπου σαμουράι, χωρίς να υπάρξει λόγος, αντιπαλότητα ή οικογενειακή εχθρότητα, είναι πρωτοφανές*. Αρχικά, στο απόσπασμα συναντάται η δεδομένη γνώση πως δεν αξίζουν οι γυναικείες ζωές στην Τουρκία, η οποία μάλιστα δεν αιτιολογείται κάπως, δεν μαθαίνουμε δηλαδή γιατί είναι γνωστό αυτό το γεγονός, αλλά πρέπει να υποθέσουμε. Η συχνότερη υπόθεση, βάσει της κυρίαρχης ιδεολογίας στην Ελλάδα, θα ήταν πως η απαξία των γυναικείων ζωών οφείλεται στον μουσουλμανισμό. Πέρα από προϋποτιθέμενη γνώση, η συγκεκριμένη πρόταση λειτουργεί και σαν δίδαγμα, σε περίπτωση που σε κάποια/κάποιον αναγνώστρια/τη δεν ήταν ήδη γνωστό, να γίνει τώρα. Ακόμα, επικίνδυνη κρίνουμε την ιδεολογία που προωθείται μέσω της επόμενης φράσης, ότι δηλαδή αν υπήρχε «λόγος» για το αναφερόμενο έγκλημα πιθανώς να μην ήταν τόσο άξιο μετάδοσης ως νέο. Τέλος, στη φράση *Θα μπορούσε να είναι η γυναίκα ή η κόρη οποιουδήποτε Τούρκου πολίτη, αρκεί να βρισκόταν μπροστά στη λεπίδα του σπαθιού του δολοφόνου!* εντοπίζεται η σεξιστική αντίληψη που καθιστά τις γυναίκες ιδιοκτησίες ανδρών. Αντί να τονίζεται πως θα μπορούσε να είναι *οποιαδήποτε γυναίκα*, αναφέρεται σε γυναίκα ή κόρη *οποιουδήποτε Τούρκου πολίτη*. Ωστόσο, ακόμα κι αν αγνοήσουμε τη βαθύτερη οπτική της γυναίκας-ιδιοκτησίας, στο άρθρο ενισχύεται ο σεξισμός και η ετεροκανονικότητα, καθώς δεν θα ήταν μόνο κόρη *κάποιου* αλλά και *κάποιας*, όπως θα μπορούσε να είναι και η γυναίκα *κάποιας*.

Κατά την αναζήτηση τίτλων και άρθρων στο *zougla*, συναντήσαμε ένα κείμενο γνωριμίας με το πρόγραμμα Womentors, με τίτλο *Η πολύπλευρη ενδυνάμωση*

νέων γυναικών από άλλες γυναίκες, στόχος του προγράμματος *Womentors*, το οποίο αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα ενός είδους επιφανειακού φεμινισμού. Τόσο το εν λόγω πρόγραμμα, όσο και το σχετικό άρθρο, διέπονται από άκρατο φιλελευθερισμό, προωθώντας πως «ηγέτιδες μπορούμε να είμαστε όλες». Ισχύει άραγε αυτό; Μπορούμε να είμαστε όλες ηγέτιδες; Θέλουμε να είμαστε όλες ηγέτιδες; Στο πρόγραμμα αυτό συμμετέχουν οργανωτικά γυναίκες με επιστημονική κατάρτιση και η επιλογή των προς ενδυνάμωση γυναικών γίνεται από τις επονομαζόμενες *leaders*, οι οποίες με τη σειρά τους δέχονται επιμόρφωση από μια *επιστημονική επιτροπή*. Σύμφωνα με το επίμαχο άρθρο,

το πρόγραμμα «*Womentors*» προσφέρει σε γυναίκες ηλικίας 18–35 ετών πολύπλευρη ενδυνάμωση με στόχο τη διασφάλιση των δικαιωμάτων τους στην εργασία και σε όλους τους τομείς της ζωής και της υγείας τους, τη συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων, την καλλιέργεια της επιχειρηματικής σκέψης, την ενίσχυση της αυτοεκτίμησης και την εναρμόνιση του επαγγελματικού με τον προσωπικό τους χρόνο. (zougla, 27.11.2021)

Όλα τα προαναφερόμενα είναι ενδεικτικά του μεταφεμινισμού, καθιστούν την πολυπόθητη *ισότητα* ζήτημα επιλογής και ενδυνάμωσης. Δημιουργούν στις γυναίκες την εντύπωση πως αν διδαχθούν από άλλες, *ηγέτιδες* γυναίκες πώς να δρουν, θα πετύχουν τελικά τους στόχους τους. Αυτή η αντιμετώπιση, πέρα από αφελής και ανιστορική, καθώς αγνοεί τις κοινωνικές συνθήκες που ευθύνονται για τις έμφυλες ανισότητες, είναι προβληματική και επειδή αποκλείει μεγάλο –αν όχι το μεγαλύτερο– μερίδιο γυναικών από την αποκαλούμενη *ενδυνάμωση*. Επιπλέον, το εν λόγω άρθρο και το αντίστοιχο πρόγραμμα, προωθούν, όπως θα έλεγε και η Lazar, «έναν εγωκεντρικό ‘εγω-φεμινισμό’ που μετατοπίζει την προσοχή από τον συλλογικό ‘εμείς-φεμινισμό’, που είναι απαραίτητος για ένα ανατρεπτικό πολιτικό πρόγραμμα» (2007, σ. 154). Εκτός των παραπάνω, αμφιλεγόμενο κρίνουμε και τον ηλικιακό περιορισμό, ο οποίος υπονοεί πως μετά τα 35 έτη δεν χρησιμεύει η ενδυνάμωση, επειδή πλέον οι γυναίκες είτε θα έπρεπε να έχουν ενδυναμωθεί, είτε δεν επιδέχονται ενδυνάμωσης, είτε, θεωρούμενες όχι-νέες, στην τελική δεν μας αφορούν. Παρόλο που τα επιχειρήματά μας εναντίον της ιδιοποίησης του φεμινισμού από φιλελεύθερους φορείς είναι ατέρμονα, θα λήξουμε αυτή την παράκαμψη με έναν

προβληματισμό για να μην φλυαρούμε: στο εν λόγω πρόγραμμα, που οι νεοσυλλεχθείσες κάθε φορά εξαρτώνται από τις προηγούμενες ηγέτιδες και τον κοινωνικό κύκλο αυτών, πόσο εύκολο είναι να συμμετάσχουν γυναίκες από τα κατώτερα οικονομικά και κοινωνικά στρώματα; Πόσες καθαρίστριες, πόσες μετανάστριες, πόσες σεξεργάτριες επιμορφώνει το πρόγραμμα υπό την αιγίδα της προέδρου της δημοκρατίας; Μήπως τελικά αντί να εξελίσσει όλες τις γυναίκες, εξαντλεί ενέργεια σε πομπώδεις δηλώσεις και προσανατολίζει τη σκέψη νέων ατόμων που ενδιαφέρονται για το έμφυλο ζήτημα στη νεοφιλελεύθερη αντιμετώπιση;

Στο εν λόγω άρθρο υπονοούνται προϋποτιθέμενες γνώσεις με φράσεις όπως *η ενδυνάμωση των νέων γυναικών για να κατακτήσουν τη θέση που τους αξίζει στην οικονομική, κοινωνική και πολιτική ζωή της χώρας αποτελεί στόχο του προγράμματος «Womentors»*, καθώς καλούμαστε να υποθέσουμε ποιες θεωρούνται νέες γυναίκες αλλά κυρίως πως δεν έχουν τη θέση που τους αξίζει και τι συνεπάγεται η θέση αυτή. Αξιοσημείωτη είναι και η χρήση του ρήματος *κατακτήσουν*, το οποίο καθιστά τις γυναίκες ενεργές, ενώ παραπέμπει παράλληλα σε ορολογία πολέμου, συνυποδηλώνοντας κάποια επιθετικότητα. Ακόμα, ενώ η ενδυνάμωση αρχικά τίθεται ως στόχος, στη συνέχεια του άρθρου γίνεται πραγματικότητα χάρη στην τροπικότητα και τη συντακτική δομή εκφραστικών επιλογών όπως η οριστική έγκλιση και ο χρόνος ενεστώτας στο *Η ενδυνάμωση πραγματοποιείται, επίσης, μέσω βιωματικών ασκήσεων*. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον μας προκαλεί επίσης πως απεικονίζεται εναργώς η ιδεολογία του/της αρθρογράφου, καθώς αναφέρει ότι *η κ. Πολίτη εστιάζει στην προσωπική ενδυνάμωση των γυναικών*, ενώ στην παρατιθέμενη δήλωση της ίδιας τονίζει πως *«Θέλω να τους πω να σέβονται τον εαυτό τους, να τον εμπιστεύονται. Επίσης, η ενδυνάμωση δεν αφορά μόνο στον εαυτό μας, αλλά και στην ανάπτυξη κοινωνικών χαρακτηριστικών, στο πώς συμμετέχουμε στην κοινωνία ως πολίτες»*. Η αντίστιξη αυτή, υποδηλώνει πως το άρθρο ή/και η ιστοσελίδα δίνουν σαφή προτεραιότητα στον εγω-φεμινισμό, όπως τον περιγράψαμε παραπάνω. Επιπλέον, το συγκεκριμένο απόσπασμα λειτουργεί επίσης προς επίρρωση των ισχυρισμών μας, ότι δηλαδή πρόκειται για νεοφιλελεύθερη πρωτοβουλία η οποία τονίζει τη σημασία της επιλογής των γυναικών. Μια πιθανή ερμηνεία δηλαδή της δήλωσης αυτής θα ήταν η εξής: αν η κάθε γυναίκα

σέβεται και εμπιστεύεται των εαυτό της και αναπτύξει τα σωστά κοινωνικά χαρακτηριστικά, θα συμμετέχει καλύτερα στην κοινωνία, ενδυναμωμένη. Με τον όρο *ανάπτυξη* των κοινωνικών χαρακτηριστικών, υπονοείται πως αυτά είναι υποανάπτυκτα ή έστω όχι αρκετά ανεπτυγμένα.

4.2.3. makeleio.gr

Στην ιστοσελίδα makeleio.gr, όπως άλλωστε ήταν αναμενόμενο, συναντήσαμε το μεγαλύτερο ποσοστό σεξιστικών τίτλων και άρθρων. Κάτι ακόμα που παρατηρήσαμε είναι το πλήθος γραμματικών, συντακτικών και τυπογραφικών λαθών. Σε πολλά άρθρα ήταν εμφανές πως πρόκειται είτε για κακή μετάφραση από άλλη γλώσσα, είτε για κάποιου είδους σύμπτυξη από άρθρα άλλων πηγών, με αποτέλεσμα να μην στέκουν νοηματικά (π.χ. τα (11) και (17)). Προτού προχωρήσουμε στην ανάλυση αυτών, αξίζει να σημειώσουμε πως ο σεξισμός στις περισσότερες περιπτώσεις δεν ήταν έμμεσος ή συγκαλυμμένος, αλλά ανάισχυντος και πασιφανής. Αυτό για την έρευνά μας λειτούργησε ως δόκοπο μαχαίρι: από τη μια βοήθησε στην εξέταση της ερευνητικής μας υπόθεσης, από την άλλη από δεν προσέφερε περιθώριο για κριτική ανάλυση, αφού δεν ήταν και τόσο κρυμμένα τα νοήματα. Ωστόσο, παρακάτω αναλύουμε ορισμένους τίτλους και αποσπάσματα, συνδέοντάς τα με ευρύτερες ιδεολογίες και φωτίζοντας τις υπάρχουσες. Θα ήταν χρήσιμη, σε αυτό το σημείο, μια προειδοποίηση περιεχομένου, καθώς ακολουθεί προσβλητική και γραφική γλώσσα.

Μια πρώτη κατηγορία τίτλων-άρθρων που διακρίναμε στο makeleio ήταν τα πορνογραφικού τύπου με παράλληλη αντικειμενοποίηση ημι-διάσημων γυναικών. Αναλυτικότερα, αναφερόμαστε σε τίτλους όπως:

(3) *Η Anastasia Martzipanova ξέρει πως να εξάπτει τις αντρικές φαντασιώσεις!*

(16) *6,4 εκατ. οπαδοί υποκλίνονται στο φυσικό μπούστο της Danielle Ayala!*

(32) *Οι σέξι φωτογραφίες της Samantha Gangewere μας έχουν κάνει να χάσουμε τον ύπνο μας!*

Η παρόμοια δομή των παραπάνω τίτλων ανταποκρίνεται στην ομοιότητα περιεχομένου και σκοπιμότητας. Τα άρθρα αυτά έχουν σκοπό να συστήσουν στο αναγνωστικό κοινό ορισμένες γυναίκες, με μοναδική δικαιολόγηση την αισθησιακή φύση των φωτογραφιών τους στο instagram. Στο (3) ενδιαφέρον προκαλεί ο περιορισμός στις *αντρικές φαντασιώσεις*, ο οποίος σε συνδυασμό με τη φράση *Σίγουρα είναι μια γυναίκα που δεν περνά απαρατήρητη, και θα συμφωνήσετε μαζί μας μόλις δείτε τις φωτογραφίες της παρακάτω* συμβάλλει στην κανονιστική τάση του άρθρου. Όσον αφορά το παράδειγμα (16) παρατηρούμε αρχικά τη χρήση της λέξης *οπαδοί* η οποία έχει αρνητικές συνδηλώσεις και παραπέμπει σε βία. Έπειτα, στο κείμενο του άρθρου αναφέρονται ορισμένα βιογραφικά στοιχεία της Danielley Ayala με τη φράση *αυτό ωστόσο που έχει μεγαλύτερη σημασία είναι ότι διαθέτει χυμώδεις καμπύλες και ένα πάρα πολύ εντυπωσιακό μπούστο να ακολουθεί*. Επομένως, αναπαράγεται η νοοτροπία πως ανεξαρτήτως χαρακτήρα, βιωμάτων, προσόντων ή κατορθωμάτων, το πιο σημαντικό στοιχείο σε μια γυναίκα είναι το σώμα της, ειδικά αν έχει μεγάλο στήθος. Κατ' αναλογία με τα προηγούμενα, στο (32), γίνεται λόγος για *ανδρικό κοινό* και *χυμώδεις καμπύλες και οπίσθια της, τα οποία είναι και το μεγάλο της προσόν*.

Το σεξουαλικό περιεχόμενο της ιστοσελίδας makeleio δεν περιορίζεται σε απόπειρες οικειοποίησης με σέξι γυναίκες, αλλά εξαπλώνεται σε σεξουαλικούς οδηγούς, οι οποίοι είναι αυστηρώς ετεροκανονικοί:

(5) *Επτά ερωτικές εμπειρίες που κάθε άνθρωπος πρέπει να ζήσει στη ζωή του*

(6) *ΧΡΗΣΙΜΟ! Πώς θα καταλάβεις ότι μία γυναίκα θέλει να κοιμηθεί μαζί σου*

(13) *Πως θα διαλύσεις τη μονοτονία σε μια μακροχρόνια σχέση! Γυναίκες τολμούν και αποκαλύπτουν τι είναι αυτό, που τις τρελαίνει!*

(30) *Οργασμός: Δέκα λόγοι που μπορεί να σας στερούν την... κορύφωση*

(31) *ΜΟΝΟ ΓΙΑ ΓΥΠΕΣ! Πώς να την ρίξεις στο κρεβάτι από το 1ο ραντεβού*

Στο πρώτο παράδειγμα, πέρα από το άκρως στερεοτυπικό περιεχόμενο όλου του άρθρου, παρατηρούμε πως ο *άνθρωπος* του τίτλου αναφέρεται αποκλειστικά σε άνδρες, από την πρώτη κιόλας πρόταση: *Το σεξ είναι κάτι πολύ σημαντικό στη ζωή ενός άντρα*. Το παραπάνω πέρα από κανονιστικό και υπεργενικευτικό, είναι και ανδροκεντρικό, καθώς οδηγεί στην ταύτιση

άνθρωπος-άνδρας. Το επόμενο άρθρο, επίσης απευθυνόμενο αποκλειστικά σε άνδρες, εισάγει τον αναγνώστη στο θέμα με τη φράση *Προφανώς και κανένας άντρας δεν μπορεί να ξέρει τι συμβαίνει στο μυαλό μιας γυναίκας, όπως επίσης και το αντίθετο*. Σε αυτή τη φράση, η τροπικότητα (*προφανώς*) σε συνδυασμό με την επιλεγμένη σύνταξη και τη θέση των στοιχείων στην πρόταση, δίνει περισσότερη σημασία στην αρχική δήλωση, με το τελευταίο μέρος της να αποκτά δευτερεύουσα σημασία. Άλλωστε, χάρη στη στερεοτυπική αντίληψη πως το μυαλό των γυναικών είναι ακατανόητο, αυτό είναι το στοιχείο που εντυπώνεται στον εκάστοτε αναγνώστη. Τα (13) και (30) περιέχουν γλαφυρές οδηγίες για σεξουαλική πράξη, τα οποία αφορούν αποκλειστικά γυναίκες. Σε αντίστιξη με τα προηγούμενα άρθρα, παρατηρούμε πως για τους άντρες δεν υπήρχαν συμβουλές ως προς την ίδια την πράξη, αλλά ως προς τις συνθήκες αυτής. Προωθείται λοιπόν το στερεότυπο πως οι άντρες είναι πιο σεξουαλικά έμπειροι. Ο τίτλος (31) είναι εξίσου αξιόμεμπτος με το περιεχόμενο του αντίστοιχου άρθρου. Αρχικά, εμφανίζονται οι σεξιστικές εκφράσεις *γύπες* και *ρίξεις στο κρεβάτι*, που παραπέμπουν σε παραβιαστικές συμπεριφορές εναντίων γυναικών. Στο άρθρο συναντάται επίσης πολεμική ορολογία όπως *πολιορκείς*, ενώ ο αρθρογράφος αστειεύεται σχετικά με το ενδεχόμενο σωματικής κακοποίησης στη φράση *Μην αγχώνεσαι, δεν εννοώ να πάρεις ένα ρόπαλο και την κοπανήσεις σαν Νεάτερνταλ*. Όλα τα παραπάνω, ακόμα και χωρίς τις υπόλοιπες συμβουλές του άρθρου, αντανakλούν και αναπαράγουν την κακοποιητική κουλτούρα.

Άρθρα όπως τα (7) *Μελέτη που προσπαθεί να διαστρεβλώσει κάθε τι φυσιολογικό, «βρήκε» σεξισμό & ρατσισμό στα παιδικά παραμύθια επειδή προωθούν παραδοσιακές απόψεις για το φύλο...* και (27) *Ο Πούτιν τα λέει «σταράτα» για τις παραδοσιακές αξίες: «Η γυναίκα είναι γυναίκα και ο άνδρας είναι άνδρας»* είναι κανονιστικά, κατηγοριοποιούν και επικαλούνται την *παράδοση*, μια λέξη με συναισθηματική αξία, προκειμένου να πείσουν το αναγνωστικό κοινό. Ωστόσο, το φυσιολογικό και οι παραδοσιακές απόψεις-αξίες που αναφέρονται, δεν αναλύονται περαιτέρω, δημιουργώντας ασάφεια και επιρρίπτοντας στο κοινό την ευθύνη προσδιορισμού τους. Βάσει των γραφομένων, ο όρος παραδοσιακές ταυτίζεται με τον όρο πατριαρχικές ή/και αντιφεμινιστικές, προωθώντας αυστηρά δίπολα και απορρίπτοντας την

συμπεριληπτικότητα. Παρόμοια ιδεολογία εκφράζεται και στο (1) *Πού βαδίζει η κοινωνία μας; Η απόλυτη σήψη*, όπου ο τίτλος, με τη χρήση της προσωπικής αντωνυμίας επιχειρεί να δημιουργήσει μια εσω-ομάδα η οποία αντιτίθεται με την επερχόμενη *απόλυτη σήψη*. Η παραπάνω έκφραση, εκτός από προσωποποίηση της κοινωνίας, είναι και υπερβολή, μάλιστα ομοφοβικού περιεχομένου αφού το γεγονός στο οποίο αναφέρεται είναι ένα ζευγάρι γυναικών που περιμένει παιδί.

Μια κατηγορία που είναι αδύνατο να παραβλέψουμε, αφορά τίτλους με σαφείς σεξιστικές βρισιές, όπως στο (4) η λέξη *μπουλντόζα* για αναφορά σε μια γαλλίδα πολιτικό και στο (17) η ρητορική ερώτηση *Η κ. Μπακοδήμου έχει αγ@μίες*; Ακόμα στο (23) η αναφορά στην τραγουδίστρια Madonna με τον όρο *γερομπεμπέκα* και στο (33) χρήση του όρου *τεκν@τζού* για ελληνίδα ηθοποιό. Υποθέτουμε πως η χρήση του συμβόλου @ προτιμάται έτσι ώστε να μην επισημανθούν από τυχόν προγράμματα αναζήτησης ρητορικής μίσους.

Ένας από τους πιο έντονους τίτλους που συναντήσαμε, τόσο σημειωτικά όσο και νοηματικά, ήταν το (9) *ΠΟΛΕΜΟΣ ΜΕ Γ#ΦΤΙΣΕΣ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ – Η ΠΕΘΕΡΑ ΜΠΗΚΕ ΜΕ ΤΗΝ ΚΑΡΑΜΠΙΝΑ ΚΑΙ ΣΚΟΤΩΣΕ ΤΗ ΝΥΦΗ – ΑΝΑΖΗΤΕΙΤΑΙ ΑΚΟΜΑ Η ΔΡΑΣΤΙΔΑ ΤΗΣ ΔΟΛΟΦΟΝΙΑΣ ΜΕΣΑ ΣΤΟ ΖΑΧΑΡΟΠΛΑΣΤΕΙΟ*. Στον εν λόγω τίτλο, η έμφαση της κεφαλαίας γραφής αναδεικνύει τη σημασία που προσδίδει η ιστοσελίδα στο άρθρο αυτό. Η χρήση του όρου γύφτισσες είναι ρατσιστική, αλλά και ανακριβής, καθώς δεν αναφέρεται ούτε στο άρθρο ούτε στην έκθεση της αστυνομίας κάποιο ενδεικτικό φυλετικής καταγωγής. Επιπλέον, ο όρος *πόλεμος* στον συγκεκριμένο τίτλο είναι καταχρηστικός, εφόσον σηματοδοτεί την ύπαρξη δύο (ή παραπάνω) αντιπάλων, ενώ η είδηση αφορά μια δολοφονία, στην οποία το θύμα δεν είχε κάποια δράση. Ωστόσο, η εικόνα ενός πολέμου ανάμεσα σε *γύφτισσες*, δηλαδή γυναίκες που ανήκουν στη μειονότητα των ρομά, προκαλεί περισσότερη εντύπωση από τη δολοφονία μιας γυναίκας. Να σημειώσουμε επίσης πως η συγκεκριμένη είδηση, βάσει επόμενων στοιχείων, έχει διαψευστεί, ωστόσο το άρθρο δεν έχει αφαιρεθεί από την ιστοσελίδα. Συγκεκριμένα, όπως πληροφορούμαστε από το (13) *Προφυλακιστέος ο γ#φτος που σκότωσε εν ψυχρώ την πρώτην σύζυγό του*, εν τέλει πρόκειται για γυναικοκτονία. Ενδιαφέρον προκαλεί η διαφορά ανάμεσα στους δύο τίτλους, καθώς στην πρώτη περίπτωση μεταφέρεται ως πόλεμος,

ενώ στην άλλη ως εν ψυχρώ δολοφονία, ίσως προκειμένου να προωθηθεί η στερεοτυπική αντίληψη ότι οι γυναίκες ανταγωνίζονται η μια την άλλη. Ένα κοινό στοιχείο των τίτλων είναι η ένταξη σε μειονοτική κοινότητα χωρίς την ύπαρξη κάποιου αποδεικτικού στοιχείου για αυτήν στα αντίστοιχα κείμενα.

Ακόμα, συγκρίνοντας τις εισαγωγικές προτάσεις κάθε άρθρου (*Νεκρή από τα «χέρια» της πεθεράς της, η οποία την πυροβόλησε με κυνηγετικό όπλο τρεις φορές μέσα σε ζαχαροπλαστείο έπεσε η 55χρονη γυναίκα, σήμερα το πρωί, στη Νέα Μάδυτο της Θεσσαλονίκης και Προσωρινά κρατούμενος κρίθηκε ο 56χρονος, μετά την απολογία του, για τη δολοφονία της 55χρονης εν διαστάσει συζύγου του στην Νέα Μάδυτο Θεσσαλονίκης. Κατηγορείται για ανθρωποκτονία με δόλο και για παράβαση του νόμου περί όπλων μετά την ποινική δίωξη που ασκήθηκε εις βάρος του*), αντιλαμβανόμαστε πως στο (9) η αφήγηση είναι πιο συναισθηματική, με τη βοήθεια της μετωνυμίας *νεκρή από τα «χέρια» της πεθεράς έπεσε* και προσφέρει περισσότερα στοιχεία για τη δολοφονία, όπως το όργανο (κυνηγετικό όπλο), τον τρόπο (πυροβόλησε τρεις φορές) και την τοποθεσία (μέσα σε ζαχαροπλαστείο). Αντιθέτως, στο (13) παρατηρούμε υπερλεξικοποίηση, χωρίς όμως να παρουσιάζονται βασικές πληροφορίες για το γεγονός. Τα παραπάνω δημιουργούν την εντύπωση πως το έγκλημα θα ήταν πιο ειδεχθές αν το είχε διαπράξει η πεθερά και όχι ο πρώην σύζυγος. Τέλος, στην πρώτη περίπτωση συντακτικό υποκείμενο είναι η δολοφονημένη γυναίκα, για την οποία και πληροφορούμαστε. Στη δεύτερη περίπτωση, εντούτοις, μεταφέρονται αναλυτικές πληροφορίες με υποκείμενο τον θύτη. Αυτή η διαφορά στη σύνταξη, παρότι φαινομενικά αθώα, δύναται να συνδεθεί με το γεγονός ότι το (9) αφορά δύο γυναίκες, ενώ το (13) μια γυναίκα και έναν άνδρα. Όταν, δηλαδή, εμπλέκονται μόνο γυναίκες, περισσότερη σημασία αποδίδεται βάσει λογικής, ενώ όταν εμπλέκεται ένας άνδρας, η αφήγηση αυτομάτως γίνεται ανδροκρατική.

Στο παρόν κεφάλαιο, πραγματοποιήσαμε μια σύντομη ιστορική αναδρομή σχετικά με το φεμινιστικό κίνημα και τις σπουδές φύλου στην Ελλάδα, από τη μεταπολίτευση μέχρι σήμερα. Έπειτα, παρουσιάσαμε τη σύγχρονη στάση της ελληνικής κοινωνίας απέναντι στον σεξισμό, θέτοντας ως βάσεις τις έννοιες της εναλλακτικής δεξιάς, της πολιτικής ορθότητας και του μεταφεμινισμού, για να

αναφερθούμε και να αποτιμήσουμε τελικά στην ελληνική εκδοχή του κινήματος μεtoo. Αφού σκιαγραφήσαμε το κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο της έρευνας, προχωρήσαμε στη Φεμινιστική Κριτική Ανάλυση Λόγου ενός μέρους των ερευνητικών αποτελεσμάτων, επιχειρώντας να συμπεριλάβουμε ένα ικανοποιητικό δείγμα.

5. Συμπεράσματα – Προτάσεις

πάνω απ' όλα

είμαι ευλογημένη μέσα στις εαυτές μου

που είναι εδώ για να κάνουν τα κομματιασμένα μας πρόσωπα
ακέραια.

5.1. Συμπεράσματα – Επανεξέταση ερευνητικής υπόθεσης

Λαμβάνοντας υπόψη την ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων, όπως αυτή παρουσιάστηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, έχουμε τη δυνατότητα να εξάγουμε ορισμένα συνολικά συμπεράσματα. Αρχικά, ένα φαινόμενο που παρατηρήσαμε εκτενώς κατά την ειδησεογραφική μεταφορά περιπτώσεων κακοποίησης ή και δολοφονίας γυναικών, ήταν η απόπειρα αιτιολόγησης των θυτών. Συχνότερα, οι αιτίες που παρουσίαζαν οι θύτες και αναπαρήγαγαν οι υπό μελέτη ιστοσελίδες, ήταν ο χωρισμός ή/και η ζήλεια. Το φαινόμενο αυτό το ερμηνεύουμε ως μια απόπειρα εκλογίκευσης της χρήσης βίας και ευνοϊκότερης στάσης προς τους θύτες.³¹ Ενδιαφέρον είναι το γεγονός πως στις περιπτώσεις γυναικοκτονιών που δεν αφορούσαν ελληνίδες, χριστιανές γυναίκες, απουσίαζε η αιτιολογία. Παρόλο που συμφωνούμε με την απουσία αυτή, αντιλαμβανόμαστε βάσει συχνότητας εμφάνισης πως είναι κεντρικό στοιχείο της ανάλογης δημοσιογραφίας, οπότε η απουσία της σηματοδοτεί μάλλον την αδιαφορία για τις συγκεκριμένες περιπτώσεις, παρά τη θεώρησή τους ως αξιόμεμπτες ανεξαρτήτως αιτίας. Σε ορισμένες περιστάσεις, αντί να μας προβληματίσει η αντίθεση ανάμεσα στο «εμείς» και «εκείνοι», μας προβλημάτισε η μη-αντίθεση. Σε κακοποιητικά γεγονότα και δολοφονίες, συχνά δεν παρουσιαζόταν ως

³¹ Ενδεικτικό είναι το άρθρο (22) από τη zougla.com, στο οποίο μέσα από μια φλύαρη ψευδοϊστορική παρουσίαση του έρωτα, επιχειρείται η δικαιολόγηση οποιασδήποτε πράξης προκύψει εξαιτίας αυτού.

«κακός» ο θύτης, αλλά είτε δικαιολογούταν είτε απλώς παρουσιαζόταν ως δρων.

Η κυριότερη συνειδητοποίηση που μας προέκυψε ήταν πως τα συστημικά μέσα ενημέρωσης φαίνεται να έχουν τη δυνατότητα να σκέφτονται με κάποιον φεμινιστικό τρόπο, έστω πρώιμο ή παρωχυμένο, μόνο εάν και όποτε αυτός ταιριάζει με την εκάστοτε κυβερνητική πολιτική και δεν απειλεί όντως εξουσιαστικούς θεσμούς. Συγκεκριμένα, αναγόντας τα αποτελέσματά μας σε πιο γενικό επίπεδο και συσχετίζοντάς τα με τη θεωρητική θεμελίωση, συμπεραίνουμε πως η *lifo* αντανάκλα κάποια στοιχεία του μεταδομιστικού φεμινισμού και η *zougla* του νεοφιλελεύθερου φεμινισμού. Όσον αφορά το *makeleio*, ο μόνος φεμινισμός με τον οποίο δύναται να συνδεθεί είναι ο φεμοεθνικισμός, αν και στην πλειονότητά του ήταν σεξιστικό και μάλιστα με απροκάλυπτο τρόπο. Σε πολλά άρθρα συναντήσαμε όχι απλώς σεξισμό, αλλά μισογυνισμό και έμμεση πρόκληση σε πράξεις μίσους.

Οδηγούμαστε έτσι στο βασικότερο συμπέρασμά μας, ότι δηλαδή και οι τρεις ιστοσελίδες που μελετήσαμε, παρότι σε διαφορετικό βαθμό, παρουσιάζουν και αναπαράγουν σεξιστικά στερεότυπα. Έτσι, στη *lifo* ο σεξισμός ήταν λανθάνων και μας δυσκόλεψε να τον εντοπίσουμε, δίνοντας ωστόσο την ευκαιρία να εμβαθύνουμε χρησιμοποιώντας πολλές από τις έννοιες του λεξιλογίου της Φ.Κ.Α.Λ. που διαπλάσαμε· στη *zougla* οι δομές κυριαρχίας ήταν πιο ευδιάκριτες, αναπαράγοντας αρκετά στερεότυπα και θυμίζοντας τη νεοφιλελεύθερη οπτική· στο *makeleio* συναντήσαμε ακραία παραδείγματα σεξισμού, τα οποία μας δυσκόλεψε να τα αναλύσουμε επειδή ακριβώς ήταν τόσο εμφανή και αυτονόητα. Η ποιοτική διαβάθμιση που είχαμε προοικονομήσει στο κεφάλαιο της μεθοδολογίας επιβεβαιώθηκε με το παραπάνω. Η παρουσία του σεξισμού στις ιστοσελίδες ειδήσεων αντανάκλα την αντίστοιχη παρουσία του στην κοινωνία. Συμπερασματικά, θεωρούμε πως αποδείξαμε την ερευνητική μας υπόθεση, δηλαδή πως ο σεξισμός φωλιάζει στην ελληνική κοινωνία. Επιπλέον, η έννοια της διαθεματικότητας και συγκεκριμένα η ιδέα της παρείσακτης αδερφής, εξέλιξαν την έρευνά μας, βοηθώντας μας να ξεπεράσουμε τις επιφανειακές δομές και να αναλύσουμε τον σεξισμό πολύπλευρα.

5.2. Περιορισμοί – Προτάσεις για περαιτέρω έρευνα

Η έρευνα που διεξήχθη στο πλαίσιο αυτής της διπλωματικής εργασίας, λόγω της φύσης της, είχε περιορισμούς χρόνου και έκτασης, οι οποίοι συνδυαστικά δημιούργησαν το πλαίσió της. Οφείλω να παραδεχτώ πως η παρούσα εργασία, συγκεκριμένα η ανασκόπηση θεωριών, θα ήταν αδύνατη αν δεν γνώριζα Αγγλικά και δεν ήμουν μεταφράστρια, καθώς οι υπάρχουσες πηγές στα Ελληνικά ήταν ελάχιστες, σίγουρα όχι επαρκείς για τη στήριξη μιας διπλωματικής εργασίας. Εκτός από τους ακαδημαϊκούς περιορισμούς, η επιλογή των πιο διάσημων ιστοσελίδων κίτρινου τύπου, κατά την έρευνα και την ανάλυση των δεδομένων εν τέλει με δυσκόλεψε περισσότερο από όσο φανταζόμουν. Κυρίως το makeleio, παρότι πλούσιο σε υλικό, απέβη ιδιαίτερα απαιτητικό κατά την ανάλυση, λόγω της οπισθοδρομικής ιδεολογικής τοποθέτησης σε έμφυλα ζητήματα και του χαμηλού λεξιλογικού και νοηματικού επιπέδου. Ωστόσο, παρά τους όποιους περιορισμούς, ο συνδυασμός των θεωριών του δεύτερου κεφαλαίου με την έρευνα του κίτρινου τύπου ήταν σίγουρα πρωτότυπη και ελπίζουμε χρήσιμη.

Μια ενδιαφέρουσα προέκταση της παραπάνω έρευνας θα ήταν η συγκριτική μελέτη της δημοσιογραφικής κάλυψης γεγονότων σεξιστικής βίας πριν και μετά το κίνημα του metoo. Ακόμα βαθύτερα στο θέμα των γυναικοκτονιών, θα μπορούσαν να αναλυθούν οι απολογίες-ομολογίες των θυτών, προς ανάδειξη μιας κοινής αντιμετώπισης και ορολογίας. Πέρα από τα πρόσφατα κοινωνικοπολιτικά γεγονότα, αδιαμφισβήτητη πηγή σεξιστικού –και γενικώς προβληματικού– λόγου αποτελούν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, είτε πρόκειται για αναρτήσεις, είτε σχόλια σε facebook και twitter. Εκεί, χωρίς τον κίνδυνο της γενικής κατακραυγής ο οποίος «περιορίζει» τον δημοσιογραφικό λόγο, αναγκάζοντάς τον να αποβάλλει τον καταφανή σεξισμό, οι χρήστες επικαλούμενοι τη δημοκρατία εκφράζονται ανεξέλεγκτα, *ελεύθερα* θα έλεγαν κάποιοι, εξαπολύοντας επιθέσεις προς τις σατανικές φεμινίστριες και την αλλαγή που αυτές επιδιώκουν.³² Για εμάς, βέβαια, η έννοια της δημοκρατίας και

³² Στηρίζομαι σε προσωπική μου έρευνα στο πλαίσιο του ΠΜΣ Πολιτική, Γλώσσα και Διαπολιτισμική Επικοινωνία, κατά την οποία μελέτησα τον γλωσσικό σεξισμό σε *χιουμοριστικές* σελίδες στο facebook και το twitter. Τα αποτελέσματα δυστυχώς κρίθηκαν ολοσχερώς σεξιστικά – όπως και είχα υποθέσει.

της ελευθερίας δεν δύναται να συνδέεται με συστήματα καταπίεσης και βίας και άρα αν κάποιος χρειάζεται να εκφράζεται σεξιστικά προκειμένου να νιώθει ελεύθερος, κρίνουμε πως δεν είναι πράγματι ελεύθερος. Στο πλαίσιο των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, μια πιθανή ερευνητική απόπειρα θα ήταν η κριτική ανάλυση λόγου σε διαδικτυακά μιμίδια, καθώς όπως είδαμε στη θεωρητική θεμελίωση οι εικόνες αποτελούν μέρος του λόγου και ειδικά σε συνδυασμό με χιουμοριστικό αναγραφόμενο κείμενο, θα μπορούσαμε να εξαγάγουμε συμπεράσματα για την εξάπλωση και εγκαθίδρυση μιας νέας ψηφιακής κουλτούρας σεξισμού.

Ακόμη, εξαιρετικό εύρος παραδειγμάτων λόγου προς ανάλυση συναντώνται σε πολιτικές ομιλίες, εντός ή εκτός βουλής. Πέρα από την κριτική ανάλυση πολιτικού λόγου, προερχόμενου από γυναίκες και άντρες, μια πιθανή εξέλιξη της έρευνάς μας θα ήταν η διάκριση ανάμεσα στον λόγο της συστημικής δεξιάς και αριστεράς, προς ανακάλυψη των αντίστοιχων ιδεολογιών σχετικά με το έμφυλο ζήτημα. Ένας ακόμα τομέας ο οποίος θα μπορούσε να μελετηθεί με τη βοήθεια της Φεμινιστικής Κριτικής Ανάλυσης Λόγου είναι ο ακαδημαϊκός. Τα ελληνικά πανεπιστήμια αποτελούν εύφορο έδαφος ανάλυσης ανισοτήτων από πολλές διαφορετικές απόψεις: ανισότητα καθηγητών-καθηγητριών (σε επίπεδο αριθμητικό/βαθμίδων), ανισότητα καθηγητών-φοιτητριών (δεν σπανίζουν οι περιπτώσεις κακοποίησης που δεν αναφέρονται ποτέ, λόγω διαφοράς θέσης, κύρους ή ηλικίας), περιορισμός καθηγητριών σε συγκεκριμένους επιστημονικούς τομείς κ.α. Τέλος, μια κατεύθυνση που έχει ακολουθήσει η Lazar στο εξωτερικό και παρέχει δυνατότητες εμβάθυνσης είναι η κριτική ανάλυση διαφημίσεων (τηλεοπτικών και μη). Οι πιθανές προεκτάσεις και παραλλαγές της παρούσας έρευνας είναι ατέρμονες, καθώς το έμφυλο ζήτημα μόλις τα τελευταία χρόνια αποκτά μεγαλύτερη αναγνώριση σε ευρύ επίπεδο.

5.3. Επίλογος

Διαβάζοντας κανείς τα έργα της Audre Lorde και έχοντας ενδιαφέρον για την κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα, είναι δύσκολο να μείνει ασυγκίνητος. Είτε συμφωνήσει είτε όχι, η γραφή της Lorde αποτυπώνεται και ξεχωρίζει. Με

αυτή την αποτύπωση ξεκίνησε και η παρούσα εργασία, καθώς για τη γράφουσα ήταν όχι μόνο θετική αλλά και διαμορφωτική. Μετά τη μελέτη της θεώρησης της Lorde, είναι πιο εύκολη η κατανόηση της έννοιας της διαθεματικότητας, γεγονός οξύμωρο καθώς ο όρος έπεται αυτής. Ωστόσο, σε μια απόπειρα ανακάλυψης των σύνθετων διαπλεκόμενων συστημάτων καταπίεσης και προνομίων που συνδιαμορφώνουν κάθε άτομο με στόχο την ανατροπή τους, είτε αυτό λέγεται διαθεματικότητα, είτε το γενικεύσουμε ως την ουσία του φεμινισμού, η αγάπη της Audre Lorde για τις γυναίκες σε συνδυασμό με τον θαυμασμό της για τον μαύρο πολιτισμό αποτελούν μια σταθερή βάση.

Θεωρώντας δεδομένο πως η κυριαρχία δε δύναται να είναι μονόπλευρη, αλλά οι διάφορες μορφές της συνυπάρχουν και αλληλεπιδρούν, καταλήγουμε σε μια ανάγκη κριτικής ανασκόπησης των υπάρχοντων κοινωνικών θεσμών και σχέσεων. Όλα τα παραπάνω, μεταφραζόμενα σε ένα ακαδημαϊκό περιβάλλον, οδηγούν αναπόφευκτα στη Φεμινιστική Κριτική Ανάλυση Λόγου. Προκειμένου δηλαδή να ασχοληθούμε με ένα πολύπλευρο ζήτημα, χρειαζόμασταν και μια πολύπλευρη, διεπιστημονική μέθοδο. Με κύριο στόχο να αναδείξει τις λανθάνουσες κοινωνικές ανισότητες στο λόγο, είτε πρόκειται για προφορικό, είτε γραπτό, είτε φωτογραφίες ή μουσική, η Φ.Κ.Α.Λ. αντί για γενική, απaráλλαχτη θεωρία με ακριβείς κανόνες, συνιστά μάλλον ένα κεντρικό λεξιλόγιο με ρευστό περιβάλλον και ευελιξία ερμηνείας.

Μάλιστα, ένα κοινό σημείο του φεμινισμού όπως τον ορίσαμε και της Φ.Κ.Α.Λ. είναι ακριβώς αυτή η ευελιξία ερμηνείας και η απόρριψη της αυστηρής αντικειμενικότητας. Με την Φ.Κ.Α.Λ. δεν αναζητούμε την μια αλήθεια, καθώς αμφισβητούμε την ύπαρξή της, θεωρώντας την κοινωνική κατασκευή. Μέσω της ενεργούς τοποθέτησης επί του ζητήματος και της έρευνας, οδηγούμαστε σε μη ουδέτερα αποτελέσματα, τα οποία, ωστόσο δεν στερούνται επιστημονικής σημασίας. Σε κάθε περίπτωση καλούν σε σκέψη, δράση και, ιδανικά, αλλαγή.

Στην παρούσα εργασία λοιπόν, διατηρώντας σαν κεντρική έμπνευση τη Lorde και την έννοια της παρείσακτης αδερφής, επιλέξαμε να εφαρμόσουμε τη Φ.Κ.Α.Λ. σε τίτλους και άρθρα από ελληνικές ιστοσελίδες ειδήσεων κίτρινου τύπου. Κατά την έρευνα και την ανάλυση, επιχειρήσαμε να εξετάζουμε τους τρόπους εφαρμογής της διαθεματικότητας στη μελέτη του λόγου και καταλήξαμε στη διαχρονική αξία της.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

- Ahmad, N.N. (2009). *Sexism in Language*. [Προπτυχιακή διπλωματική εργασία, BRAC University]. DSpace Institutional Repository BRAC University.
[PDF]
- Alcoff, L. (1988). Cultural Feminism versus Post-Structuralism: The Identity Crisis in Feminist Theory. *Signs*, 13(3), 405–436.
<http://www.jstor.org/stable/3174166>
- Arribas-Ayllon, M., & Walkerdine, V. (2007). Foucauldian Discourse Analysis. Στο C. Willig, & W. Stainton-Rogers (επιμ.), *The SAGE Handbook of Qualitative Research in Psychology* (σσ. 91–108). SAGE.
- Baxter, J. (2018). *Women Leaders and Gender Stereotyping in the UK Press*. Palgrave Macmillan, Cham. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-64328-1>
- Bell, K. (2020α, 23 Ιουνίου). *patriarchy*. Open Education Sociology Dictionary. Πρόσβαση 23 Φεβρουαρίου 2022, στο <https://sociologydictionary.org/patriarchy/>
- Bell, K. (2020β, 24 Ιουνίου). *sexism*. Open Education Sociology Dictionary. Πρόσβαση 23 Φεβρουαρίου 2022, στο <https://sociologydictionary.org/sexism/>
- Bergvall, V. L., & Remlinger, K. A. (1996). Reproduction, resistance and gender in educational discourse: the role of Critical Discourse Analysis.

- Discourse & Society*, 7(4), 453–479.
<http://www.jstor.org/stable/42888071>
- Bernstein, S. (2020). The metaphysics of intersectionality. *Philos Stud*, 177, 321–335. <https://doi.org/10.1007/s11098-019-01394-x>
- Brandman, M. (2021, Ιούνιος). *Audre Lorde*. National Women's History Museum. Πρόσβαση 15 Φεβρουαρίου 2022, στο www.womenshistory.org/education-resources/biographies/audre-lorde
- Burr, V. (1998). Overview: Realism, Relativism, Social Constructionism and Discourse. Στο I. Parker (επιμ.) *Social Constructionism, Discourse and Realism* (σσ. 13–26). SAGE
- Butler, J. (2004). *Undoing Gender*. Routledge.
- Cockerill M. (2019) Convergence on Common Ground: MRAs, Memes and Transcultural Contexts of Digital Misogyny. Στο D. Ging, & E. Siapera. (επιμ.) *Gender Hate Online* (σσ. 87–110). Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-96226-9_5
- Combahee River Collective (1977). *The Combahee River Collective Statement*. Blackpast. Πρόσβαση 26 Φεβρουαρίου 2022, στο <https://www.blackpast.org/african-american-history/combahee-river-collective-statement-1977/>
- Cukier, W. et al. (2009). A critical analysis of media discourse on information technology: preliminary results of a proposed method for critical discourse analysis. *Information Systems Journal*, 19, 175–196. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2575.2008.00296.x>

- Dalton, E. (2019). A feminist critical discourse analysis of sexual harassment in the Japanese political and media worlds. *Women's Studies International Forum*, 77. <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2019.102276>
- Dolon, R., Postigo, M.L., & Todoli, J. (2006). What is critical discourse analysis? *Quaderns de Filologia. Estudis Linguistics*, 11, 9–34.
https://www.academia.edu/11590321/2006_What_is_critical_discourse_analysis?auto=download
- Eaton, A. (2009, 29 Μαρτίου). *Audre Lorde (1934–1992)*. BlackPast.org.
<https://www.blackpast.org/african-american-history/lorde-audre-1934-1992/>
- Evans, E., & Bussey-Chamberlain, P. (2021). The problems with feminist nostalgia: Intersectionality and white popular feminism. *European Journal of Women's Studies*, 28(3), 353–368.
<https://doi.org/10.1177/13505068211032058>
- Fairclough, N. (1993). Critical discourse analysis and the marketization of public discourse: the universities. *Discourse & Society*, 4(2), 133–168.
<http://www.jstor.org/stable/42888773>
- Fairclough, N. (2002). Language in New Capitalism. *Discourse & Society*, 13(2), 163–166. <https://doi.org/10.1177/0957926502013002404>
- Fairclough, N. (2012). Critical Discourse Analysis. [PDF]. Researchgate.
- Feminist Review (1993). Audre Lorde: Reflections. *Thinking Through Ethnicities*, 45, 4–8. <http://www.jstor.org/stable/1395343>
- Gabriel, U., & Gygax, P. (2016). Gender and Linguistic Sexism. Στο H. Giles, A. Maass (επιμ.) *Advances in Intergroup Communication*. (σσ. 177–192) Peter Lang.

https://www.researchgate.net/publication/306237436_Gender_and_Linguistic_Sexism

Ging D. (2019). Bros v. Hos: Postfeminism, Anti-feminism and the Toxic Turn in Digital Gender Politics. Στο D. Ging, & E. Siapera (επιμ.) *Gender Hate Online* (σσ. 45–67). Palgrave Macmillan, Cham.

https://doi.org/10.1007/978-3-319-96226-9_3

Hammersley, M. (1997). On the foundations of critical discourse analysis. *On the foundations of critical discourse analysis*, 17(3), 237–248.

[https://doi.org/10.1016/S0271-5309\(97\)00013-X](https://doi.org/10.1016/S0271-5309(97)00013-X)

Haraway, D. (1988). Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. *Feminist Studies*, 14(3),

575–599. <https://doi.org/10.2307/3178066>

hooks, b. (2000). *Feminism is for Everybody*. Pluto Press.

hooks, b. (2015). *Talking Back: thinking feminist, thinking Black* (Επανεκδοση). Routledge.

Huckin, T. N. (1997). Critical Discourse Analysis. Στο T. Miller, *Functional approaches to written text: Classroom applications* (σσ. 87–101).

Πρόσβαση στο <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED417422.pdf#page=87>

Ilmonen, K. (2019). Identity politics revisited: On Audre Lorde, intersectionality, and mobilizing writing styles. *European Journal of Women's Studies*, 26(1), 7–22. <https://doi.org/10.1177/1350506817702410>

Intersectionality, Positionality, and Privilege (2021). LSA Center for Social Solutions, University of Michigan. Πρόσβαση 20 Φεβρουαρίου 2022, στο <https://lsa.umich.edu/social-solutions/news-events/news/insights-and-solutions/infographics/intersectionality—positionality—and-privelege.html>

#:%7E:text=In%20contrast%20to%20intersectionality%2C%20positionality,to%20those%20we%20interact%20with.

- Johnson, T. B. (2017). *Waves of Feminism and the Media* [Προπτυχιακή διπλωματική εργασία, University of Kentucky]. Lewis Honors College Capstone Collection. <https://uknowledge.uky.edu/honprog/32>
- Juhasz, S. (1977). The critic as feminist: Reflections on women's poetry, feminism, and the art of criticism. *Women's Studies: An Interdisciplinary Journal*, 5(2), 113–127. <https://doi.org/10.1080/00497878.1977.9978438>
- Khan, T. H., & MacEachen, E. (2021). Foucauldian Discourse Analysis: Moving Beyond a Social Constructionist Analytic. *International Journal of Qualitative Methods*. <https://doi.org/10.1177/16094069211018009>
- Killingsworth Roberts, S., Brasel N.A. & Crawford, P. A. (2014). Poetry as praxis: An exploration of poetry discourse as qualitative inquiry. *Journal of Poetry Therapy: The Interdisciplinary Journal of Practice, Theory, Research and Education*, 27(4), 167–181.
doi:10.1080/08893675.2014.948262
- Lakoff, R. (1973). Language and woman's place. *Language in Society*, 2(1), 45–79. doi:10.1017/S0047404500000051
- Lazar, M. M. (1993). Equalizing gender relations: a case of double-talk. *Discourse & Society*, 4(4), 443–465. <http://www.jstor.org/stable/42888782>
- Lazar, M. M. (2000). Gender, Discourse and semiotics: the politics of parenthood representations. *Discourse & Society*, 11(3), 373–400.
<https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0957926500011003005>

- Lazar, M. M. (2003). Semiosis, social change and governance: a critical semiotic analysis of a national campaign. *Social Semiotics*, 13(2), 201–221. <https://doi.org/10.1080/1035033032000152615>
- Lazar, M. M. (2007). Feminist Critical Discourse Analysis: Articulating a Feminist Discourse Praxis. *Critical Discourse Studies*, 4(2), 141–164. <http://dx.doi.org/10.1080/17405900701464816>
- Lazar, M. M. (2009). Communicating (post)feminisms in discourse. *Discourse & Communication*, 3(4), 339–344. doi:10.1177/1750481309343856
- Lazar, M. M. (2009). Entitled to consume: postfeminist femininity and a culture of post-critique. *Discourse & Communication*, 3(4), 371–400. doi:10.1177/1750481309343872
- Lockyer, S., & Savigny H. (2020). Rape jokes aren't funny: the mainstreaming of rape jokes in contemporary newspaper discourse. *Feminist Media Studies*, 20(3), 434–449. <https://doi.org/10.1080/14680777.2019.1577285>
- Lorde, A. (1985). *I Am Your Sister*. Kitchen Table: Women of Color Press. <https://www.marxists.org/subject/lgbtq/pamphlets/I%20Am%20Your%20Sister-Audrey%20Lorde.pdf>
- Lorde, A. (1988). Equal Opportunity. *Feminist Studies*, 14(3), 440–442. <https://doi.org/10.2307/3178056>
- Lorde, A. (1995). *The Black Unicorn: Poems (Norton Paperback)* (Επανάκδοση). W. W. Norton & Company.
- Lorde, A. (2019). *Sister Outsider* (Επανάκδοση). Penguin Random House.
- Lucy, J. A. (2001). Sapir-Whorf Hypothesis. Στο N.J. Smelser, & P. B. Baltes, *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*

(13486–13490). Elsevier Ltd.

<https://doi.org/10.1016/B0-08-043076-7/03042-4>

Luft, R.E., & Ward, J. (2009). Toward an intersectionality just out of reach:

Confronting challenges to intersectional practice. *Perceiving Gender*

Locally, Globally, and Intersectionally, Advances in Gender Research,

13, 9–37. [https://doi.org/10.1108/S1529-2126\(2009\)0000013005](https://doi.org/10.1108/S1529-2126(2009)0000013005)

Mangrum, B. (2018). Audre Lorde, Theodor Adorno, and the Administered

Word. *New Literary History*, 49(3), 337–359. doi:10.1353/nlh.2018.0023

Masequesmay, G. (2014). *sexism | Definition, Types, Examples, & Facts.*

Encyclopedia Britannica. Πρόσβαση 23 Φεβρουαρίου 2022, στο

<https://www.britannica.com/topic/sexism>

Miller, L. J. (2000). The Poverty of Truth–Seeking: Postmodernism, Discourse

Analysis and Critical Feminism. *Theory & Psychology*, 10(3), 313–352.

<https://doi.org/10.1177/0959354300103002>

Mills, S. (2008). *Language and Sexism* (1η εκδ). Cambridge University Press.

Moraga, C., & Anzaldúa, G. (1984). *This Bridge Called My Back, Writings by*

Radical Women of Color. Kitchen Table: Women of Color Press.

Nicholson, N. (2010). Feminism in “Waves”: Useful Metaphor or Not?. *New*

Politics, 12(4). Πρόσβαση στο

<https://newpol.org/issues/new-politics-vol-xii-no-4-whole-number-48/>

Ohito, E., & Nyachae, T.M. (2018). Poetically Poking at Language and Power:

Using Black Feminist Poetry to Conduct Rigorous Feminist Critical

Discourse Analysis. *Qualitative Inquiry*, 1–12,

doi:10.1177/1077800418786303

- Peterson, V. S. (2012). Rethinking Theory. *International Feminist Journal of Politics*, 14(1), 5-35. <https://doi.org/10.1080/14616742.2011.631276>
- Poetry Foundation (χ.η.). *Audre Lorde*. Πρόσβαση 15 Φεβρουαρίου 2022, στο <https://www.poetryfoundation.org/poets/audre-lorde>
- positionality. (2018). Στο *Gender and Sexuality Dictionary*. Dictionary.com. <https://www.dictionary.com/e/gender-sexuality/positionality/#:~:text=The%20term%20positionality%20first%20appears,the%20nature%20of%20their%20position.>
- Positionality & Intersectionality* (χ.η.). The University of British Columbia | CTLT Indigenous Initiatives. Πρόσβαση 20 Φεβρουαρίου 2022, στο <https://indigenousinitiatives.ctlt.ubc.ca/classroom-climate/positionality-and-intersectionality/#:%7E:text=Positionality%20refers%20to%20the%20how,identities%20and%20access%20in%20society.&text=In%20acknowledging%20positionality%2C%20we%20also,locations%20and%20complex%20power%20dynamics.>
- Reger, J. (2017). Finding a Place in History: The Discursive Legacy of the Wave Metaphor and Contemporary Feminism. *Feminist Studies*, 43(1), 193–221. <https://doi.org/10.15767/feministstudies.43.1.0193>
- Richardson, J. E. (2007). *Analysing Newspapers: An Approach from Critical Discourse Analysis*. Palgrave Macmillan.
- Siapera E. (2019). Online Misogyny as Witch Hunt: Primitive Accumulation in the Age of Techno-capitalism. Στο D. Ging, & E. Siapera (επιμ.) *Gender Hate Online* (σσ. 21–43). Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-96226-9_2

- Smith, B. (1989). *A Press of Our Own Kitchen Table: Women of Color Press*.
Frontiers: A Journal of Women Studies, 10(3), 11–13.
<https://doi.org/10.2307/3346433>
- Sultana A. (2012). Patriarchy and Women's Subordination: A Theoretical Analysis. *Arts Faculty Journal*, 4, 1–18.
<https://doi.org/10.3329/afj.v4i0.12929>
- Teo, P. (2000). Racism in the news: A Critical Discourse Analysis of news reporting in two Australian newspapers. *Discourse & Society*, 11(1), 7–49. doi: 10.1177/0957926500011001002
- Umera-Okeke, N. (2012). Linguistic Sexism: An Overview of the English Language in Everyday Discourse. *AFRREV LALIGENS*, 1(1), 1–17.
<https://www.ajol.info/index.php/laligens/article/view/107910>
- Vaiou, D. (2018). Intersectionality: old and new endeavours?. *Gender, Place & Culture*, 25(4), 578–584.
<https://doi.org/10.1080/0966369X.2018.1460330>
- van Dijk, T.A. (1992). Analyzing racism through discourse analysis. Some methodological reflections [PDF]. Στο J. Stanfield (επιμ.), *Race and ethnicity in Research Methods* (σσ. 92–134). Newbury Park, CA: Sage.
<http://www.discourses.org/download/articles/>
- van Dijk, T. A. (1993). Principles of Critical Discourse Analysis. *Discourse & Society*, 4(2), 249–283. <https://doi.org/10.1177/0957926593004002006>
- van Dijk, T. A. (1994). Critical discourse analysis. *Discourse & Society*, 5(4), 435–436. <https://doi.org/10.1177/0957926594005004001>
- van Dijk, T.A. (1995). Aims of Critical Discourse Analysis [PDF]. *Japanese Discourse*, 1, 17–27. <http://www.discourses.org/download/articles/>

- van Dijk, T.A. (1995). Discourse analysis as ideology analysis [PDF]. Στο C. Schäffner & A. Wenden (επιμ.), *Language and Peace* (σσ. 17–33). Aldershot: Dartmouth Publishing.
<http://www.discourses.org/download/articles/>
- van Dijk, T.A. (1995). Power and the News Media [PDF]. Στο D. Paletz (επιμ.), *Political Communication and Action* (σσ. 9–36). Cresskill, NJ: Hampton Press. <http://www.discourses.org/download/articles/>
- van Dijk, T.A. (1997). *Discourse as Structure and Process*. SAGE.
- van Dijk, T. A. (1999). Critical Discourse Analysis and Conversation Analysis. *Discourse & Society*, 10(4), 459–460.
<https://doi.org/10.1177/0957926593004002006>
- van Dijk, T.A. (2000). New(s) Racism: A discourse analytical approach [PDF]. Στο S. Cottle (επιμ.), *Ethnic Minorities and the Media* (σσ. 33–49). Milton Keynes, UK: Open University Press.
- van Dijk, T.A. (2006). Politics, ideology and discourse [PDF]. Στο R. Wodak (επιμ.), *Elsevier Encyclopedia of Language and Linguistics. Volume on Politics and Language* (σσ. 728–740). Elsevier Ltd.
- van Dijk, T. A. (2008). News, Discourse and Ideology [PDF]. Στο T. Hanitzsch & K. Wahl-Jorgensen (επιμ.), *Handbook of Journalism Studies* (σσ. 191–204). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
<https://doi.org/10.1177/0957926593004002006>
- Walk, L. L. (2003). Audre Lorde's Life Writing: The Politics of Location. *Women's Studies*, 32(7), 815–834.
<https://doi.org/10.1080/00497870390236831>

Wodak, R. (2002). Aspects of Critical Discourse Analysis [PDF]. *Zeitschrift für Angewandte Linguistik*, 36, 5–31.

Wodak, R. (2012). Language, power and identity. *Language Teaching*, 45(2), 215–233. doi:10.1017/S0261444811000048

Ελληνόγλωσση

Εμμανουήλ, Ν., & Ρούσσου, Λ. (2018). *Διαθεματικότητα; Καλέ κορίτσια τι είναι αυτό;* [Διάλεξη, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο] [PDF]

Ερμηνεία, συνώνυμα, αντίθετα για τη λέξη πατριαρχία. (2015, 5 Φεβρουαρίου).

Lexigram. Πρόσβαση 23 Φεβρουαρίου 2022, στο

<https://www.lexigram.gr/lex/enni/%CF%80%CE%B1%CF%84%CF%81%CE%B9%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%AF%CE%B1#Hist4>

Ζέρβας, Α. (2018). *Η Κριτική Ανάλυση Λόγου του Norman Fairclough ως εργαλείο ανάδυσης της Κριτικής Γλωσσικής Επίγνωσης Θεωρία – Μεθοδολογία – Προτάσεις διδακτικής εφαρμογής* [Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο]. Apothesis Eap. <https://apothesis.eap.gr/handle/repo/38431>

Κοκκινίδου, Δ. (2012). Ο ακαδημαϊκός φεμινισμός στην Ισπανία και στην Ελλάδα. Στο Ο. Ο. Saenz, Ι. Μ. Sanchez, & J. Α. Aldama (επιμ.), *Ο ελληνισμός από την σκοπιά των ισπανικών πολιτισμών* (σσ. 305–326). Sociedad Hispánica de Estudios Neogriegos.

Μακελειό. (χ.η.). Makeleio.gr. Πρόσβαση 24 Ιανουαρίου 2022, στο <https://www.makeleio.gr/>

- Ματσαγγούρας, Η.Γ. (2012). *Η διαθεματικότητα στη σχολική γνώση* (2η εκδ.). Εκδόσεις Γρηγόρη.
- Παντελίδου-Μαλούτα, Μ. (2007). Κρατικός φεμινισμός, πολιτικές για την έμφυλη ισότητα και κοινωνικές αντιλήψεις [PDF]. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 29, σσ. 5–39.
- Ρεθυμιωτάκη, Ε., Μαροπούλου, Μ., & Τσακιστράκη, Χ. (2015). *Φεμινισμός και Δίκαιο*. Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών – Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα.
- Σαρρή-Χασάν, Ν.Ε. (2018). *‘Θηλυκά επαγγελματικά ουσιαστικά’ της ελληνικής γλώσσας: μια κοινωνιογλωσσολογική προσέγγιση* [Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Αιγαίου]. Ιδρυματικό Αποθετήριο HELLANICUS. <https://bit.ly/hellanicus-lib-aegean>
- Σίντος, Δ. (2011). *Ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός στη κοινωνική θεωρία του Κορνήλιου Καστοριάδη* [Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης]. Ιδρυματικό Καταθετήριο Επιστημονικών Εργασιών του ΑΠΘ. <http://ikee.lib.auth.gr/record/127432/files/GRI-2011-7395.pdf>
- Στρατηγάκη, Μ. (2005). Σπουδές Φύλου και Ισότητας στα Ελληνικά Πανεπιστήμια. *Κυριακάτικη Αυγή*. http://www.isotita-epeaek.gr/ipostirktiko_iliko/book_dokimia/Maria_Stratigaki_TELIKO.pdf
- Τασιοπούλου, Α. (2020). *Φιλελεύθερος και ριζοσπαστικός φεμινισμός. Παραδείγματα θεσμικής απόκρισης στην Ελλάδα της Μεταπολίτευσης* [Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο

Θεσσαλονίκης]. Ιδρυματικό Καταθετήριο Επιστημονικών Εργασιών του ΑΠΘ. <http://ikee.lib.auth.gr/record/319909/files/GRI-2020-27668.pdf>

Ψυχή-Φίλη, Α. (2019). *Το φεμινιστικό κίνημα σε Ιταλία και Ελλάδα: η περίπτωση της αυτονομίας* [Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Πάντειο Πανεπιστήμιο]. Πάνδημος, Παντειακές Δημοσιεύσεις.
<http://pandemos.panteion.gr/index.php?op=record&lang=el&pid=iid:2031>

3

Foucault, M. (χ.η.). *Η τάξη του λόγου* (Μ. Μαϊδάσης, Μτφ.). ΗΡΙΔΑΝΟΣ.

LiFO. (χ.η.). Αρχική. Πρόσβαση 18 Ιανουαρίου 2022, στο <https://www.lifo.gr/>

Zavos, A. (2021). Η φεμινιστική προβληματική της διαθεματικότητας.

Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, 156, 55–86.

<https://doi.org/10.12681/grsr.25947>

Zougla online. (χ.η.). Ζούγκλα. Πρόσβαση 20 Ιανουαρίου 2022, στο

<https://www.zougla.gr/>

Παράρτημα 1 – Σύνδεσμοι για άρθρα (σύνολο 95)

lifo

1. [Αφγανισταν: Πατέρας πούλησε την 9χρονη κόρη του για νύφη σε 55χρονο – «Σε παρακαλώ μη την χτυπάς»](#) (03.11.2021)
2. [Forbes: Η λίστα με τις «πιο φιλικές» προς τις γυναίκες εταιρείες για το 2021](#) (04.11.2021)
3. [10+1 τρόποι να είσαι κομψά ντυμένη στη βροχή](#) (08.11.2021)
4. [Η Έμιλι Ραταϊκόφσκι πληρώθηκε \\$25.000 για να πάει στο Super Bowl με Μαλαισιανό επιχειρηματία](#) (08.11.2021)
5. [Εσύ, εξαφανίσου! Ένα κείμενο για την cancel culture](#) (09.11.2021)
6. [Διάλεξε μια γυναίκα στην τύχη και τη σκότωσε με σπαθί σαμουράι – Οργή και πένθος στην Τουρκία](#) (12.11.2021)
7. [Βόλος: Ο 39χρονος που συνελήφθη για τη δολοφονία της νονάς του, είχε διαπράξει κι άλλο φόνο – 12 χρόνια πριν](#) (15.11.2021)
8. [Χανιά: 34χρονη καταγγέλει βιασμό από ανήλικο – Κατ'εντολή και παρουσία πρώην ιερέα](#) (17.11.2021)
9. [Η Κάμαλα Χάρις έγραψε ιστορία– Εκτέλεσε χρέη προέδρου για 1 ώρα και 25 λεπτά](#) (19.11.2021)
10. [Ολλανδία: «Θυσίασε» το αυτοκίνητό του για να σώσει αναίσθητη οδηγό \[BΙNTEO\]](#) (22.11.2021)
11. [Τα νέα νυχάδικα της Αθήνας έχουν άποψη](#) (27.11.2021)
12. [Κούλα Τοπαλούδη: «Όσο μεγαλώνουμε νταήδες και ψευτόμαγκες, οι γυναικοκτονίες θα αυξάνονται»](#) (03.12.2021)
13. [Καθηγητής ΕΠΑΛ ξυλοκόπησε μαθήτριά μέσα σε τάξη](#) (03.12.2021)
14. [Η Μπέλα Χαντίντ επιστρέφει στη Victoria's Secret και εξηγεί γιατί: «Ανακτώ τη δύναμή μου»](#) (04.12.2021)
15. [Η Εκκλησία της Ουαλίας γράφει ιστορία: Ίσως εκλέξει την πρώτη γυναίκα, ανοιχτά γκέι, αρχιεπισκοπο](#) (07.12.2021)
16. [Παρίστανε την 22χρονη κόρη της για να παίρνει φοιτητικά δάνεια και να βγαίνει με νεαρούς](#) (10.12.2021)
17. [Γυναικοκτονία στην Αλεξανδρούπολη: Πώς αποκαλύφθηκε ο ξυλοδαρμός– Ο δράστης έλεγε σε όλους πως η 29χρονη έπεσε από σκάλα](#) (10.12.2021)
18. [Γυναικοκτονία στην Αλεξανδρούπολη: Συνελήφθη ο 30χρονος που ξυλοκόπησε μέχρι θανάτου την σύζυγό του](#) (10.12.2021)
19. [Μητσοτάκης: Είμαστε τρίτοι από το τέλος στη συμμετοχή γυναικών στην αγορά εργασίας – Αυτό πρέπει να αλλάξει](#) (10.12.2021)
20. [Ναύπλιο: Αυτοκτόνησε στο κελί του ο Ρουμάνος που κατηγορούνταν για τον φόνο της συντρόφου του](#) (12.12.2021) βλ. επίσης, εκτός χρονικού

- πλαίσιου αλλά σχετικά με το γεγονός [Κυπαρισσία: Παραδόθηκε στην Ολλανδία ο καταζητούμενος σύντροφος της 42χρονης](#) (17.09.2021) και [Έγκλημα στην Κυπαρισσία: Από την Ολλανδία στην Καλαμάτα ο 39χρονος κατηγορούμενος](#) (01.10.2021)
21. [Θεσσαλονίκη: «Η πεθερά σκότωσε την νύφη μέσα στο ζαχαροπλαστείο»](#) (13.12.2021)
 22. [Θεσσαλονίκη: Ο εν διαστάσει σύζυγος ομολόγησε τη δολοφονία της 55χρονης– Η ανακοίνωση της ΕΛ.ΑΣ.](#) (14.12.2021)
 23. [Μια μητέρα και η σύντροφός της ένοχες για τον θάνατο της 16 μηνών κόρης της– Υπέστη φρικτή κακοποίηση](#) (14.12.2021)
 24. [Αφού η Λίνα Κοεμτζή αυτοκτόνησε, γιατί το revenge porn αντιμετωπίζεται ακόμα σαν πλημμέλημα;](#) (14.12.2021)
 25. [Ηράκλειο: Φυλάκιση με αναστολή σε 59χρονο που χτύπησε τη σύζυγό του επειδή «δεν ήθελε ψαρόσουπα»](#) (17.12.2021)
 26. [Θεσσαλονίκη: Προφυλακίστηκε ο 56χρονος που σκότωσε την πρώην σύζυγό του – Τι υποστήριξε στην απολογία του](#) (17.12.2021)
 27. [1 στις 5 γυναίκες υπόκεινται σε συνεχή λεκτική κακοποίηση από τον σύντροφο τους, βάσει στοιχείων της AVON και του ιδρύματος «NO MORE»](#) (17.12.2021)
 28. [Έδεσσα: Καταγγελία για ξυλοδαρμό 17χρονης από 33χρονο– Του «είχε ζητήσει να χωρίσουν»](#) (19.12.2021)
 29. [Forbes: Οι πιο ισχυρές γυναίκες του πλανήτη το 2021 – Πρωτιά για την Μακένζι Σκοτ](#) (20.12.2021)
 30. [Της έριξε οξύ στο πρόσωπο επειδή χώρισαν και τώρα τον παντρεύτηκε– Αντιδράσεις στην Τουρκία](#) (25.12.2021)
 31. [Ελένη Καραϊνδρου: «Σε έναν ανδροκρατούμενο χώρο φρόντιζα να επιβάλλομαι με τη δουλειά μου»](#) (25.12.2021)
 32. [Η δούκισσα ήταν «παλιοθήλυκο»: Ένα σκάνδαλο και μια υπόθεση εκδικητικού πορνό](#) (27.12.2021)
 33. [ΗΠΑ: Αστυνομικοί σκότωσαν κατά λάθος μία 14χρονη – Την ώρα που ψώνιζε για τα γενέθλιά της](#) (27.12.2021)

zougla

1. [Ορμονοθεραπεία εναντίον της γήρανσης](#) (03.11.2021)
2. [Οι ηλικιωμένες γυναίκες που είναι μόνες τους έχουν περισσότερα καρδιακά προβλήματα](#) (04.11.2021)
3. [Βρετανία: Καταδικάστηκε βουλευτίνα για παρενόχληση γυναίκας που ζήλευε](#) (04.11.2021)
4. [Καίτη Γαρμπή – «Άμα Φύγω»: Το μήνυμά της για τις γυναίκες](#) (09.11.2021)
5. [Πήρε το δίπλωμα ύστερα από 157 προσπάθειες και κόστος 4.082 ευρώ](#) (09.11.2021)
6. [Στο скаμνί ο Πέτρος Φιλιππίδης για έναν βιασμό και δύο απόπειρες](#) (11.11.2021)
7. [Γονιμότητα: Αυτή η άγνωστη-γνωστή!](#) (12.11.2021)
8. [Τούρκος με σπαθί σαμουράι έσφαξε γυναίκα εν μέση οδῶ](#) (12.11.2021)
9. [Συνελήφθησαν σεσημασμένες νεαρές για διαρρήξεις στον Πειραιά](#) (15.11.2021)
10. [Σωτήρης Χατζάκης για Λιγνάδη και Φιλιππίδη: «Ο ένας ήταν λίγο επιρρεπής στο άλλο φύλο, και ο άλλος στο ίδιο φύλο»](#) (17.11.2021)
11. [Stalking: Παρακολουθείς κρυφά τον/τη σύντροφό σου; 1 στους 3 δεν βλέπει κανένα πρόβλημα με αυτό!](#) (18.11.2021)
12. [Τα λεπτά φρύδια των 00s επιστρέφουν στη μόδα](#) (19.11.2021)
13. [«Άκουσε τις πράξεις του και όχι τα λόγια του», το μήνυμα για την εξάλειψη της βίας κατά των γυναικών](#) (25.11.2021)
14. [Σποράδες: 26χρονη κατήγγειλε ψευδῶς ότι τη βίασε συνάδελφός της](#) (26.11.2021)
15. [Αμφιβολίες του Δικαστηρίου για ασελγείς πράξεις πατέρα κατά ανήλικης στον Αλμυρό Μαγνησίας](#) (26.11.2021)
16. [Το κομψό look της Μαρέβα Μητσοτάκη είχε έντονες 70s επιρροές](#) (27.11.2021)
17. [Η πολύπλευρη ενδυνάμωση νέων γυναικών από άλλες γυναίκες, στόχος του προγράμματος Womentors](#) (27.11.2021)
18. [Kate Middleton και Kamala Harris ποζάρουν με μώλωπες στο πρόσωπο για την κακοποίηση των γυναικών](#) (29.11.2021)
19. [Τη σκότωσε με οκτώ μαχαιριές](#) (29.11.2021)
20. [Γιατί οι γυναίκες δε ζητούν ιατρική βοήθεια για την ακράτεια ούρων](#) (07.12.2021)
21. [Σκότωσε τη γυναίκα του στο ξύλο](#) (10.12.2021)
22. [Έρως, αυτό το χρυσοποίκιλτο μαχαίρι – Από τη Μήδεια στα... αδέλφια της](#) (11.12.2021)
23. [Θεσσαλονίκη: Συγγενής του πρώην συζύγου η δολοφόνος της 55χρονης](#) (13.12.2021)

24. [Μ. Συρεγγέλα: Η ενδοοικογενειακή βία δεν αποτελεί ιδιωτική υπόθεση, είναι ποινικό αδίκημα](#) (15.12.2021)
25. [Γυναίκα ξόδεψε 50.000 δολάρια σε πλαστικές – Δείτε το αποτέλεσμα](#) (16.12.2021)
26. [Άννα Μισέλ Ασημακοπούλου: «Είναι δικαίωμα των Ευρωπαίων πολιτών να λένε "Καλά Χριστούγεννα"»](#) (16.12.2021)
27. [Η γιαγιά τα είπε όλα](#) (18.12.2021)
28. [Χανιά: Κυνηγούσε γυναίκα με ρόπαλο στη Χαλέπα](#) (23.12.2021)
29. [Πραγματοποιήθηκαν δωρεάν μαστογραφίες σε γυναίκες αστυνομικούς](#) (24.12.2021)
30. [Η Jennifer Lopez δείχνει την πιο διακριτική εκδοχή του glitter στο μανικιούρ](#) (27.12.2021)
31. [ΗΠΑ: Αστυνομικοί επενέβησαν σε ληστεία και σκότωσαν κατά λάθος 14χρονη](#) (27.12.2021)
32. [«Θρίλερ» με τον θάνατο 70χρονης – Συνελήφθη ο γιος της](#) (29.12.2021)
33. [Θεσσαλονίκη: Καθαρίστριες έκλεβαν ρούχα και παπούτσια από γνωστές αλυσίδες καταστημάτων](#) (30.12.2021)

makeleio

1. [Πού βαδίζει η κοινωνία μας; Η απόλυτη σήψη](#) (01.12.2021)
2. [“ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ”... ΕΝΩΣΗ ΤΟΥ ΙΣΛΑΜ ΚΑΙ ΤΩΝ ΟΜΟΦΥΛΟΦΙΛΩΝ!!!!
ΕΓΓΡΑΦΟ ΦΩΤΙΑ ΚΑΤΑΡΓΕΙ ΤΑ ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΑ ΓΙΑ ΝΑ ΜΗΝ...
ΠΡΟΣΒΛΗΘΟΥΝ ΟΙ ΛΟΑΤΚΙ – ΠΡΟΕΒΛΕΠΕ ΜΕΧΡΙ ΚΑΙ ΑΛΛΑΓΗ
ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΟΡΩΝ](#) (02.12.2021)
3. [Η Anastasia Martzipanova ξέρει πως να εξαππει τις αντρικές
φαντασιώσεις!](#) (02.12.2021)
4. [Βαλερί Πεκρές: Αυτή είναι η δεξιά «μπουλντόζα» που απειλεί να
ισοπεδώσει τον Μακρόν](#) (11.12.2021)
5. [Επτά ερωτικές εμπειρίες που κάθε άνθρωπος πρέπει να ζήσει στη ζωή
του](#) (11.12.2021)
6. [ΧΡΗΣΙΜΟ! Πώς θα καταλάβεις ότι μία γυναίκα θέλει να κοιμηθεί μαζί σου](#)
(12.12.2021)
7. [Μελέτη που προσπαθεί να διαστρεβλώσει κάθε τι φυσιολογικό, «βρήκε»
σεξισμό & ρατσισμό στα παιδικά παραμύθια επειδή προωθούν
παραδοσιακές απόψεις για το φύλο...](#) (12.12.2021)
8. [Δείτε πως βράννε μια ΑΝΗΜΠΟΡΗ να αντιδράσει γυναίκα οι βάρβαροι!!!
\[ΒΙΝΤΕΟ\]](#) (13.12.2021)
9. [ΠΟΛΕΜΟΣ ΜΕ Γ#ΦΤΙΣΕΣ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ – Η ΠΕΘΕΡΑ ΜΠΗΚΕ
ΜΕ ΤΗΝ ΚΑΡΑΜΠΙΝΑ ΚΑΙ ΣΚΟΤΩΣΕ ΤΗ ΝΥΦΗ – ΑΝΑΖΗΤΕΙΤΑΙ
ΑΚΟΜΑ Η ΔΡΑΣΤΙΔΑ ΤΗΣ ΔΟΛΟΦΟΝΙΑΣ ΜΕΣΑ ΣΤΟ
ΖΑΧΑΡΟΠΛΑΣΤΕΙΟ](#) (13.12.2021)
10. [Καυτά κορίτσια, μαγικές παραλίες, ατέλειωτα ξενύχτια και ονειρεμένη ζωή
περιμένει τους ανεμβολίαστους στη Βραζιλία](#) (13.12.2021)
11. [ΣΟΚΑΡΕΙ Η ΕΜΒΟΛΙΑΣΤΙΚΗ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑ: “ΤΟ ΣΩΜΑ ΜΑΣ ΕΙΝΑΙ Ο
ΕΑΥΤΟΣ ΜΑΣ” – “ΤΟ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ ΕΙΝΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟ”! Ο ΟΡΟΣ
“ΑΝΕΜΒΟΛΙΑΣΤΟΣ” ΕΙΝΑΙ ΠΛΕΟΝ ΜΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ](#)
(14.12.2021)
12. [Πως θα διαλύσεις τη μονοτονία σε μια μακροχρόνια σχέση! Γυναίκες
τολμούν και αποκαλύπτουν τι είναι αυτό, που τις τρελαίνει!](#) (16.12.2021)
13. [Προφυλακιστέος ο γ#φτος που σκότωσε εν ψυχρώ την πρώτην σύζυγό
του](#) (17.12.2021)
14. [Επειδή οπωσδήποτε θα σας χρειαστεί... Αυτό είναι το φοβερό κόλπο για
να εξαφανίσετε τους λεκέδες από λάδι](#) (17.12.2021)
15. [6,4 εκατ. οπαδοί υποκλίνονται στο φυσικό μπούστο της Danielley Ayala!](#)
(20.12.2021)
16. [Η κ. Μπακοδήμου έχει αγ@μίες; Δεν εξηγείται αλλιώς! «Δημοσιεύει ο
άλλος ερωτικό βίντεο για να δείξει ότι είναι γα@#!ς»](#) (20.12.2021)

17. [Δολοφονία 49χρονου ταξιτζή στον Εύοσμο – Κατηγορεί την κόρη της η 46χρονη: «Ως Ελληνίδα μάνα να το πάρω πάνω μου αλλά όχι ότι το έκανα»](#) (21.12.2021)
18. [Καμίνια: 71χρονος Αιγύπτιος επιτέθηκε με μαχαίρι στην 61χρονη σύζυγό του](#) (21.12.2021)
19. [Η αισθητική και οι... καμπύλες των αρχαίων!](#) (23.12.2021)
20. [«Την χτυπούσα γιατί δεν είχα καθαρά ρούχα και αργούσε να μαγειρέψει» – Οργή με την απολογία του 31χρονου](#) (23.12.2021)
21. [Θες να μάθεις αν του αρέσεις; Το πιο περίεργο πράγμα που κάνει ένας άντρας όταν σε θέλει](#) (23.12.2021)
22. [Η γερομπεμπέκα Madonna προκαλεί και πάλι! Ποζάρει με μίνι φόρεμα και δικτυωτό καλσόν](#) (23.12.2021)
23. [Ρόδος: Γυναίκα προσέφυγε 18 φορές κατά του κακοποιητή πρώην συζύγου της! Παραμένει όμως ελεύθερος](#) (23.12.2021)
24. [14χρονη κατήγγειλε τον θείο της για βιασμό](#) (24.12.2021)
25. [ΗΠΑ: Νεκρή 14χρονη από πυρά αστυνομικών – Τη σκότωσαν σε δοκιμαστήριο καταστήματος](#) (24.12.2021)
26. [Έβαλε κρυφή κάμερα για να δει αν την απατά ο φίλος της – Μόλις τον είδε να την έχει αγκαλιά δεν φαντάζεστε τι έκανε \[BΙNTEO\]](#) (25.12.2021)
27. [Ο Πούτιν τα λέει «σταράτα» για τις παραδοσιακές αξίες: « Η γυναίκα είναι γυναίκα και ο άνδρας είναι άνδρας»](#) (25.12.2021)
28. [Η Lily Ermak τα έχει κάνει όλα “ώπα” στο Instagram!](#) (26.12.2021)
29. [Μοντέλο «ξεκαλέστηκε» από γάμο φίλης της επειδή έδειχνε πολύ ωραία – Δείτε το HOT φόρεμα](#) (28.12.2021)
30. [Οργασμός: Δέκα λόγοι που μπορεί να σας στερούν την... κορύφωση](#) (29.12.2021)
31. [ΜΟΝΟ ΓΙΑ ΓΥΠΕΣ! Πώς να την ρίξεις στο κρεβάτι από το 1ο ραντεβού](#) (29.12.2021)
32. [Οι σέξι φωτογραφίες της Samantha Gangewere μας έχουν κάνει να χάσουμε τον ύπνο μας!](#) (30.12.2021)
33. [ΛΕΣ ΚΑΙ ΔΕΝ ΞΕΡΑΜΕ ΟΤΙ ΕΙΝΑΙ ΤΕΚΝ@ΤΖΟΥ! Θέμις Μπαζάκα: «Έχω υπάρξει σε σχέση με έναν άντρα 20 χρόνια νεότερό μου» \[BΙNTEO\]](#) (31.12.2021)
34. [3 πράγματα που ξενερώνουν αμέσως τις γυναίκες!](#) (31.12.2021)

Παράρτημα 2 – Γραπτά της Audre Lorde

*Ηλικία, Φυλή, Τάξη και Φύλο: Οι Γυναίκες Επαναπροσδιορίζουν τη Διαφορά*³³

Μεγάλο μέρος της Δυτικοευρωπαϊκής ιστορίας μας προδιαθέτει ώστε να βλέπουμε τις ανθρώπινες διαφορές σε απλοϊκή αντίθεση μεταξύ τους: κυρίαρχος/υποτελής, καλός/κακός, πάνω/κάτω, ανώτερος/κατώτερος. Σε μια κοινωνία όπου το καλό ορίζεται βάσει κέρδους παρά βάσει ανθρώπινης ανάγκης, πρέπει πάντα να υπάρχει κάποια ομάδα ανθρώπων η οποία, μέσω συστηματοποιημένης καταπίεσης, θα μπορεί να νιώθει πλεονάζουσα, να καταλαμβάνει τη θέση του αποκτηνωμένου κατώτερου. Μέσα στην κοινωνία μας, αυτή η ομάδα αποτελείται από Μαύρους και ανθρώπους του Τρίτου Κόσμου, ανθρώπους της εργατικής τάξης, ηλικιωμένους και γυναίκες.

Ως μια σαρανταεννιάχρονη Μαύρη, λεσβία, φεμινίστρια, σοσιαλίστρια, μητέρα δύο παιδιών, συμπεριλαμβανομένου ενός αγοριού, και ως μέλος ενός διαφυλετικού ζευγαριού, συνήθως βρίσκω την εαυτή μου μέρος κάποιας ομάδας που χαρακτηρίζεται ως άλλη, απόκλιση, κατώτερη ή απλώς λάθος. Παραδοσιακά, στην αμερικανική κοινωνία, τα μέλη των καταπιεσμένων, αντικειμενοποιημένων ομάδων είναι αυτά που οφείλουν να τεντωθούν και να γεφυρώσουν το κενό ανάμεσα στις πραγματικότητες των ζωών μας και της συνείδησης του καταπιεστή μας. Γιατί, προκειμένου να επιβιώσουμε, όσοι από εμάς ξέρουμε πως η καταπίεση είναι τόσο αμερικάνικη όσο και η μηλόπιτα, πάντα οφείλαμε να παρακολουθούμε, να οικειοποιούμαστε με τη γλώσσα και τους τρόπους του καταπιεστή, ακόμα και κάποιες φορές υιοθετώντας τα για κάποια ψευδαίσθηση προστασίας. Οποτεδήποτε ανακύπτει η ανάγκη για κάποια πρόφαση επικοινωνίας, όσοι επωφελούνται από την καταπίεσή μας μας καλούν να μοιραστούμε τη γνώση μας με αυτούς. Με άλλα λόγια, είναι ευθύνη των καταπιεσμένων να διδάξουν στους καταπιεστές τα λάθη τους. Είμαι υπεύθυνη να εκπαιδεύσω δασκάλους που απορρίπτουν τον πολιτισμό των

³³ Άρθρο που παραδόθηκε στο Copeland Colloquium, Πανεπιστήμιο Amherst, τον Απρίλιο του 1980

παιδιών μου στο σχολείο. Οι Μαύροι και οι άνθρωποι του Τρίτου Κόσμου οφείλουμε να εκπαιδεύσουμε τους λευκούς ανθρώπους για την ανθρωπιά μας. Οι γυναίκες οφείλουν να εκπαιδεύσουν τους άντρες. Οι λεσβίες και οι γκέι άντρες οφείλουν να εκπαιδεύσουν τον ετεροφυλόφιλο κόσμο. Οι καταπιεστές διατηρούν τη θέση τους και αποφεύγουν την ευθύνη των πράξεών τους. Υπάρχει μια μόνιμη σπατάλη ενέργειας που θα άξιζε περισσότερο αν χρησιμοποιούταν για να επαναπροσδιορίζουμε τους εαυτούς μας και να αναπτύσσουμε ρεαλιστικά σενάρια για να μεταβάλουμε το παρόν και να χτίσουμε το μέλλον.

Η θεσμοποιημένη απόρριψη της διαφοράς είναι μια απόλυτη αναγκαιότητα σε μια οικονομία κέρδους, η οποία χρειάζεται παρείσακτους ως ανθρώπους–πλεόνασμα. Ως μέλη μιας τέτοιας οικονομίας, όλοι μας έχουμε προγραμματιστεί να αποκρινόμαστε στις ανθρώπινες διαφορές μεταξύ μας με φόβο και αποστροφή και να αντιμετωπίζουμε αυτή τη διαφορά με τρεις τρόπους: την αγνοούμε και αν αυτό είναι αδύνατο την αντιγράφουμε αν νομίζουμε πως είναι κυρίαρχη ή την καταστρέφουμε αν νομίζουμε πως είναι υποτελής. Αλλά δεν έχουμε μοτίβα για να συνδεόμαστε πέρα από τις ανθρώπινες διαφορές μας ως ίσοι. Έτσι, αυτές οι διαφορές έχουν ονομαστεί και χρησιμοποιηθεί λανθασμένα, στην υπηρεσία του διαχωρισμού και της σύγχυσης.

Σίγουρα, υπάρχουν πολύ αληθινές διαφορές μεταξύ μας, φυλής, ηλικίας και φύλου. Αλλά δεν είναι αυτές οι διαφορές μας που μας χωρίζουν. Αντίθετα, είναι η άρνησή μας να αναγνωρίσουμε αυτές τις διαφορές και να εξετάσουμε τις διαστρεβλώσεις που προκαλεί η λανθασμένη κατονομασία τους και τις συνέπειές τους στην ανθρώπινη συμπεριφορά και προσδοκία.

Ρατσισμός, η πίστη στην εγγενή ανωτερότητα μιας φυλής έναντι όλων των άλλων και συνεπώς το δικαίωμα για κυριαρχία. Σεξισμός, η πίστη στην εγγενή ανωτερότητα ενός φύλου έναντι του άλλου και συνεπώς το δικαίωμα για κυριαρχία. Ηλικιακός ρατσισμός. Ετεροσεξισμός. Ελιτισμός. Ταξισμός.

Είναι μια ισόβια επιδίωξη για καθεμιά και καθέναν μας να αφαιρέσουμε αυτές τις διαστρεβλώσεις από τις ζωές μας και παράλληλα να αναγνωρίζουμε, να ανακτούμε και να ορίζουμε τις διαφορές στις οποίες επιβάλλονται. Γιατί όλοι μας έχουμε μεγαλώσει σε μια κοινωνία όπου αυτές οι διαστρεβλώσεις ήταν ενδημικές στις ζωές μας. Πολύ συχνά, διοχετεύουμε την ενέργεια που μας

χρειάζεται για να αναγνωρίσουμε και να εξερευνήσουμε τη διαφορετικότητα, προσποιούμενοι πως αυτές οι διαφορές είναι αζεπέραστα εμπόδια, ή πως δεν υπάρχουν καν. Αυτό, οδηγεί σε μια εκούσια απομόνωση, ή σε ψευδείς και επισφαλείς συνδέσεις. Όπως και να έχει, δεν αναπτύσσουμε εργαλεία για να χρησιμοποιούμε την ανθρώπινη διαφορά ως εφελτήριο για δημιουργική αλλαγή μέσα στις ζωές μας. Δεν μιλάμε για ανθρώπινη διαφορά, αλλά για ανθρώπινη παρέκκλιση.

Κάπου, στην άκρη της συνείδησης, βρίσκεται αυτό που αποκαλώ *μυθική νόρμα*, για την οποία καθένας μας μες την καρδιά του ξέρει «αυτό δεν είμαι εγώ». Στην Αμερική, αυτή η νόρμα συνήθως προσδιορίζεται ως λευκός, αδύνατος, άντρας, νέος, ετεροφυλόφιλος, χριστιανός και οικονομικά εξασφαλισμένος. Με αυτήν ακριβώς τη μυθική νόρμα κατοικούν τα γνωρίσματα της εξουσίας σε αυτήν την κοινωνία. Όσοι από εμάς βρισκόμαστε έξω από αυτή την εξουσία συχνά ταυτοποιούμε έναν τρόπο κατά τον οποίο διαφέρουμε, και τον θεωρούμε την κύρια αιτία κάθε καταπίεσης, λησμονώντας άλλες διαστρεβλώσεις γύρω από τη διαφορά, κάποιες από τις οποίες μπορεί εμείς οι ίδιοι να εξασκούμε. Γενικά, μέσα στο γυναικείο κίνημα σήμερα, οι λευκές γυναίκες εστιάζουν στην καταπίεσή τους ως γυναίκες και αγνοούν διαφορές φυλής, σεξουαλικής προτίμησης, τάξης και ηλικίας. Υπάρχει μία προσποίηση ομοιογένειας της εμπειρίας που καλύπτεται από τη λέξη *αδελφότητα* η οποία στην πραγματικότητα δεν υπάρχει.

Οι παραγνωρισμένες διαφορές τάξης, στερούν από τις γυναίκες την ανταλλαγή ενέργειας και δημιουργικής διαίσθησης. Πρόσφατα ένα συλλογικό γυναικείο περιοδικό επέλεξε για ένα τεύχος να τυπώσει μόνο πεζό λόγο, υποστηρίζοντας πως η ποίηση είναι λιγότερο «σχολαστική» ή «σοβαρή» μορφή τέχνης. Ωστόσο ακόμα και η μορφή που λαμβάνει η δημιουργικότητά μας είναι συχνά ταξικό ζήτημα. Απ' όλες τις μορφές τέχνης, η ποίηση είναι η πιο οικονομική. Είναι αυτή που είναι η πιο μυστική, που χρειάζεται τη λιγότερη σωματική εργασία, τα λιγότερα υλικά, και αυτή που μπορεί να γίνει ανάμεσα σε βάρδιες, στην αποθήκη του νοσοκομείου, στο μετρό και σε αποκόμματα παραπανίσιου χαρτιού. Τα τελευταία χρόνια ακόμα γράφοντας ένα μυθιστόρημα με αυστηρό προϋπολογισμό, συνειδητοποίησα τις τεράστιες διαφορές στις υλικές απαιτήσεις ανάμεσα στην ποίηση και την πεζογραφία. Καθώς ανακτούμε τη λογοτεχνία μας, η ποίηση έχει υπάρξει η μεγαλύτερη

φωνή φτωχών, εργατριών και γυναικών χρώματος. Ένα δικό μας δωμάτιο μπορεί να είναι μια αναγκαιότητα για τη γραφή πεζογραφίας, αλλά εξίσου είναι και δεσμίδες χαρτιών, μία γραφομηχανή και αρκετός χρόνος. Οι καθημερινές απαιτήσεις ώστε να παραχθούν οι οπτικές τέχνες επίσης βοηθούν να καθοριστεί, σε ταξικό πλαίσιο, ποια τέχνη ανήκει σε ποιον. Στην εποχή των παραφουσκωμένων τιμών για υλικά, ποιοι είναι οι γλύπτες μας, οι ζωγράφοι μας, οι φωτογράφοι μας; Όταν αναφερόμαστε σε μια γυναικεία κουλτούρα ευρείας βάσης, πρέπει να έχουμε επίγνωση της επιρροής της τάξης και των οικονομικών διαφορών στις διαθέσιμες προμήθειες για την παραγωγή τέχνης.

Καθώς πορευόμαστε προς τη δημιουργία μιας κοινωνίας μέσα στην οποία όλοι μπορούμε να ανθίσουμε, ο ηλικιακός ρατσισμός είναι μία ακόμη διαστρέβλωση σχέσης η οποία παρεμβάλλεται χωρίς διορατικότητα. Αγνοώντας το παρελθόν, ενθαρυνόμαστε να επαναλάβουμε τα λάθη του. Το «χάσμα γενεών» είναι ένα σημαντικό κοινωνικό εργαλείο για κάθε καταπιεστική κοινωνία. Αν τα νεότερα μέλη μιας κοινότητας θεωρούν τα μεγαλύτερα μέλη ως αξιοκαταφρόνητα ή ύποπτα ή περιττά, δεν θα μπορέσουν ποτέ να ενώσουν τις δυνάμεις τους και να εξετάσουν τις ζωντανές αναμνήσεις της κοινότητας, ούτε να ρωτήσουν την κρίσιμη ερώτηση, «Γιατί;». Αυτό πυροδοτεί μία ιστορική αμνησία, η οποία μας κρατά να δουλεύουμε για να εφεύρουμε τον τροχό κάθε φορά που πρέπει να πάμε στο φούρνο για ψωμί.

Ανακαλύπτουμε πως πρέπει να επαναλαμβάνουμε και να ξαναμαθαίνουμε τα ίδια μαθήματα με τις μητέρες μας ξανά και ξανά, επειδή δεν κληροδοτούμε όσα έχουμε μάθει ή επειδή αδυνατούμε να ακούσουμε. Για παράδειγμα, πόσες φορές έχουν ξαναειπωθεί όλα αυτά; Άλλο παράδειγμα, ποιος θα πίστευε πως και πάλι οι κόρες μας επιτρέπουν στα σώματά τους να παρεμποδίζονται και να κολάζονται από κορσέδες και ψηλοτάκουνα και περιοριστικές φούστες;

Το να αγνοούμε τις φυλετικές διαφορές ανάμεσα στις γυναίκες και τις συνέπειες αυτών των διαφορών παρουσιάζει την πιο σοβαρή απειλή στην κινητοποίηση της κοινής δύναμης των γυναικών.

Καθώς οι λευκές γυναίκες αγνοούν το έμφυτο προνόμιο της λευκότητάς τους και ορίζουν τη γυναίκα με όρους της δικής τους εμπειρίας και μόνο, τότε οι γυναίκες χρώματος γίνονται «ο άλλος», παρείσακτες των οποίων η εμπειρία και η παράδοση παραείναι «εξωγήινη» για να κατανοηθεί. Ένα παράδειγμα αυτού

είναι η αξιοσημείωτη απουσία της εμπειρίας γυναικών χρώματος ως πηγή για μαθήματα γυναικείων σπουδών. Η λογοτεχνία γυναικών χρώματος σπάνια συμπεριλαμβάνεται σε μαθήματα γυναικείας λογοτεχνίας και σχεδόν ποτέ σε άλλα λογοτεχνικά μαθήματα, ούτε στις γυναικείες σπουδές εν γένει. Πολύ συχνά, η δικαιολογία που δίνεται είναι πως οι λογοτεχνίες των γυναικών χρώματος μπορούν να διδαχθούν μόνο από γυναίκες χρώματος, ή πως είναι πολύ δυσνόητες, ή πως ότι δεν «τραβάει» τους μαθητές γιατί οι εμπειρίες τους είναι «πολύ διαφορετικές». Έχω ακούσει αυτό το επιχείρημα από λευκές γυναίκες με κατά τα άλλα ξεκάθαρη ευφυΐα, γυναίκες που φαίνεται να μην έχουν κανένα θέμα να διδάσκουν και να επανεξετάζουν έργα που προέρχονται από τις απείρως διαφορετικές εμπειρίες του Σαίξπηρ, του Μολιέρου, του Ντοστογιέφσκι και του Αριστοφάνη. Σαφώς, θα πρέπει να υπάρχει κάποια άλλη εξήγηση.

Αυτό είναι ένα πολύ περίπλοκο ζήτημα, αλλά πιστεύω πως ένας από τους λόγους που οι λευκές γυναίκες δυσκολεύονται τόσο να μελετήσουν τη δουλειά Μαύρων γυναικών είναι λόγω της απροθυμίας τους να δουν τις Μαύρες γυναίκες ως γυναίκες και διαφορετικές από τις ίδιες. Για να εξεταστεί η λογοτεχνία Μαύρων γυναικών ουσιαστικά, απαιτείται να ιδωθούμε ως ακέραιοι άνθρωποι μέσα στις αληθινές πολυπλοκότητές μας – ως άτομα, ως γυναίκες, ως άνθρωποι – παρά σαν ένα από αυτά τα προβληματικά αλλά οικεία στερεότυπα που παρέχονται σε αυτή την κοινωνία αντί για γνήσιες εικόνες Μαύρων γυναικών. Και πιστεύω πως αυτό ισχύει και για τις λογοτεχνίες άλλων γυναικών Χρώματος, που δεν είναι Μαύρες.

Οι λογοτεχνίες όλων των γυναικών Χρώματος αναπλάθουν τις υφές των ζωών μας και πολλές λευκές γυναίκες είναι αφοσιωμένες στο να αγνοούν τις πραγματικές διαφορές. Γιατί, εφόσον η οποιαδήποτε διαφορά ανάμεσά μας σημαίνει πως κάποια από εμάς πρέπει να είναι κατώτερη, τότε η αναγνώριση της οποιασδήποτε διαφοράς θα πρέπει να είναι γεμάτη ενοχές. Το να επιτραπεί στις γυναίκες Χρώματος να ξεφύγουν από τα στερεότυπα προκαλεί πολλές ενοχές, καθώς απειλεί τον καθησυχασμό αυτών των γυναικών που βλέπουν την καταπίεση μόνο με όρους φύλου.

Όταν αρνούμαστε να αναγνωρίσουμε τη διαφορά, γίνεται απίθανο να δούμε τα διαφορετικά προβλήματα και τις παγίδες που έχουμε απέναντί μας ως γυναίκες.

Επομένως, σε ένα πατριαρχικό σύστημα εξουσίας, όπου το προνόμιο του λευκού δέρματος είναι μείζον στήριγμα, τα κόλπα εν χρήσει για την εξουδετέρωση των Μαύρων και των λευκών γυναικών δεν είναι τα ίδια. Για παράδειγμα, είναι εύκολο για τις Μαύρες γυναίκες να χρησιμοποιούνται από τη δομή εξουσίας εναντίον των Μαύρων ανδρών, όχι επειδή είναι άνδρες, αλλά επειδή είναι Μαύροι. Επομένως, για τις Μαύρες γυναίκες είναι απαραίτητο κατά πάσα στιγμή να ξεχωρίζουμε τις ανάγκες του καταπιεστή από τις δικές μας συγκρούσεις μέσα στις κοινότητές μας. Το ίδιο πρόβλημα δεν υπάρχει για τις λευκές γυναίκες. Οι Μαύρες γυναίκες και άνδρες μοιράζονταν τη ρατσιστική καταπίεση και ακόμα τη μοιράζονται, παρότι με διαφορετικούς τρόπους. Από αυτή την μοιρασμένη καταπίεση έχουμε αναπτύξει κοινές άμυνες και κοινές ευαλωτότητες μεταξύ μας, οι οποίες δεν αναπαράγονται στη λευκή κοινότητα, με την εξαίρεση της σχέσης ανάμεσα σε Εβραίες γυναίκες και Εβραίους άνδρες.

Από την άλλη, οι λευκές γυναίκες είναι αντιμέτωπες με την παγίδα να παραπλανηθούν ώστε να ενώσουν δυνάμεις με τον καταπιεστή, υπό την προσποίηση του μοιράσματος ισχύος. Αυτή η πιθανότητα δεν υπάρχει με τον ίδιο τρόπο για τις γυναίκες Χρώματος. Η προσχηματική υποστήριξη που κάποιες φορές εξαπλώνεται και σε εμάς δεν είναι πρόσκληση για να συμμετάσχουμε στην εξουσία· η φυλετική μας διαφορετικότητα είναι μια ορατή πραγματικότητα που το καθιστά αυτό αρκετά καθαρό. Για τις λευκές γυναίκες υπάρχει μεγαλύτερη ποικιλία δήθεν επιλογών και επιβραβεύσεων αν ταυτιστούν με την πατριαρχική ισχύ και τα εργαλεία της.

Σήμερα, με τη ήττα του ERA³⁴, την αυστηροποιούμενη οικονομία και τον αυξημένο συντηρητισμό, είναι για μια ακόμη φορά πιο εύκολο για τις λευκές γυναίκες το πιστέψουν την επικίνδυνη φαντασίωση πως αν είσαι αρκετά καλή, αρκετά όμορφη, αρκετά γλυκιά, αρκετά ήσυχη, αν μαθαίνεις τα παιδιά να πειθαρχούν, μισείς τα σωστά άτομα και παντρεύεσαι τους σωστούς άντρες, τότε θα σου επιτρέπεται να συνυπάρχεις με την πατριαρχία, με σχετική ειρήνη, τουλάχιστον έως ότου κάποιος άντρας χρειαστεί τη δουλειά σου ή μέχρι να εμφανιστεί ο βιαστής της γειτονιάς. Και πράγματι, εκτός αν κάποιος ζει και

³⁴ Τροπολογία για Ίσα Δικαιώματα: πρόκειται για μια προτεινόμενη τροπολογία του Συντάγματος των Ηνωμένων Πολιτειών που θα κατοχύρωνε ίσα νομικά δικαιώματα σε όλους τους πολίτες ανεξαρτήτως φύλου. Κατά τις δεκαετίες του 1960 και κυρίως 1970 είχε μεγάλη υποστήριξη και αποτελούσε βασικό αίτημα του φεμινιστικού κινήματος και ενώ είχε προεγκριθεί τελικά δεν περάστηκε. (ΣΤΜ)

αγαπάει στα χαρακώματα, είναι δύσκολο να θυμάται πως ο πόλεμος ενάντια στην απανθρωποίηση είναι ατέρμονος.

Αλλά οι Μαύρες γυναίκες και τα παιδιά μας γνωρίζουμε πως η ουσία της ύπαρξής μας είναι συνυφασμένη με βία και με μίσος, πως δεν υπάρχει ανάπαυση. Δεν τα αντιμετωπίζουμε μόνο στις πορείες, στα σκοτεινά μεταμεσονύχτια σοκάκια ή στα μέρη όπου τολμάμε να βάλουμε σε λόγια την αντίστασή μας. Για εμάς, ολοένα και περισσότερο, η βία διαπλέκεται μέσα στους καθημερινούς ιστούς της διαβίωσής μας – στο σουπερμάρκετ, στις τάξεις, στο ασανσέρ, στην κλινική και στο προαύλιο του σχολείου, από τον υδραυλικό, τον φούρναρη, την πλασιέ, τον οδηγό λεωφορείου, τον ταμιά στην τράπεζα, τη σερβιτόρα που δεν μας σερβίρει.

Κάποια προβλήματα τα μοιραζόμαστε ως γυναίκες, κάποια άλλα όμως όχι. Εσείς φοβάστε μήπως τα παιδιά σας μεγαλώσουν και συμμετάσχουν στην πατριαρχία και καταθέσουν εναντίον σας, εμείς φοβόμαστε πως τα παιδιά μας θα συρθούν μέσα από ένα αμάξι και θα πυροβοληθούν στη μέση του δρόμου και εσείς θα γυρίσετε την πλάτη σας στους λόγους που σκοτώνονται.

Η απειλή της διαφοράς έχει υπάρξει εξίσου εκτυφλωτική για ανθρώπους Χρώματος. Όσοι από εμάς είμαστε Μαύροι πρέπει να δούμε πως η πραγματικότητα των ζωών μας και η πάλη μας δεν μας θωρακίζει από το να σφάλουμε, αγνοώντας ή δίνοντας λάθος ονόματα στη διαφορά. Μέσα στις Μαύρες κοινότητες, όπου ο ρατσισμός είναι μια ζώσα πραγματικότητα, οι διαφορές ανάμεσά μας συχνά φαίνονται επικίνδυνες και ύποπτες. Η ανάγκη για ενότητα συχνά χαρακτηρίζεται λανθασμένα ως ανάγκη για ομοιογένεια και το όραμα του Μαύρου φεμινισμού παρεξηγείται ως προδοσία των κοινών μας συμφερόντων ως λαού. Εξαιτίας της συνεχούς μάχης έναντι στη φυλετική διαγραφή που μοιράζονται οι Μαύρες γυναίκες και οι Μαύροι άντρες, κάποιες Μαύρες γυναίκες ακόμα αρνούνται να αναγνωρίσουν πως καταπιεζόμαστε επίσης και ως γυναίκες και πως η σεξουαλική εχθρότητα εναντίον των Μαύρων γυναικών δεν ασκείται μόνο από τη λευκή ρατσιστική κοινωνία, αλλά εφαρμόζεται επίσης μέσα στις Μαύρες κοινότητές μας. Είναι μια ασθένεια που χτυπά την καρδιά της Μαύρης ανεξαρτησίας και η σιωπή δεν θα την εξαφανίσει. Επιδεινωμένη από τον ρατσισμό και τις πιέσεις της ανημπόριας, η βία κατά των Μαύρων γυναικών και παιδιών συχνά γίνεται μια νόρμα μέσα στις κοινότητές

μας, η οποία χρησιμοποιείται ως μέτρο ανδρικότητας. Αλλά αυτές οι μισογύνικες πράξεις σπάνια συζητούνται ως εγκλήματα κατά των Μαύρων γυναικών.

Ως ομάδα, οι γυναίκες Χρώματος είναι οι χαμηλότερα πληρωμένες στην αμερική. Είμαστε κύριοι στόχοι κατάχρησης εκτρώσεων και στειρώσεων, εδώ και στο εξωτερικό. Σε ορισμένα μέρη της Αφρικής, μικρά κορίτσια ακόμα ράβονται ανάμεσα απ' τα πόδια, ώστε να κρατηθούν πειθήνια και για ευχαρίστηση των ανδρών. Αυτό είναι γνωστό ως γυναικεία περιτομή (κλειτοριδεκτομή) και δεν είναι πολιτισμική υπόθεση όπως επέμενε ο ύστερος Jomo Kenyatta, είναι ένα έγκλημα κατά των Μαύρων γυναικών.

Η λογοτεχνία των Μαύρων γυναικών είναι γεμάτη με τον πόνο της συχνής κακοποίησης, όχι μόνο από μια ρατσιστική πατριαρχία, αλλά επίσης από Μαύρους άντρες. Ωστόσο, η αναγκαιότητα για και η ιστορία της κοινής μάχης έκανε εμάς, τις Μαύρες γυναίκες, ιδιαίτερα ευάλωτες στην ψευδή κατηγορία πως το αντι-σεξιστικό είναι αντι-Μαύρο. Εντωμεταξύ, ο μισογυνισμός ως μια διέξοδος των ανίσχυρων ξεζουμίζει τη δύναμη από τις Μαύρες κοινότητες και τις ίδιες τις ζωές μας. Οι βιασμοί αυξάνονται, δηλωθέντες και μη, και ο βιασμός δεν είναι επιθετική σεξουαλικότητα, είναι σεξουαλικοποιημένη επιθετικότητα. Όπως ο Kalamu ya Salaam, ένας Μαύρος συγγραφέας, τονίζει, «Όσο υπάρχει η ανδρική κυριαρχία, θα υπάρχει και ο βιασμός. Μόνο αν οι γυναίκες επαναστατήσουν και οι άντρες συνειδητοποιήσουν τις ευθύνες τους για να παλέψουν τον σεξισμό, θα μπορέσουν συλλογικά να σταματήσουν τον βιασμό.»³⁵

Οι διαφορές ανάμεσα σε εμάς τις ίδιες ως Μαύρες γυναίκες χαρακτηρίζονται λανθασμένα και χρησιμοποιούνται για να μας χωρίσουν τη μια από την άλλη. Ως μια Μαύρη, λεσβία, φεμινίστρια, άνετη με τα διάφορα συστατικά της ταυτότητάς μου, και ως μια γυναίκα αφοσιωμένη στη φυλετική και σεξουαλική ελευθερία από κάθε καταπίεση, καταλαβαίνω πως συχνά ενθαρρύνομαι να διαλέγω μια πλευρά της εαυτής μου και να την παρουσιάζω ως το νοηματοδοτημένο όλον, επισκιάζοντας ή απορρίπτοντας τα άλλα μέρη του εγώ. Αλλά αυτός είναι καταστροφικός και αποσπασματικός τρόπος ζωής. Η πιο πλήρης συγκέντρωση ενέργειας μου είναι διαθέσιμη μόνο όταν ενσωματώνω όλα τα μέρη του ποια είμαι, ανοιχτά, επιτρέποντας στη δύναμη από ορισμένες

³⁵ Από το "Rape: A Radical Analysis, An African-American Perspective" by Kalamu ya Salaam in *Black Books Bulletin*, vol.6, no.4 (1980)

πηγές της διαβίωσής μου να κυλούν μπρος και πίσω ελεύθερα, μέσα από όλες τις διαφορετικές εαυτές μου, χωρίς τους περιορισμούς του έξωθεν επιβεβλημένου προσδιορισμού. Μονάχα τότε μπορώ να συμμετάσχω εγώ και οι ενέργειές μου ως σύνολο, υπηρετώντας αυτές τις μάχες που ασπάζομαι ως μέρος της διαβίωσής μου.

Ένας φόβος απέναντι στις λεσβίες, ή μην κατηγορηθούν ότι είναι λεσβίες, έχει οδηγήσει πολλές Μαύρες γυναίκες να καταθέσουν εναντίον των εαυτών τους. Έχει οδηγήσει κάποιες από εμάς σε καταστροφικές συμμαχίες και άλλες σε απόγνωση και απομόνωση. Στις κοινότητες των λευκών γυναικών, ο ετεροσεξισμός είναι κάποιες φορές αποτέλεσμα της ταύτισης με τη λευκή πατριαρχία, μια άρνηση της αλληλεξάρτησης ανάμεσα στις γυναίκες που ταυτοποιούνται από γυναίκες³⁶ η οποία επιτρέπει στην εαυτή να υπάρχει, αντί να χρησιμοποιείται στην υπηρεσία των ανδρών. Κάποιες φορές, αντανακλά μια σκληροπυρηνική πίστη στον προστατευτικό χρωματισμό των ετεροφυλόφιλων σχέσεων, κάποιες φορές ένα αυτομίσος που μας έχει διδαχθεί εκ γενετής και που όλες οι γυναίκες πρέπει να αντιμετωπίσουμε.

Παρόλο που στοιχεία αυτών των συμπεριφορών υπάρχουν για όλες τις γυναίκες, υπάρχουν ιδιαίτερες απηχήσεις ετεροσεξισμού και ομοφοβίας στις Μαύρες γυναίκες. Παρόλο που ο γυναικείος δεσμός έχει μακρά ιστορία στην Αφρικάνικη και την Αφροαμερικάνικη κοινότητα και παρά τη γνώση και τα κατορθώματα πολλών δυνατών και δημιουργικών γυναικών που ταυτοποιούνται από γυναίκες στον πολιτικό, κοινωνικό και πολιτισμικό τομέα, οι ετεροφυλόφιλες Μαύρες γυναίκες συχνά τείνουν να αγνοούν ή να μειώνουν την ύπαρξη και το έργο Μαύρων λεσβιών. Ένα μέρος αυτής της συμπεριφοράς προέρχεται από έναν κατανοητό τρόπο για επίθεση από Μαύρους άντρες μέσα στα στενά όρια της Μαύρης κοινότητας, όπου η τιμωρία για κάθε γυναικεία αυτοπεποίθηση είναι ακόμα το να κατηγορείται πως είναι λεσβία και επομένως ανάξια της προσοχής ή της υποστήριξης του σπάνιου Μαύρου αρσενικού. Αλλά, ένα μέρος αυτής της ανάγκης να χαρακτηρίζονται λανθασμένα και να αγνοούνται οι Μαύρες λεσβίες προέρχεται από έναν πολύ αληθινό φόβο πως οι Μαύρες γυναίκες που ταυτοποιούνται από γυναίκες ανοιχτά, που δεν εξαρτώνται πλέον από άντρες

³⁶ Women-identified women: αναφέρεται σε ένα μανιφέστο ριζοσπαστικών λεσβιών του 1970 και μετέπειτα προσδιορισμό, ο οποίος σηματοδοτεί τις γυναίκες που καθορίζονται από άλλες γυναίκες και συνυπάρχουν με γυναίκες, χωρίς να ενστερνίζονται τα πατριαρχικά ανδρικά πρότυπα. (ΣτΜ)

για τον αυτοπροσδιορισμό τους, είναι πιθανό να ξαναρυθμίσουν ολόκληρη την αντίληψή μας για τις κοινωνικές σχέσεις.

Οι Μαύρες γυναίκες που κάποτε επέμεναν πως ο λεσβιανισμός ήταν πρόβλημα λευκών γυναικών, τώρα επιμένουν πως οι Μαύρες λεσβίες είναι απειλή στη Μαύρη ανεξαρτησία, συγχρωτίζονται με τον εχθρό, βασικά είναι μη-Μαύρες. Αυτές οι κατηγορίες, ερχόμενες από τις ίδιες τις γυναίκες στις οποίες στρεφόμαστε για βαθιά και αληθινή κατανόηση, έχουν λειτουργήσει έτσι ώστε πολλές Μαύρες λεσβίες να κρύβονται, παγιδευμένες ανάμεσα στο ρατσισμό των λευκών γυναικών και την ομοφοβία των αδελφών τους. Συχνά, τα έργα τους έχουν παραβλεφθεί, ευτελιστεί ή χαρακτηριστεί λανθασμένα, όπως με το έργο της Angelina Grimke, της Alice Dunbar-Nelson, της Lorraine Hansberry. Ωστόσο οι γυναίκες σε δεσμό με γυναίκες έχουν ανέκαθεν υπάρξει μέρος της δύναμης των Μαύρων κοινοτήτων, από τις ανύπαντρες θείες μας, μέχρι τις αμαζόνες στη Δαχομέη.

Και σίγουρα δεν είναι οι Μαύρες γυναίκες αυτές που κακοποιούν γυναίκες ούτε βιάζουν παιδιά και γιαγιάδες στους δρόμους των κοινοτήτων μας.

Σε όλη τη χώρα, όπως στη Βοστώνη κατά την άνοιξη του 1979 μετά από τους ανεξιχνίαστους φόνους δώδεκα Μαύρων γυναικών, οι Μαύρες λεσβίες ηγούνται κινημάτων εναντίον της βίας κατά των Μαύρων γυναικών.

Ποιες λεπτομέρειες μέσα στη ζωή καθεμιάς από εμάς μπορούν να μελετηθούν εξονυχιστικά και να μεταβληθούν ώστε να επιφέρουν αλλαγή; Πώς επαναπροσδιορίζουμε τη διαφορά για όλες τις γυναίκες; Δεν είναι οι διαφορές μας που χωρίζουν τις γυναίκες, αλλά η απροθυμία μας να αναγνωρίσουμε αυτές τις διαφορές και να αντιμετωπίσουμε επαρκώς τις διαστρεβλώσεις που έχουν προκύψει από την παράβλεψη και τον λανθασμένο χαρακτηρισμό των διαφορών αυτών.

Ως ένα εργαλείο κοινωνικού ελέγχου, οι γυναίκες ενθαρρύνονται να αναγνωρίζουν μόνο ένα πεδίο ανθρωπίνης διαφοράς ως αποδεκτό, τις διαφορές που υπάρχουν ανάμεσα σε γυναίκες και άντρες. Και έχουμε μάθει να αντιμετωπίζουμε κατά μήκος αυτών των διαφορών με την επιτακτικότητα καθολικά καταπιεσμένων υποτελών. Όλες μας έχει χρειαστεί να μάθουμε να ζούμε ή να δουλεύουμε ή να συνυπάρχουμε με άντρες, από τους πατεράδες μας κι έπειτα. Έχουμε αναγνωρίσει και διαπραγματευτεί αυτές τις διαφορές, ακόμα κι όταν αυτή η αναγνώριση απλώς συνέχιζε την παλιά μορφή

ανθρώπινης σχέσης κυρίαρχος/υποτελής, όπου η καταπιεσμένη πρέπει να αναγνωρίσει τη διαφορά του αφέντη προκειμένου να επιβιώσει.

Αλλά η μελλοντική μας επιβίωση βασίζεται στην ικανότητά μας να σχετιζόμαστε μέσα στην ισότητα. Ως γυναίκες, πρέπει να ξεριζώσουμε εσωτερικευμένα μοτίβα καταπίεσης από μέσα μας αν θέλουμε να πορευτούμε πέρα από τις πιο επιφανειακές παραμέτρους της κοινωνικής αλλαγής. Τώρα πρέπει να αναγνωρίσουμε τις διαφορές ανάμεσα σε γυναίκες που είναι ίσες με εμάς, ούτε κατώτερες ούτε ανώτερες και να επινοήσουμε τρόπους να χρησιμοποιούμε η μια τη διαφορετικότητα της άλλης για να εμπλουτίσουμε τα οράματά μας και τις κοινές μας μάχες.

Το μέλλον της γης μας μπορεί να εξαρτάται από την ικανότητα όλων των γυναικών να ταυτοποιούν και να αναπτύσσουν νέους ορισμούς για τη δύναμη και νέα μοτίβα συσχέτισης πέρα από τη διαφορά. Οι παλιοί ορισμοί δεν έχουν εξυπηρετήσει ούτε εμάς, ούτε τη γη που μας στηρίζει. Τα παλιά μοτίβα, όσο έξυπνα κι αν επανατοποθετηθούν ώστε να μιμούνται την πρόοδο, ακόμα μας καταδικάζουν σε πλασματικά μεταλλαγμένες επαναλήψεις των ίδιων ανταλλαγών, της ίδιας ενοχής, μίσους, αλληλοκατηγορίας, θρήνου και καχυποψίας.

Γιατί όλες και όλοι, έχουμε ενσωματωμένα παλιά σχέδια προσδοκίας και απόκρισης, παλιές δομές καταπίεσης και αυτά πρέπει να μεταβληθούν παράλληλα με τη μεταβολή των συνθηκών ζωής που προκύπτουν από αυτές τις δομές. *Γιατί τα εργαλεία του αφέντη δεν θα διαλύσουν ποτέ το σπίτι του αφέντη.*

Όπως δείχνει ο Paulo Freire τόσο καλά στην Παιδαγωγία των Καταπιεσμένων³⁷, η αληθινή εστίαση της επαναστατικής αλλαγής δεν είναι ποτέ μονάχα οι καταπιεστικές καταστάσεις από τις οποίες προσπαθούμε να ξεφύγουμε, αλλά αυτό το κομμάτι του καταπιεστή που είναι φυτεμένο βαθιά μέσα σε όλους μας και το οποίο γνωρίζει μόνο τις τακτικές του καταπιεστή, τις σχέσεις του καταπιεστή.

Η αλλαγή σημαίνει εξέλιξη και η εξέλιξη μπορεί να είναι επίπονη. Αλλά οξύνουμε τον αυτοπροσδιορισμό, εκθέτοντας τον εαυτό στη δουλειά και παλεύοντας μαζί με αυτούς που ορίζουμε διαφορετικούς από εμάς, παρόλο που μοιραζόμαστε τους ίδιους στόχους. Για Μαύρες και λευκές, ηλικιωμένες και νέες,

³⁷ Seabury Press, New York, 1970

λεσβίες και ετεροφυλόφιλες γυναίκες εξίσου, αυτό μπορεί να σημαίνει νέα μονοπάτια στην επιβίωσή μας.

Έχουμε διαλέξει η μια την άλλη
στην άκρη των μαχών της καθεμιάς
ο πόλεμος είναι ίδιος
αν χάσουμε
κάποτε γυναικείο αίμα θα πήξει
σε έναν νεκρό πλανήτη
αν νικήσουμε
κανείς δεν ξέρει
ψάχνουμε πέρα από την ιστορία
για μια νέα και πιο πιθανή συνάντηση.³⁸

Αποσπάσματα ποιημάτων³⁹

Παρείσακτη αδερφή

Γεννηθήκαμε σε ισχνό καιρό
ποτέ δεν αγγίζαμε
η μια την πείνα της άλλης
ποτέ
δεν μοιραζόμασταν την κόρα μας
φοβούμενες μήπως
το ψωμί γίνει ο εχθρός.

Τώρα μεγαλώνουμε τα παιδιά μας
ώστε να σέβονται τους εαυτούς τους
αλλά και το ένα το άλλο.

³⁸ Από το «Περιγράμματα», αδημοσίευτο ποίημα.

³⁹ Παρατίθενται ορισμένοι στίχοι–αποσπάσματα ποιημάτων που θεωρούμε σχετικά με την εργασία, ή λειτούργησαν ως έμπνευση κατά τη θεωρητική θεμελίωση.

Τώρα έχεις κάνει τη μοναξιά
ιερή και χρήσιμη
και πλέον αχρείαστη
τώρα
το φως σου λάμπει πολύ φωτεινά
αλλά θέλω να
ξέρεις
το σκοτάδι σου επίσης
πλούσιο
και πέραν φόβου.

Μια λιτανεία για επιβίωση

[...]
Και όταν ο ήλιος ανατέλλει φοβόμαστε
πως μπορεί να μην μείνει
όταν ο ήλιος δύει φοβόμαστε
πως μπορεί να μην ανατείλει το πρωί
όταν τα στομάχια μας είναι γεμάτα φοβόμαστε
μη δε χωνέψουμε
όταν τα στομάχια μας είναι άδεια φοβόμαστε
πως μπορεί να μην ξαναφάμε ποτέ
όταν αγαπιόμαστε φοβόμαστε
πως η αγάπη θα χαθεί
όταν είμαστε μόνοι φοβόμαστε
πως η αγάπη δεν θα επιστρέψει ποτέ
και όταν μιλάμε φοβόμαστε
πως οι λέξεις μας δεν θα ακουστούν
ούτε θα καλωσοριστούν
αλλά όταν είμαστε σιωπηλές
ακόμα φοβόμαστε.

Οπότε είναι καλύτερο να μιλάμε
ενθυμούμενες
πως ποτέ δεν ήταν γραφτό να επιβιώσουμε.

Αδελφές αγκαλιασμένες

[...]
κάνω να πιάσω μια γεύση του σήμερα
η New York Times επιτέλους αναφέρει τη χώρα σου
μισή σελίδα ιστορία
για τον πρώτο λευκό νοτιοαφρικανό που σκοτώθηκε στις «αναταραχές»
Όχι για τα Μαύρα παιδιά που σφαγιάστηκαν στο Sebokeng
εξάχρονα φυλακισμένα ως απειλές για το κράτος
όχι για τον Thabo Sibeko, πρωτάκι, μες το αίμα του
στο πάτωμα του μπαλκονιού της γιαγιάς του
η Joyce, εννιά, να προσπαθεί να μπουσουλήσει προς αυτόν
χέζοντας απ' τον αφαλό της
όχι για ένα βρέφος τριών εβδομάδων, ανώνυμο
χαμένο κάτω απ' τα καμένα κρεβάτια της Tembisa
[...]

Ποιος είπε πως ήταν απλό

[...]
Αλλά εγώ που δεσμεύομαι από τον καθρέφτη μου
καθώς κι απ' το κρεβάτι μου
βλέπω σκοπούς στο χρώμα
καθώς και στο φύλο
και κάθομαι εδώ ν' αναρωτιέμαι
ποιο εγώ θα επιβιώσει
όλες αυτές τις απελευθερώσεις

